

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»**

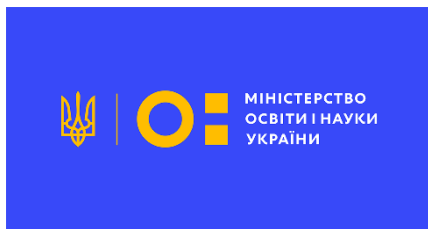

**збірник матеріалів III міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**24-26 квітня 2025 року
Полтава, Україна**

EURÓPSKY INŠTITÚT DALŠIEHO VZDELÁVANIA
EUROPEAN INSTITUTE OF FURTHER EDUCATION

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Рада молодих учених і здобувачів вищої освіти ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Громадська організація «ПРО ОСВІТ»

Рада молодих вчених Національної Академії Наук України

Національний Центр Судових Експертиз при Міністерстві юстиції Республіки Молдова

Факультет менеджменту, Лодзинський університет, Польща

Інтерактивна академія «Casa de Ucraina», Валенсія, Іспанія

Університет Матея Бела, Банська Бистриця, Словаччина

Європейський інститут подальшої освіти, Словаччина

Центр науково-дослідної співпраці: Польща-Україна

Меморіальний університет Ньюфаундленду, Канада

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
ІІІ МІЖНАРОДНОЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(24-26 квітня 2025 року)**

**Полтава - Миргород – Лубни
Україна**

ПРОГРАМНИЙ КОМІТЕТ

Олена КАРАМАН, голова комітету, доктор педагогічних наук, професор, ректор Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

СПІВГОЛОВИ КОМІТЕТУ

Віталій КУРИЛО, доктор педагогічних наук, професор, перший проректор, голова вченої ради ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», академік Національної академії педагогічних наук України;

Ярослава ЮРКІВ, доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»;

Світлана ВОВК, доктор політичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»;

Володимир МОРОЗ, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, голова первинної профспілкової організації ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»;

Вячеслав ЧЕБОТАРЬОВ, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і маркетингу ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», професор Лодзінського університету, Республіка Польща;

Єва ВАЛІНСЬКА, доктор хабілітований, професор, декан факультету менеджменту Лодзінського університету, Польща;

Томаш ЧАПЛЯ, доктор хабілітований, професор Лодзінського університету, Польща;

Беата ГЛІНКОВСЬКА-КРАУЗЕ, доктор хабілітований, професор, заступник декана факультету менеджменту Лодзінського університету, Голова Центру науково-дослідницького співробітництва Польща – Україна, Республіка Польща;

Йозеф ЗАТКО, почесний доктор, доктор права, доктор філософії, Президент Європейського інституту подальшої освіти, Словацька Республіка;

Єгор ЧЕБОТАРЬОВ, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і маркетингу ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»; доктор, ад'юнкт Лодзінського університету, Республіка Польща;

Ольга КАТАРАГА, доктор юридичних наук, директор Національного Центру Судових Експертиз при Міністерстві юстиції Республіки Молдова.

НАУКОВА РАДА

Олена КАРАМАН, доктор педагогічних наук, професор, ректор ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»;

Віталій КУРИЛО, доктор педагогічних наук, професор, перший проректор, голова вченої ради ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», академік Національної академії педагогічних наук України;

Ярослава ЮРКІВ, доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»;

Світлана ВОВК, доктор політичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»;

Вячеслав ЧЕБОТАРЬОВ, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і маркетингу ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», професор Лодзінського університету, Польща;

Беата ГЛІНКОВСЬКА-КРАУЗЕ, доктор хабілітований, професор, заступник декана факультету менеджменту Лодзінського університету, Голова Центру науково-дослідницького співробітництва Польща – Україна, Польща;

Єва ВАЛІНСЬКА, доктор хабілітований, професор, декан факультету менеджменту Лодзінського університету, Польща;

Томаш ЧАПЛЯ, доктор хабілітований, професор Лодзінського університету, декан факультету менеджменту, Польща;

Йозеф ЗАТКО, почесний доктор, доктор права, доктор філософії, Президент Європейського інституту подальшої освіти, Словаччина;

Єгор ЧЕБОТАРЬОВ, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та банківської справи ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»; доктор, ад'юнкт Лодзінського університету, Польща.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Ольга КОРІНСЬКА, голова комітету, викладач кафедри літературознавства, східної філології і перекладу, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, голова Ради молодих учених і здобувачів вищої освіти Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»;

Марина БЄЛІК, заступник голови комітету, викладач кафедри літературознавства, східної філології і перекладу, член Ради молодих учених і здобувачів освіти Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

ЧЛЕНИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ

Анна БРАЇЛКО, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри товарознавства і торговельного підприємництва, член Ради молодих учених і здобувачів вищої освіти ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»;

Катерина КОВАЛЕНКО, асистент кафедри початкової освіти, член Ради молодих учених і здобувачів вищої освіти ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»;

Євгенія СЕМЕНОВА, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, член Ради молодих учених і здобувачів вищої освіти ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»;

Вікторія БОРИСЕНКО, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, член Ради молодих учених і здобувачів вищої освіти ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку науки та освіти :

- A43** збірник матеріалів III міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Полтава, 24-26 квітня 2025 року). Полтава : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2025. – 145с.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Державного Закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» від 20 червня 2025 р. (протокол №12)

*Матеріали друкуються в авторській редакції мовами оригіналів,
за виклад, зміст і достовірність яких відповідають автори.
Погляди, відображені у публікаціях, не завжди можуть співпадати
з офіційною позицією організаторів конференції.*

**©Державний заклад «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка», 2025**

ЗМІСТ

Мельник Софія Русланівна Владовська Катерина Петрівна УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ З ПРАВ ЛЮДИНИ. ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ	8
Борисова Світлана Володимирівна Семенова Євгенія Ігорівна ФЕНОМЕН НІШЕВИХ ПАРФУМЕРНИХ БРЕНДІВ ADI ALE VAN TA FILIPPO SORCINELLI У КОНТЕКСТІ ДИЗАЙНУ	15
Михнюк Олексій Вікторович ОПТИМІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЗАСОБАМИ КРОСФІТУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	21
Полюк Діана Русланівна Пехота Олена Миколаївна КЕЙС-СТАДІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ	24
Дуванська Варвара Сергіївна Дуванська Катерина Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ	27
Лагодич Ганна Романівна Ковалевська Тетяна Юріївна ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕХНОТРИЛЕРА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКОДОВАНОМУ ПРОСТОРІ	32
Склярова Ірина Вікторівна ІНТЕГРАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕКСТІВ У ГРАМАТИЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	37
Фасоля Тарас Анатолійович Хархун Валентина Петрівна ОБРАЗ РАДЯНСЬКОГО ДИТИНСТВА В ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА 1930-Х РР	43
Арзуманян Арам К. Шелупахіна Тетяна Володимирівна АНАЛІЗ ІМІДЖУ ТЕЛЕВІЗІЙНОГО ВЕДУЧОГО У ВИМІРАХ МЕДІА- ТВОРЧОСТІ	49
Котвицька Наталія Миколаївна Денисюк Олександр В. ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ	55

Котвицька Наталія Миколаївна Кашульський Олексій М. ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЧЕРЕЗ СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ	58
Кривогубова Ілона Миколаївна Зіміна Анна Іванівна УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ГІБРИДНИХ (ОНЛАЙН/ОФЛАЙН) ЛОГІСТИЧНИХ КОМАНДАХ: НОВІ ВИКЛИКИ ЛІДЕРАМ	62
Котвицька Наталія Миколаївна Кльопа Юрій М. МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ СТАБІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ МІНЛИВОСТІ	68
Омельченко Наталія Володимирівна Брайко Анна Сергіївна Мотора Дмитро Миколайович ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО РИНКУ БРИТВ БЕЗПЕЧНИХ	72
Котвицька Наталія Миколаївна Руднік Сергій УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД У ПЕРІОД ЗМІН	81
Лазарук Андрій Франкович САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК ВЧИНОК: ВИБІР БУТИ СОБОЮ	85
Котвицька Наталія Миколаївна Старіков Антон О. КОРПОРАТИВНІ ЦІННОСТІ ТА СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	92
Горбатюк Людмила Михайлівна Борисенко Вікторія Вячеславівна Кулманаків Дмитро Олександрович СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ	95
Котвицька Наталія Миколаївна Котвицький Антон Ю. Снігур Василь М. ІНТЕГРАЦІЯ МАРКЕТИНГОВИХ ПІДХОДІВ В УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ	101
Беднарчук Микола Степанович Лисенко Наталія В'ячеславівна Стойкова Теменуга Василева ЛАБОРАТОРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ	105

Пилип Аліна Володимирівна Мирошник Анатолій Олександрович Зем'янська Мар'яна Степанівна АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ЗМЕНШЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЩІ	112
Столярчук Віталій Васильович Золотько Олександр Євгенович ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЯМОТОЧНОГО ПОВІТРЯНО- ДЕТОНАЦІЙНОГО ДВИГУНА НА МОНОПАЛИВАХ	121
Котвицька Наталія Миколаївна Тихонович Олександр Ю. Ліпінський Євген Т. ОПТИМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ У ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ	130
Шевченко Олена Миколаївна Лещенко Тетяна Олександрівна РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ	134
Vitalii Borodii Ivanovych Zaitsev Evgen Oleksandrovyich Kromplyas Bogdan Antonovych APPLICATION OF TGS 821 SENSOR IN HYDROGEN LEAK DETECTION SYSTEMS	138

УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ З ПРАВ ЛЮДИНИ. ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Мельник Софія Русланівна,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна
msofa033@gmail.com

Владовська Катерина Петрівна,
старша викладачка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового
права та доктор філософії
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна

Анотація. В науковій статті було досліджено інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. На підставі дослідження був зроблений висновок про те, що роль омбудсмена як захисника прав людини є важливою потребою в суспільстві, як незалежного орбітра. Підтвердженням є кількість скарг, які збільшуються у зв'язку з воєнним станом та відповідність кількості усунених ним порушень, яким не місце в демократичному суспільстві. Проте все прагне до еволюції і це є властивим фактором у будь якій сфері. Інститут Уповноваженого з прав людини потребує вдосконалення та відповідності до теперішніх обставин країни. Ефективність та відповідність уповноваженого з прав людини в сучасному світі є дуже важливим. Сучасне суспільство стає все більш складним, і це призводить до нових проблем та викликів. Щодо цього існує прогалина на законодавчому рівні, яка проявляється у формі утиску, обмеженості прав та повноважень омбудсмена. Він має великий ряд прав передбачених Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» в число яких входить розслідування скарг на порушення прав людини та звернення до органів влади з поданнями про притягнення до відповідальності винних осіб. Однак його рекомендації не є обов'язковими для виконання, в результаті чого не завжди вживаються заходи відповідними органами, що може негативно впливати на довіру до інституту омбудсмена, на збільшення кількості порушення прав людини та зниження здатності бути буфером між громадянином і державою. Слід переглянути вже наявні прояви відсутності законодавчого регулювання та можливість встановити вдосконалений механізм для примусового виконання рекомендацій омбудсмена.

Ключові слова: інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини; омбудсмен; законодавче регулювання; воєнний стан; вдосконалення; громадянин і держава; захист прав людини; прогалина; демократичне суспільство.

Abstract. The scientific article examined the institute of the Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights. Based on the research, it was concluded that the role of the ombudsman as a defender of human rights is an important need in society, as an independent arbiter. The confirmation is the number of complaints that are increasing in connection with the martial law and the corresponding number of violations eliminated by it, which have no place in a democratic society. However, everything strives for evolution and this is an inherent factor in any field. The Institute of the Commissioner for Human Rights needs to be improved and adapted to the current circumstances of the country. The effectiveness and relevance of the human rights ombudsman in today's world is very important. Modern society is becoming more and more complex, and this leads to new problems and challenges. Regarding this, there is a gap at the legislative level, which manifests itself in the form of oppression, limitation of the

rights and powers of the ombudsman. He has a wide range of rights provided for by the Law of Ukraine "On the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights", which includes the investigation of complaints about human rights violations and appeals to the authorities with submissions on the prosecution of guilty persons. However, its recommendations are not mandatory, as a result of which measures are not always taken by the relevant bodies, which can negatively affect trust in the institution of the ombudsman, increase the number of human rights violations, and decrease the ability to act as a buffer between the citizen and the state. It is necessary to review the already existing manifestations of the lack of legislative regulation and the possibility of establishing an improved mechanism for the enforcement of the recommendations of the ombudsman.

Key words: Institute of the Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights; ombudsman; legislative regulation; martial law; improvement; citizen and state; protection of human rights; gap; democratic society.

Постановка проблеми. Уповноважений з прав людини та його роль у суспільстві стає все більш актуальною темою. Адже на нього покладається велика відповідальність у захисті прав людини та забезпеченні верховенства права. Наукова спільнота все більше звертає увагу на можливості омбудсмена в контексті сучасних викликів.

Аналізуючи звіти його діяльності присутній прогрес та перспективи. Нажаль цей потенціал знижує свої оберти через відсутність відповідного доопрацьованого регулювання. Ця посада є важливим механізмом захисту прав і свобод громадян від можливих порушень з боку державних органів, підприємств та інших установ. Відверто механізм встановлений, однак не повноцінно, адже ним не до кінця користуються ті, хто потребує захисту. Люди, які є постраждалими максимально вразливі і потребують обережного підходу, але нажалі не говорять про те, що їм потрібна допомога та підтримка. Тому питання ефективності та гнучкості самого механізму залишається дискусійним. В ході законодавчого процесу важливим є не тільки створити відсутнє, а й оновити застаріле. Адже не лише утисків у певних моментах зазнає омбудсмен, але й відсутність стійкого правового статусу інституту уповноваженого з прав людини може загрожувати послабленню, зовнішньому втручанню та маніпуляції щодо його повноважень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення ролі уповноважених з прав людини сприяє розвитку теорії та методів у галузі прав людини. Намагалися дослідити прогалини, розвивати ідеї та порівнювати в своїх роботах українські вчені як: Марцеляк О. В., Стасюк О.Л., Ткаліч А. О., Наулік Н. С., Майданник О. О., Закоморна К. О., Цісар Г.І., Банах С.В., Озель В.І. та інші. Проте поштовху зі сторони науки, консенсусу або розвитку на основі досліджень, розгляду порівнянь досвіду проведено не було.

Мета статті – є представлення результатів дослідження, доведення прогалин, ідеї встановлення оновленого механізму та покращення ефективності, гнучкості роботи уповноваженого з прав людини.

Визначення методики дослідження. У дослідженні було застосовано методи порівняння, аналізу, прогностики, узагальнення. Також робота базується на досвіді та праці вітчизняних вчених та законодавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до статті 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.[1]

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини є незалежним органом, який виступає в якості омбудсмена, тобто представника громадян перед владою.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (стаття 55 Конституції України). [1] Відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» особа може звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, якщо її права та свободи порушено органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами, а також юридичними та фізичними особами. [2]

Уповноважений має право на: перевіряти дотримання державними органами права і свободи людини; брати участь у судовому розгляді справи, звертатися до суду у разі порушення прав та направляти акти реагування у разі таких випадків для відповідних органів, зобов'язання органів співпрацювати з уповноваженим, який звернувся до них. Омбудсмен може вносити пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина. Проявляється це повноваження в можливості бути на засіданнях судів різних інстанцій та засіданнях державних органів, опитувати осіб, без попереднього повідомлення відвідувати визначені законом місця, вимагати на ознайомлення з документами, у тому числі тими, що містять інформацію з обмеженим доступом, вносити пропозиції для вдосконалення законодавства. Проте узагальнивши права він має достатньо інформації, яка одразу могла б бути не як пропозиція щодо усунення порушення, а як пряма дія без посередництва. Найбільша та вагома відповідальність на нього покладається в теперішніх обставинах. У воєнний час уповноважений з прав людини має особливо важливу роль у забезпеченні захисту прав та гідного ставлення до людей, які перебувають під впливом воєнних конфліктів. В результаті війна може нанести пряму загрозу на ослаблення або руйнування інституцій, які зазвичай захищають права людини і нажалі приводить до збільшення порушення прав людини, таких як позасудові страти, катування, свавільні арешти та затримання, а також сексуальне насильство. Постійне представництво України при Раді Європи передало оновлену інформацію, про те, що Україна відступає від зобов'язань, узятих відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, у зв'язку з воєнним станом. Стверджується про те, що ця процедура є цілковито притаманною для країн де введений воєнний стан. Обмеження стосуються окремих статтів, однак проблема в тім, що деякі відступи є обґрунтованими, а інші надмірно обмежують права людини, що стосується статті 9 «Про свободу думки, совісті та релігії». Свобода думки та совісті є ключовим елементом демократичного суспільства. Вона забезпечує можливість відкритої дискусії, критики та обміну ідеями, що є необхідними для функціонування здорової демократії.

Важливим у свої діяльності є встановлення Омбудсменом співпраці з Міністерством закордонних справ, яке спрямоване на представлені України на міжнародній арені, участь у міжнародних організаціях та співробітництво, підтримання безпеки та введення санкцій.[8] Саме завдяки цьому Омбудсмен отримує інформацію та ресурси, необхідні для надання правової допомоги українцям за кордоном та сприяти репатріації українців, які перебувають у складних ситуаціях за кордоном. Також веде активну інформаційну кампанію, щоб донести до світової спільноти правду про війну в Україні та активно співпрацює з дипломатами країн задля засудження агресора. Виключно із звіту про роботу інституту уповноваженого з прав людини, неодноразово згадувалося про засідання з Радою національних спільнот, де підтверджено було максимальне поширення знищення малих народів та відповідне намагання внесення санкцій.

Також наразі разом із Міністерством оборони України, яке займається реформуванням та плануванням у сфері оборони [3], поновлюють права ветеранів і військовослужбовців, полонених і їх членів родини; вирішуються заявки щодо зниклих

безвісти та проведення ДНК експертизи; розроблений алгоритм дій для тих, чий рідні потрапили в полон; підтримка біженців та постраждалих внаслідок збройної агресії, щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність. Заборона катування, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження і покарання задекларована знову ж статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. [4]

З метою усунення виявлених за відвідувань НПМ порушень прав і свобод людини і громадянина у 2023 році Уповноважений вніс 140 подань до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, для вжиття відповідних заходів щодо усунення виявлених порушень. За результатами розгляду внесених подань 55 службових осіб установ притягнуто до дисциплінарної відповідальності. [5] Нажаль ця цифра збільшується, а кількість осіб, які повинні понести відповідальність важче довести їх винуватість. В результаті обмеженості можливостей в цьому аспекті омбудсмена, повноваження відповідних державних органів, таких як наприклад Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки необґрунтовано збільшується і мають негативний вплив в суспільстві. ТЦК не можуть брати участь у обмеженні прав громадянина навіть якщо юридично у нас встановлений воєнний стан, до того ж вони не мають повноважень затримувати громадян із застосуванням фізичної сили. Цей казус провокує розкол в середині суспільства та неможливість почуватися захищеним. Питання мобілізація є складним, нагальним та швидко змінюваним, відповідно реакція Омбудсмана України є погоджувальною з тим, що нашій державі варто нормативно вдосконалити питання, які стосуються мобілізаційної підготовки та мобілізації. Проте це має відповідати нормам Конституції України та міжнародним угодам стосовно цієї галузі, що на даний момент не відповідає дійсності, як і законодавчо, так і в реаліях. Адже винесені нові законопроекти, які мають суперечливі норми, щодо яких поставлені пропозиції зі сторони уповноваженого, однак знову спрацьовує прогалина – необов'язковості його порад. Тим не менш в результаті збільшення надходження скарг і було перевірено інституцією уповноваженого всі ВЛК і нажалі проблеми однаково поєднані з порушенням прав людини і корупцією. У воєнний час є обов'язковою співпраця з Національним агентством з питань запобігання корупції, який є органом, який формує та координує антикорупційну політику в Україні, організовує роботу з питань доброчесності (запобігання та виявлення корупції) в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях.[6]

Омбудсмен зосереджується на захисті прав людини, а НАЗК - на протидії корупції. Однак їхня робота може бути взаємодоповнюючою, щодо інформаційного забезпечення та виявлення порушень.

Військовослужбовці та військовозобов'язані, як і інші громадяни мають права щодо питання призову на військову службу під час мобілізації і питань соціального захисту, а саме: перетин кордон, вручення повісток на блокпостах, скарги щодо неналежного ставлення та інші важливі моменти, які не повинні бути затверджені лише як дух закону. Тому що зараз поширеним явищем є скарги військовослужбовців та членів їх родин щодо неналежного проведення обстеження мобілізованих військово-лікарською комісією. Оскарження таких рішень здійснюється в суді відповідно до вимог Кодексу адміністративного судочинства.

Набирає розголосу ідея законопроекту, який стосується економічного бронювання від мобілізації [7]. Обговорення поставивши його на ваги має переваги та недоліки, але все ж таки знову приводить до соціальної нерівності.

Перевагою є збереження працездатності та підтримка бізнесу, адже працівники залишаються на своїх місцях, отримуючи легальну заробітну плату підтримуючи

економіку країну, в той же час власники та роботодавці продовжують діяльність сплачуючи податки. Тобто можливість економічного бронювання може сприяти стимулюванню економічного зростання та розвитку бізнесу, оскільки громадяни будуть більш схильні інвестувати в економіку, знаючи, що їхні інвестиції не будуть загрожені мобілізацією. З економічної сторони перевагою є надходження приблизно вирахованої суми коштів до державного бюджету, які можуть покращити стан країни та які будуть використані суто на оборону. Однак недоліком є орієнтовні суми зарплатні, які наразі не є вигідними навіть для бізнесу, який є на вершині кар'єри та гарантій, що саме ці кошти будуть надходити у важливе джерело, а не за межі або у невідомому напрямку. Громадяни, які можуть економічно захистити себе від мобілізації, можуть втратити мотивацію до взяття участі в оборонних зусиллях країни, що може підірвати загальний національний захист.

У будь-якому випадку підіймається моральна складова, яка можливо в майбутньому буде важлива для реакції та врегулювання уповноваженого з прав людини як «соціальна рівність» та «моральна складова». Війна однозначно перетвориться на війну для бідних, а заможні особи зможуть скористатися своїм фінансовим статусом для вирішення питань або уникнення відповідальності. Адже як попереднього згадувалося суспільство розколоте суперечками стосовно діяльності ТЦК, тому ці економічні аргументи не отримають позитивного результату. Наразі офіційної позиції омбудсмена щодо законопроекту про економічну бронь від мобілізації не оприлюднено, однак діяти потрібно буде на основі стаття 21 Конституції України: Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.[1]

Покращення ефективності роботи уповноваженого з прав людини, або омбудсмена, у воєнний стан має невичерпану кількість причини, проте варто знаходити альтернативи та розвивати можливості. Важливим є залучення громадськості до процесу захисту прав людини під час воєнного стану. Інформування населення про їхні права та можливості отримання допомоги від уповноваженого, створення механізмів зворотного зв'язку та розробка спільних проектів із громадськими організаціями можуть забезпечити більш широке покриття і підтримку в сфері прав людини.

Популяризованою ідеєю є можливість встановлення посади військового омбудсмена, повноваження якого будуть відрізнятися за певними критеріями. Наприклад це коло осіб, яких може захищати омбудсмен. Звичайний омбудсмен може захищати права та свободи всіх громадян України. Військовий омбудсмен може захищати права та свободи лише військовослужбовців та членів їх сімей. Звичайний омбудсмен може розслідувати скарги, надавати рекомендації органам влади, розслідувати порушення прав людини в будь-якій сфері життя та звертатися до суду. Військовий омбудсмен може мати додаткові повноваження, наприклад, право проводити перевірки, розслідування порушень прав військовослужбовців або ж може розслідувати лише порушення прав військовослужбовців, пов'язані з їх військовою службою. Саме створення посади військового омбудсмена допомогло б забезпечити більш ефективний захист цих прав, допомогло б підвищити довіру до влади та допомогло б знизити рівень корупції та забезпечити більш прозоре та підзвітне функціонування військової системи. Це є кроком у напрямку забезпечення захисту прав та інтересів військовослужбовців та членів їхніх сімей. Ця посада має на меті забезпечення незалежного механізму контролю за дотриманням прав людини в умовах військової служби та військових конфліктів.

Щоб покращити ефективність роботи омбудсмена, заповнити прогалину не безпосередньо законом, а можливістю внести пропозицію та водночас виправити обставини стосовно відповідності законодавству та прозорості мобілізації, можливо застосувати варіант створення додаткового органу.

Додатковий орган для нагляду за ТЦК – це новий інструмент для захисту прав людини. ТЦК мають право приймати рішення, які можуть мати значний вплив на життя людей. Відповідно не завжди діє прозора та підзвітно. Додаткові наглядові органи можуть допомогти підвищити прозорість їхньої роботи та зробити їх більш підзвітними громадськості. Щоб захистити права людей від порушень, важливо ефективно контролювати їх діяльність. Орган може отримати назву наприклад «Незалежна комісія нагляду», яка буде характеризувати мету його подальшої діяльності. Важливо зазначити, що не існує єдиного правильного варіанту підпорядкування додаткового органу з нагляду за ТЦК. Адже це може бути як і Президент України, Верховна Рада України, Міністерство оборони України, Уповноважений з прав людини. Більш важливим є те, на що буде спрямована діяльність органу, якщо точніше то його механізм. В першу чергу це моніторинг діяльності Територіального центру комплектування та соціальної підтримки. Нагляд буде полягати в аналізуванні даних, проведення бесід з військовослужбовцями і у разі виявлення проблеми, порушення обов'язково притягнення до відповідальності та результативність має бути публічно доступною. По-друге це розгляд скарг, визначення їх правдивості що допоможе відновити прозорість. На основі цього надання рекомендації, які будуть спрямовані на покращення роботи. Проведення профілактичних бесід щодо попередження протиправних дій, які будуть стосуватися прозорості, підзвітності, дотриманню прав людини та закону. Найголовніше це звітування щодо змін, порівняння, покращення або погіршення ефективності та діяльності ТЦК. Ці звіти повинні містити інформацію про розглянуті скарги, результати моніторингу та надані рекомендації. Проте цей механізм буде мати обов'язкове затвердження та удосконалення різними органами та ідеями. Омбудсмен може рекомендувати урядам, парламентам та іншим органам влади створити додатковий орган для нагляду за ТЦК. Вплив в цьому питанні буде залежати від відкритості уряду до рекомендацій Омбудсмена. Незважаючи на ці обмеження, Омбудсмен може відігравати важливу роль у стимулюванні дискусії про необхідність додаткового нагляду за ТЦК та у сприянні створенню такого органу.

Також можливо реалізувати ідею стосовно зменшення та ненадання більших повноважень ТЦК. Адже зараз більшу частину повноважень було перетягнуто з обов'язків інших державних структур, в результаті ТЦК можуть зловживати своїми повноваженнями та порушувати права людини. Тому можливий варіант зменшення повноважень, але в будь-якому випадку варто запровадити посилений нагляд. Реалізувати можна за допомогою збільшення повноважень омбудсмена на період воєнного стану. Можливе запровадження того, щоб омбудсмен надавав накази без посередництва, але наділення правом накладати такі накази, не аби як збільшує повноваження, пов'язані з захистом прав людини, контролем за діяльністю державних установ та іншими сферами державного життя. Але це також може породжувати питання стосовно розподілу влади та балансу між різними гілками влади.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. В результаті проведеного дослідження щодо уповноваженого з прав людини, було зроблено висновки, про те що ефективність його діяльності є під загрозою. В першу чергу його роль є дуже важливою в суспільстві, наразі повноваження виконують відповідно до законодавства. Однак не до кінця надані пропозиції досягають вищої ланки правосуддя. Тому варто детальніше розглянути склад наділених йому повноважень, щоб було впроваджено максимально прискорена дія та реакція порушення та запровадження санкції. Були розглянуті ідеї підвищення ефективності, хоча не досконалі і будуть потребувати розробки, можливих фінансових ресурсів, однак в будь-якому випадку варто буде усувати проблему, яка несе за собою негативний вплив.

Перш за все, стало очевидно, що обмеження повноважень і недостатня підтримка з боку державних структур можуть ускладнити виконання їх функцій і обов'язків. Бюрократичні перепони і недофінансування також впливають на ефективність їх діяльності. Для вирішення поставлених завдань і підвищення ефективності інституту з прав людини необхідно розширити повноваження, надати додаткові ресурси і підтримку з боку держави і громадськості, спростити адміністративні процедури та інші можуть бути запропоновані різні запобіжні заходи.

Загальний висновок полягає в тому, що підвищена увага до проблем і потреб уповноваженого з прав людини необхідна для забезпечення її ефективної роботи та реалізації необхідних заходів щодо захисту прав і свобод громадян.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. **2. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року.** URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> **3. Офіційний сайт Міністерства оборони України.** URL : <https://www.mil.gov.ua/> **4. Європейська конвенція з прав людини ратифікована Верховною радою.** URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text **5. СПЕЦІАЛЬНА ДОПОВІДЬ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання в 2023 році» .** URL : <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf> **6. Національне агентство з питань запобігання корупції.** URL : <https://nazk.gov.ua/uk/zapobigannya-ta-vyyavlennya-koruptsiyi/> **7. Ідея законопроекту щодо економічного бронювання від мобілізації.** URL : <https://finance.ua/ua/goodtoknow/ekonomichne-broniuvannia-vid-mobilizatsii> **8. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України.** URL : <https://mfa.gov.ua/pitannya-mizhnarodnoyi-bezpeki>

ФЕНОМЕН НИШЕВИХ ПАРФУМЕРНИХ БРЕНДІВ ADI ALE VAN TA FILIPPO SORCINELLI У КОНТЕКСТІ ДИЗАЙНУ

Борисова Світлана Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дизайну
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

м. Полтава, Україна

borysovasvivol@luguniv.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-0610-644X>

Семенова Євгенія Ігорівна

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

м. Полтава, Україна

yugynka@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-6237-3232>

Анотація. У статті досліджено особливості проектування упаковок і подання парфумерної продукції та їх роль у формуванні сприйняття бренду споживачем. Проаналізовано історичний контекст проектування дизайну флаконів для парфумів, значення дизайну в парфумерній продукції як засобу комунікації та мистецького висловлювання. Визначено, як оформлення флакону та упакування продукції пов'язано з феноменом парфумерного дизайну. Детально розглянуто концепти та проаналізовано дизайн флаконів нішевих парфумерних брендів Adi Ale Van та Filippo Sorcinelli, котрі використовують інноваційні, концептуальні та екологічно спрямовані дизайнерські рішення з метою підкреслення унікальності своєї продукції та донесення важливих для бренду ідей. Зокрема розглянуто зв'язок матеріалів, форми, текстури та символіки флаконів брендів з ілюстративною мовою дизайну та сприйняття аромату споживачем. Виокремлено відповідність цих брендів критеріям феноменальності.

Ключові слова: дизайн, упакування, нішева парфумерія, бренд, проектування.

Abstract. The article examines the features of packaging design and presentation of perfume products and their role in shaping the consumer's brand perception. The historical context of perfume bottle design is analyzed, and the importance of design in perfume products as a means of communication and artistic expression is explored. It is determined how the design of the bottle and product packaging is related to the phenomenon of perfume design. The concepts are examined in detail and the design of the bottles of niche perfume brands Adi Ale Van and Filippo Sorcinelli are analyzed, which use innovative, conceptual, and environmentally friendly design solutions to emphasize the uniqueness of their products and convey ideas important to the brand. In particular, the connection of the materials, shape, texture, and symbolism of the brand bottles with the illustrative language of design and the consumer's perception of the aroma is examined. The compliance of these brands with the criteria of phenomenality is highlighted.

Key words: design, packaging, niche perfumery, brand, projecting.

Постановка проблеми. Унікальність, а відповідно і феноменальність, продуктів сучасної парфумерної індустрії значною мірою залежить від дизайну флаконів і упакування, які є важливим елементом комунікації між брендом і споживачем. У зв'язку з цим виникає потреба в дослідженні впливу дизайну на формування культового образу бренду, що є одним з базових аспектів феноменальності.

Нині ринок нішевої парфумерії активно розвивається, пропонуючи споживачам усе нові унікальні аромати та концептуально оформлені парфумерні продукти, де дизайн

відіграє ключову роль. У цьому контексті нашу увагу привертають бренди Adi Ale Van та Filippo Sorcinelli, продукція яких виходять за межі традиційного уявлення про парфумерію, перетворюючись на арт-об'єкт, де вдало синтезовано сенсорний досвід, естетичний дизайн і філософський зміст. Незважаючи на попит та значний інтерес до нішевої парфумерії споживачів, окремі аспекти дизайну залишаються недостатньо дослідженим у науковому колі, що створює потребу в аналізі особливостей візуальної комунікації, опакowania, матеріалів і концептуальних підходів, які використовують нішеві парфумерні бренди, зокрема Adi Ale Van та Filippo Sorcinelli. Так, актуальність нашого дослідження обумовлена необхідністю глибшого розуміння ролі дизайну в презентації нішевої парфумерії споживачу як інструменту передачі сенсу, формування унікальності бренду та його інтеграції в мистецький і культурний простір.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз особливостей дизайнерських рішень у сфері парфумерного брендингу на прикладі двох нішевих брендів – Adi Ale Van та Filippo Sorcinelli. Завданням статті є дослідження зв'язку матеріалів, форми, текстури та символіки з концептуальними підходами брендів Adi Ale Van та Filippo Sorcinelli до дизайну флаконів та опакowania.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У власних попередніх дослідженнях ми зверталися до аналізу парфумерних брендів, аналізуючи тенденції візуальної айдентики у нішевій парфумерії [7]. Нами підкреслювалась важливість етнодизайну як культурного явища, що є важливим у контексті дослідження естетики нішевої парфумерії, котра часто апелює до традиційних або символічних форм [5].

Аналіз особливостей процесу створення опакowania для парфумів та його вплив на сприйняття споживачем, зокрема, з погляду екологічності, розглядає D. Anderson [1]. Аналіз впливу сенсорного маркетингу на поведінку користувачів онлайн-парфумерії здійснено у роботі I. Murwani, E. Rooseno, A. Sakramihardja, J. Widjaja [4]. Еволюцію ексклюзивних парфумерних флаконів досліджено О. Ганоцькою [6]. На важливості символічного змісту в дизайні упаковки та реклами наголошено Д. Терещенко [8].

Визначення методики дослідження. Для проведення дослідження застосовано методи індукції, дедукції, зіставлення опису, порівняльний аналіз, семіотичний аналіз, а також контент-аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мистецтво обрамлювати продукт в естетично-привабливу обгортку бере початок від усвідомлення людиною важливості внутрішнього вмісту і прагнення отримати красивий атрибут. У поемі «Пісня про Роланда» зустрічаємо згадку про скриню, в якій зберігаються екзотичні парфуми зі сходу. В тексті увага акцентується на багатогранному описі флаконів, у той час як аромати названо лише солодкими. Дизайн опакowania для парфумів тісно пов'язаний з найдавнішими традиціями людства. Традиція приділяти більше уваги оформленню флаконів, ніж власне парфумам, склалася ще в стародавні часи. В давньому Єгипті та Сирії ремісники виготовляли різноманітні за формою та багаті на декоративне обрамлення та малюнки амфори, вази, глечики, з огляду на оформлення та вигляд ємності люди розрізняли вміст [6, с. 16].

Нині дизайнерське оформлення ароматної продукції нічим не обмежене, доступність різноманітних матеріалів та технологій розробки дозволяє брендам експериментувати над поданням продукту, пропонуючи оригінальні рішення. У дослідженні оформлення парфумерних флаконів зважаємо на унікальність цих об'єктів дизайну [7, с. 46-47], повноцінне сприйняття яких значною мірою ґрунтується не тільки на ароматі, а й на візуальних і тактильних відчуттях, що формуються при взаємодії споживача з флаконом. Ємність для аромату нами розглядається як витвір мистецтва та об'єкт комунікації, де сенсорика, ідентичність на рівні бренду і культурний контекст скеровують сприйняття продукту як унікального. Феном вирізнєння бренду серед інших,

подібних, значною мірою визначається його здатністю створювати унікальне опаккування та ємності комерційного продукту, що є одночасно засобом комунікації та носієм ідейного й мистецького висловлювання. Ця сукупність характеристик забезпечують набуття брендом і його продукцією культовості, впізнаваності поза межами сфери споживання. Феномен бренду ґрунтується на унікальній історії та ідеології, котрі резонують зі споживачами, використовує оригінальні дизайнерські рішення, утворює емоційний зв'язок із аудиторією та врешті є культурним явищем, інтегрованим у масову свідомість.

Для досягнення феноменальності дизайн флаконів для ароматів має відповідати вимогам, зокрема, виразній візуально-образній комунікації. Флакон і опаккування мають транслювати концепцію аромату до першого контакту з ним споживача, їх дизайн першочергово має створювати емоційний вплив, формувати емоційні зв'язки та слугувати однією з ключових ланок впізнавання фірмового стилю. Так, колір, форма, матеріали, візуальні та тактильні особливості флакону здатні викликати асоціації, які підсилюють сприйняття продукту, створюють цілісну емоційно забарвлену низку вражень.

Підкреслимо, споживач щодня стикається з проблемою вибору, а дизайн часто стає ключовим елементом диференціації та ідентифікації бренду. Його привабливість та ексклюзивність стимулює до покупки, тому дизайнери намагаються втілювати концептуальні та експериментальні рішення з метою демонстрації власної філософії, підкреслення автентичності, виходу за межі традиційної комерційної парфумерії, наближення до сегменту ніші. А сенсорний маркетинг [4, с. 13] допомагає у створенні тривалого враження: флакон і опаккування підсилюють багатоканальну сенсорну взаємодію і підвищують емоційну залученість споживача. Не менш вагомим аспектом феномену парфумерного бренду є культурна та художня цінність представлених споживачам флаконів.

Як зазначав Д. Терещенко [8, с. 120], культура є генератором кодів, а мистецтво – формою комунікації. Виразний художній образ й експерименти з дизайном слугують засобом передачі ідей та художнього висловлювання, де використання символічних форм, образів, фіксування станів, звернення до мистецьких творів чи особливостей культури комунікують зі споживачем візуальними кодами. Крім того, матеріальність опаккування для парфумів є значущим з огляду на екологічність: сучасна залежність від пластику, попри зручність та легкість у виготовленні та використанні, створює серйозні екологічні виклики. На цьому наголошує Д. Андерсон у вивченні та створенні опакowań для парфумів, акцентуючи увагу на важливості надання переваги екологічно альтернативним матеріалам у парфумерній індустрії (склу, металу, біорозкладним композитам) [1, с. 1].

В якості прикладу зацентруємо увагу на двох нішевих парфумерних брендах, які вирізняються на тлі багатьох інших брендів концептуальністю, сміливими дизайнерськими рішеннями та позиціонуванням продуктів бренду як мистецьких творів: Adi Ale Van та Filippo Sorcinelli. Adi Ale Van – румунський бренд, заснований художником Аді Алі Ваном. Фундатор подає себе митцем, який реалізує власне творче бачення світу через ароматні композиції. Кожен флакон бренду виготовляється вручну в обмеженій кількості, без можливості ідентичного відтворення, що складає найвищу художню цінність. У створенні використовуються виключно натуральні матеріали: метал, шкіра, дерево, мотузка, кераміка тощо. Брендом підкреслюється незалежність від тенденцій моди, зосередження на власному художньому баченні, бачення парфумерії не як комерційного продукту, а як мистецької форми, спрямованої на споживання тими, хто по-справжньому цінує красу та мистецтво. Представники бренду надихаються національною історією, фольклором, релігійними традиціями для утворення міцного

зв'язку з культурним контекстом, тому кожен флакон містить позначку «Handmade in Romania», що узгоджується з сучасними глобальними мистецькими тенденціями, зокрема, етнодизайном [5]. Так, наприклад, серія Elixir втілює спогади митця про минулі часи та закарбовує «вічне» у сучасності (рис. 1). У дизайні флаконів образно відображено елементи історії (як загальної, так і особистої), давні румунські традиції та ремесла сільських районів країни [2].

Рис. 1. Зображення флаконів парфумів бренду Adi ale Van із серії Elixir

У серії Mirrors of Time втілено захоплення історією, звернення до античності. Форма флаконів напряду відсилає до старих дзеркал (рис. 2).

Рис. 2. Зображення флаконів парфумів бренду Adi ale Van із серії Mirrors of time

Серія складається з трьох ароматів, у яких візуалізовано логічний розвиток: парфуми відповідають різним історичним епохам, відповідно, і дизайн «дзеркала» тяжіє до того чи іншого часового проміжку.

Filippo Sorcinelli – це італійський бренд (заснований Філіпом Сорчінелі), присвячений готичі, музиці та фотографії. Автор початково працював над дизайном культових аксесуарів, що переросло у створення парфумів. Його концепція базується на поєднанні високої естетики, духовних мотивів і сучасного дизайну, де незвичайні форми та матеріали, подорож крізь духовність для досягнення гармонії та постійне сміливе прагнення до краси надають продуктам бренду виразної нішевості. Дизайн парфумів інспірований християнською символікою, церковною архітектурою, музикою, з акцентом на мінімалізмі, чистих геометричних формах у поєднанні з необробленими природними вигинами або ж креативними скульптурними рішеннями [3].

Дизайн флаконів бренду Filippo Sorcinelli більш тяжіє до футуризму, пост-модерних течій, проте так само інспірований релігійними образами. Наприклад, кожен з ароматів серії Délire de Voyage присвячений лиху в різних трактуваннях цього поняття, а дизайн втілює сенсорні та художні хвилювання, котрі виникають з емоцій від колекції (рис. 3).

Рис. 3. Зображення флаконів парфумів бренду Filippo Sorcinelli із серії *Délire de Voyage*

Флакони цієї серії оформлені по-різному, елементи і матеріали підібрані таким чином, щоб відображати тематику кожного аромату. Так, аромат «Notre-Dame 15.4.2019» присвячений пожежі в соборі Нотр-Дам, що сталася 15 квітня 2019 року. Відповідно дизайн кришки символічно передає руйнівну силу вогню, а прозора ємність – чистоту і віру, світло внутрішнє і божественне. Дизайн флакона аромату HÆEC DIES пов'язаний з біблійною історією моменту Воскресіння, втілює символіку віри. Флакон має чотири «крила», які відкриваються у формі ритуального жесту, символізуючи одкровення, а поверхня флакона вкрита піском і пилом, що асоціюється з місцем події. Кришка імітує надгробний камінь, що відкотився. Уся композиція покрита білою лляною вуаллю – пряме відсилання автора до поховальних тканин, якими було огорнене тіло Христа. Дизайн флакону аромату EpiCentro з цієї серії відображає резонанси, пов'язані із землетрусами у регіоні Марке. Кришка флакону має грубу та нерівну поверхню, що втілює хаос і динаміку природного явища, використання фактури нагадує про уламки та тріщини в будівлях після землетрусу, додаючи флакону брутальності та автентичності. Спіраль на флаконі звертається до епіцентру землетрусу.

Обидва бренди використовують у дизайні матеріали як особливий елемент візуальної комунікації зі споживачем. Бренд Adi Ale Van використовує природні матеріали, ручну роботу, тому флакони мають неповторну текстуру і форму, зберігають природні характеристики та унікальність. Таким чином парфуми перетворюються на предмет колекціонування, більше схожий на музейний експонат, а лімітованість і можливість виготовлення флаконів на замовлення створює відчуття підвищеної унікальності та артефактності. Бренд Filippo Sorcinelli при створенні дизайну флаконів так само застосовує природні матеріали, але більш технологічно оброблені. В цьому полягає суттєва відмінність рішень брендів. Adi Ale Van звертається до натуральної тактильності й асоціацій з автентичними ремеслами, тоді як Filippo Sorcinelli будує футуристичний образ та сенсорну асоціацію з концепцією, футуристичним мистецтвом, спонукає споживачів до філософських роздумів через символізм і метафори. Отже, бренди Adi Ale Van та Filippo Sorcinelli як представники високої нішевої парфумерії можна назвати феноменальними в своєму сегменті, зважаючи на їх підходи до проєктування, дизайнерські рішення, що діють на різних рівнях сприйняття, дотичність до важливих для людства тем. У маркетинговій стратегії Adi Ale Van акцентується на крафтовості та індивідуальності, а Filippo Sorcinelli використовує візуальний мінімалізм і концепції, що гарно зарекомендували себе у сфері арт-дизайну та люксового споживання. Водночас обидва бренди позиціонують свої аромати як об'єкти мистецтва, опрацюванням значущості кожної деталі.

Список використаних джерел

1. Anderson D. Future Perspective: Design Process of Perfume Packaging. 2016.
2. Atelier Olfactiv SRL. Adi ale Van. URL: <https://www.adialevan.com>.
3. Filippo Sorcinelli

| Perfumes Art Jewels Fashion Design. *Filippo Sorcinelli*. URL: <https://filipposorcinelli.com/en>. **4. Murwani I.**, Rooseno E., Sakramihardja A., Widjaja J. The Impact of Sensory Marketing: Analysis of its Attributes Towards Online Parfum Users' Behavior. *International Journal of Professional Business Review*. 2023. № 8(9). e03439. DOI: 10.26668/businessreview/2023.v8i9.3439 **5. Борисова С.** Етнодизайн як явище сучасної культури. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В.І.Сипченка. Вип. LIV. Слов'янськ: СДПУ, 2011. С. 27-32. URL: https://ddpu.edu.ua/images/naukvid/gnvp/gnvp_54.pdf **6. Ганоцька О.** Еволюція ексклюзивних парфумерних флаконів. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2007. № 5. С. 14-22. URL: <https://hudprom.org.ua/archive/Herald-2007/2007-N5/07govbor.pdf> **7. Семенова Є.** Тенденції використання геральдики в логотипах на прикладі парфумерних брендів. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу*. Запоріжжя: ХНА, 2024. С. 737-740. **8. Терещенко Д.** Художній образ як інструмент втілення комунікативної ідеї рекламного повідомлення. Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. пр. Т. III., Вип. 4, Серія «Спеціальні та галузеві соціології». Харків : ХПІ, 2017. С. 118–129. URL: <https://web.kpi.kharkov.ua/sp/wp-content/uploads/sites/95/2016/12/Tom3v.42017.pdf>

ОПТИМІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЗАСОБАМИ КРОСФІТУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Михнюк Олексій Вікторович,

кандидат педагогічних наук,

викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки та виживання,

Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова,

м. Житомир, Україна

mihnukoleksij@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8928-5318>

Анотація. У статті висвітлено сучасні виклики, що стоять перед системою фізичної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів України в умовах воєнного стану. Особливу увагу приділено адаптації фізичного тренування до обмежених ресурсів і нестабільного середовища. Обґрунтовано доцільність використання засобів кросфіту як ефективної, прикладної та гнучкої системи тренування, що забезпечує високий рівень фізичної підготовленості, психологічної стійкості та бойової готовності курсантів. Окреслено методичні підходи до впровадження кросфіту у щоденну підготовку з урахуванням потреб Збройних Сил України.

Ключові слова: фізична підготовка, курсанти, воєнний стан, кросфіт, функціональний тренінг.

Abstract. The article highlights current challenges faced by the system of physical training of cadets in Ukrainian military institutions under martial law. Particular attention is paid to the adaptation of training programs to limited resources and unstable environments. The feasibility of using CrossFit as an effective, applied and flexible training system is substantiated. The system ensures a high level of physical fitness, psychological resilience, and combat readiness of cadets. Methodological approaches to the integration of CrossFit into daily training are outlined, considering the specific needs of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: physical training, cadets, martial law, CrossFit, functional training.

Постановка проблеми. Сучасні військово-політичні умови, зокрема повномасштабне вторгнення РФ в Україну, докорінно змінили підходи до підготовки майбутніх офіцерів. В умовах гібридної війни зросли вимоги до фізичної, психологічної та функціональної стійкості курсантів, що зумовлює необхідність перегляду застарілих підходів до організації фізичної підготовки у вищих військових навчальних закладах (далі ВВНЗ) Збройних Сил України.

Традиційні тренування, що орієнтовані на зал і стандартний інвентар, виявилися неефективними у реаліях розосередженого навчання, бойових ротацій і польових умов в яких переважно перебувають курсанти ВВНЗ. Виникає потреба у впровадженні мобільних і прикладних методик, таких як кросфіт – системи, здатної забезпечити інтенсивне функціональне тренування навіть у складних умовах, з мінімальним обладнанням і високою адаптивністю до бойових завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні Oderov A. та ін. (2022) доведено ефективність використання засобів кросфіту в підготовці курсантів ВВНЗ [1]. Rolyuk A. та співавтори (2021) акцентують на позитивному впливі спортивних занять, зокрема функціонального тренінгу, на психофізичний стан військовослужбовців [2]. Pascoa M. і колеги (2025) відзначають покращення рівня фізичної підготовленості курсантів армії після впровадження функціонального тренінгу [3]. Ці дані

підтверджуються також у роботах Yahodzinskyi V. та ін. (2020), де підкреслюється взаємозв'язок між фізичною готовністю та бойовою ефективністю [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри визнану ефективність кросфіту, бракує систематизованих моделей його застосування саме в умовах розосередженого навчання курсантів, а також немає єдиної методики інтеграції цієї системи у щоденну фізичну підготовку в умовах воєнного стану, обмежених ресурсів та змінного середовища.

Методика дослідження. Мета дослідження – обґрунтувати доцільність застосування методики кросфіту у фізичній підготовці курсантів ВВНЗ України в умовах правового режиму воєнного стану, а також визначити її прикладні переваги порівняно з традиційними підходами.

Методологічну основу склали загальнонаукові методи аналізу, синтезу та узагальнення, а також контент-аналіз вітчизняних і зарубіжних публікацій, присвячених впровадженню функціонального тренінгу. Основними критеріями оцінювання були: рівень витривалості, частота травматизму, адаптивність до змін середовища, ефективність у підвищенні бойової готовності.

Виклад основного матеріалу. Сучасні підходи до підготовки військовослужбовців потребують інтеграції методик, які забезпечують функціональну готовність у будь-яких умовах. Методика кросфіту передбачає виконання вискоефективних комплексів вправ (WOD – workout of the day), що поєднують навантаження на силу, витривалість, швидкість, координацію і баланс. Її характерною особливістю є щоденна варіативність, яка знижує адаптацію організму до стандартних навантажень і стимулює постійний прогрес. Це робить кросфіт ефективним засобом підготовки курсантів, які перебувають у постійній фізичній, моральній та емоційній напрузі.

В умовах воєнного стану значна частина курсантів навчається розосереджено: на польових базах, у пересувних центрах, на тимчасових локаціях або в умовах бойових підрозділів. Традиційні моделі тренувань вимагають наявності спортивних споруд і спеціалізованого обладнання, що не завжди можливо. Кросфіт, у свою чергу, дозволяє тренуватись у будь-якому доступному просторі – в укриттях, ангарах, на відкритому повітрі чи навіть у коридорах казарм, використовуючи лише власну вагу, скакалку, перекладини, бруса, тумби або інші доступні засоби. Це забезпечує гнучкість у плануванні фізичної підготовки та її неперервність, незалежно від зовнішніх обставин [5].

Не менш важливою є соціальна й психологічна складова тренувань. Заняття в парах чи малих групах формують командну згуртованість, довіру, відповідальність і готовність до спільних дій у критичних ситуаціях [6]. Інтенсивний темп та постійна зміна вправ розвивають витривалість, дисципліну і здатність до самоконтролю. Закордонний досвід підтверджує, що кросфіт не лише знижує рівень травматизму, але й підвищує бойову ефективність, що є ключовим чинником у системі фізичної підготовки ВВНЗ ЗСУ.

Використання методики кросфіту у фізичній підготовці курсантів ВВНЗ України є доцільним та ефективним в умовах воєнного стану. Вона дозволяє адаптувати тренувальний процес до нестандартних умов, зберігаючи при цьому високі показники фізичної витривалості, стійкості до стресу, згуртованості та бойової готовності.

Висновки й перспективи подальшого опрацювання проблеми. Використання методики кросфіту у фізичній підготовці курсантів ВВНЗ України є доцільним та ефективним в умовах воєнного стану. Вона дозволяє адаптувати тренувальний процес до нестандартних умов, зберігаючи при цьому високі показники фізичної витривалості,

стійкості до стресу, згуртованості та бойової готовності до виконання поставлених завдань.

Надалі доцільно розробити стандартизовану програму з кросфіту для ВВНЗ України з урахуванням фахової спрямованості підготовки курсантів та їхніх психофізіологічних особливостей.

Список використаних джерел

1. Oderov A., Romanchuk S., Nebozhuk O., Lesko O., Pylypchak I., Olkhovyi O., Poltavets A., Romanchuk V. Analysis of the dynamics of physical development of cadets as a result of the application of crossfit equipment // *Slobozhanskyi Herald of Science and Sport*. – 2022. – Vol. 26, No. 4. **2. Rolyuk A.,** Romanchuk S., Romanchuk V. Sport classes as effective means for psychophysical health improvement of Ukrainian Armed Forces' servicemen // *Wiadomosci Lekarskie*. – 2021. – Vol. 74, No. 5. – P. 1181-1186. **3. Pascoa M. A.,** Langer R. D., Borges J. H., Cirolini W. X., Guerra-Júnior G., Gonçalves E. M. Influence of the type of physical training on the physical fitness of army cadets // *Military Medicine*. – 2025. – Vol. 190, No. 1–2. – P. e273-e279. **4. Yahodzinskyi V.,** Kisiliuk O., Sydorchuk N., Sokolovskyi O., Kobetiak A. Interrelation of physical, professional and combat performance of the future officers engaged in strength sports during studying // *Asian Exercise and Sport Science Association*. – 2020. **5. Research** on the Application of CrossFit Training Mode in Physical Training of Naval Officers and Soldiers // *Proceedings of the 2024 International Conference on Education, Management, Business and Economics (ICEMBE 2024)*. – 2024. **6. Evaluation** of Two Training Programs Designed to Enhance Physical Fitness in ROTC Cadets // *Military Medicine*. – 2022.

КЕЙС-СТАДІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

Полюк Діана Русланівна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
м. Хмельницький, Україна,
polyukdiana@gmail.com

Пехота Олена Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту освіти і педагогіки вищої школи
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
м. Хмельницький, Україна

Анотація. У статті розглядається кейс-стаді як сучасна педагогічна технологія, що сприяє формуванню професійних компетентностей майбутніх викладачів. Аналізуються теоретичні основи методу, етапи його впровадження в освітній процес та практичні аспекти реалізації. Особливу увагу приділено методичним рекомендаціям щодо ефективного використання кейс-стаді в підготовці майбутніх педагогів. Розширено аналіз переваг та викликів застосування цієї технології у різних освітніх контекстах.

Ключові слова: кейс-стаді, педагогічна технологія, інтерактивне навчання, професійна компетентність, підготовка викладачів, когнітивна гнучкість.

Abstract. The article discusses the case study method as an effective pedagogical technology that contributes to the development of professional competencies of future educators. The theoretical foundations of the method, stages of its implementation in the educational process, and key aspects of practical application are characterized. Special attention is given to methodological recommendations for the effective use of the case study method in the training of teaching staff, as well as an analysis of its advantages and challenges in various educational contexts. The importance of the case study method for the development of critical thinking and cognitive flexibility in students is emphasized.

Key words: case study method, pedagogical technology, professional competence, critical thinking, cognitive flexibility, teacher training.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній педагогічній теорії однією з ключових проблем є розвиток професійних компетентностей майбутніх викладачів, що передбачає формування критичного мислення, здатності до адаптації та аналітичного підходу до вирішення педагогічних ситуацій. Одним із ефективних методів для досягнення цих цілей є застосування кейс-методу в процесі навчання. Кейс-метод дозволяє студентам занурюватися в реальні або змодельовані ситуації, що сприяє розвитку практичних навичок і гнучкості в прийнятті рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. В останні роки питання застосування кейс-методу в підготовці педагогів стало об'єктом численних досліджень. Так, роботи Бойка [1], Гресь [2], та Шевченка [3] досліджують різні аспекти інтерактивних методів навчання, зокрема кейс-метод, в контексті розвитку критичного мислення та когнітивної гнучкості студентів. Водночас, питання адаптації цього методу для української педагогічної практики потребує подальшого осмислення та вдосконалення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча кейс-метод активно застосовується в зарубіжних університетах, його впровадження в систему педагогічної освіти України все ще має певні труднощі. Недостатня кількість кейсів, що

адаптовані до реальних педагогічних ситуацій, а також відсутність спеціальних тренінгів для викладачів з ефективного використання цього методу, залишаються важливими невирішеними проблемами.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є аналіз ефективності застосування кейс-методу в підготовці майбутніх педагогів, а також визначення методичних рекомендацій для успішної інтеграції цього методу в педагогічний процес. Завданням дослідження є визначити основні етапи впровадження кейс-методу, розглянути практичні аспекти його застосування та запропонувати рекомендації для вдосконалення цього процесу в українській освітній системі.

Визначення методики дослідження.

Дослідження ґрунтується на аналізі теоретичних та практичних аспектів застосування кейс-методу в педагогічній підготовці. Для збору даних було використано методи аналізу літератури, спостереження за навчальними заняттями, а також експертні інтерв'ю з педагогами, які застосовують кейс-метод у навчанні. Основними характеристиками, що фіксуються, є рівень залученості студентів, ефективність вирішення педагогічних ситуацій, а також розвиток критичного мислення та професійних компетенцій.

Вступ. У сучасній освіті важливим завданням є формування в студентів не лише знань, а й практичних умінь та навичок аналізу, прийняття рішень і комунікації. Однією з ефективних педагогічних технологій, що забезпечує розвиток цих якостей, є кейс-стаді. Ця технологія базується на аналізі реальних або змодельованих ситуацій, стимулюючи студентів до активної участі в освітньому процесі та вироблення самостійних рішень, що наближає навчання до реальних умов професійної діяльності.

Важливим аспектом впровадження цього методу є розвиток когнітивної гнучкості – здатності швидко адаптуватися до нових умов і знаходити ефективні рішення в умовах невизначеності. Кейс-стаді стає важливим інструментом для формування критичного мислення, яке є необхідним для майбутніх педагогів у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні засади кейс-стаді

Кейс-стаді, яке походить з бізнес-освіти, сьогодні стало широко використовуваним методом у педагогічній практиці. Метод полягає в аналізі конкретної проблемної ситуації, формулюванні гіпотез та пошуку шляхів їх вирішення. Кейс-стаді забезпечує інтерактивний підхід до навчання, стимулюючи студентів до активної участі в процесі розв'язання складних педагогічних задач.

Сучасні дослідження підкреслюють роль кейс-стаді в розвитку когнітивної гнучкості — здатності адаптуватися до змінних умов та приймати рішення на основі різноманітних джерел інформації. У навчальному процесі цей метод дозволяє не тільки отримати знання, а й розвивати навички аналізу, аргументації, співпраці в групах, а також підготовки до реальних педагогічних ситуацій.

Кейс-стаді є важливим елементом розвитку емоційного інтелекту студентів, оскільки стимулює їх до емоційного залучення в ситуацію, що потребує негайного вирішення. Це підвищує мотивацію до навчання і сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Етапи запровадження кейс-стаді технологій. Процес впровадження кейс-стаді в освітній процес включає кілька важливих етапів:

1. Ознайомлення студентів із сутністю методу — важливо пояснити, що кейс-стаді спрямований не лише на пошук правильного рішення, а й на аналіз різних варіантів рішень і оцінку їх наслідків.

2. Розробка кейсів — ситуації мають бути реалістичними, актуальними і відповідати рівню підготовки студентів. Кейс може базуватися на реальних педагогічних проблемах, що дозволяє студентам відчути їх актуальність.

3. Організація групової роботи — робота в групах дозволяє студентам обговорювати різні підходи, вчитися слухати та аргументувати свою точку зору.

4. Обговорення результатів і рефлексія — важливо не лише оцінити запропоновані рішення, а й проаналізувати процес прийняття рішень. Це допомагає студентам зрозуміти, які навички їм потрібно розвивати в подальшому.

5. Підсумковий аналіз кейсу — викладач разом із студентами оцінює, які підходи виявилися найбільш ефективними, що можна було зробити по-іншому, та визначає наступні кроки для розвитку компетентностей.

Практичне застосування кейс-стаді. У навчальному процесі кейс-стаді реалізується через такі основні кроки:

1. Вибір актуальної педагогічної ситуації — ситуації повинні викликати інтерес і стимулювати студентів до активного аналізу та дискусії.

2. Розробка сценарію кейсу — важливо чітко сформулювати проблему, зазначити обмеження та контекст ситуації, щоб студенти мали чітке розуміння задачі.

3. Модерація дискусії — викладач виконує роль фасилітатора, спрямовуючи обговорення, але не втручаючись із готовими рішеннями. Це дозволяє студентам проявити ініціативу та знаходити власні відповіді.

4. Аналіз ефективності підходів — студенти повинні не лише обґрунтувати свої рішення, а й проаналізувати їх довгострокові наслідки, що сприяє глибшому розумінню предмета.

5. Оцінка комунікативної взаємодії — важливо оцінити, як студенти співпрацюють у групах, як розподіляють ролі та ефективність аргументації кожного учасника.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Кейс-стаді є потужною педагогічною технологією, яка сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних навичок і професійної компетентності майбутніх викладачів. Впровадження цього методу в освітній процес дозволяє наблизити навчання до реальних умов професійної діяльності, забезпечити формування практичних навичок та підготувати студентів до розв'язання складних педагогічних ситуацій. Технологія кейс-стаді має значний потенціал у підвищенні ефективності навчання та розвитку когнітивної гнучкості, що є важливим для сучасної освіти.

Список використаної літератури

1. Бойко, О. В. Кейс-метод у підготовці майбутніх педагогів: теоретичні основи та практичне застосування. Журнал педагогічних наук, 2020. Т. 15, № 3. С. 45-56.
2. Гресь, М. В., & Ярмоленко, І. І. Кейс-метод у професійній підготовці педагогів: досвід та перспективи. Вісник педагогічної освіти, 2019. Т. 6, № 1. С. 122-131.
3. Шевченко, В. В., & Степаненко, О. В. Кейс-метод у підготовці майбутніх учителів: від теорії до практики. Педагогічна наука, 2020. Т. 17, № 2. С. 98-105.
4. Flyvbjerg, B. Case Study Research: Principles and Practices. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
5. Gerring, J. Case Study Research: A Methodological Introduction. Sage Publications, 2018.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Дуванська Варвара Сергіївна,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна
varvaraduvanska2005@gmail.com
Дуванська Катерина Олександрівна,
асистентка кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8482-7854>

Анотація. У статті розглядається феномен життєстійкості як важливої психологічної характеристики особистості, що забезпечує ефективну адаптацію до стресових ситуацій і кризових періодів. Визначено основні чинники, що впливають на формування життєстійкості у дітей та підлітків, зокрема роль сімейного виховання, соціального середовища та індивідуальних психологічних ресурсів. Проаналізовано підходи до виховання життєстійкості, зокрема активне подолання труднощів та розвиток емоційної саморегуляції. Розглянуто вікові особливості прояву життєстійкості та методи її формування в освітньому процесі.

Ключові слова: життєстійкість, стресостійкість, адаптація, діти, підлітки, соціальне середовище, сімейне виховання, психологічні ресурси, емоційна саморегуляція, освітній процес.

Abstract. The article explores the phenomenon of resilience as an important psychological characteristic of personality that ensures effective adaptation to stressful situations and crisis periods. The main factors influencing the formation of resilience in children and adolescents are identified, including the role of family upbringing, social environment, and individual psychological resources. Approaches to fostering resilience are analyzed, particularly active coping with difficulties and the development of emotional self-regulation. Age-related features of resilience manifestation and methods of its formation in the educational process are discussed.

Key words: resilience, stress resistance, adaptation, children, adolescents, social environment, family upbringing, psychological resources, emotional self-regulation, educational process.

Постановка проблеми. Війна, з її постійними стресовими факторами, такими як загроза життю, емоційний стрес, втрати, соціальні потрясіння та руйнування, створює надзвичайно важкі умови для психічного та емоційного стану осіб, які перебувають у цих умовах. Відповідно, необхідність у вивченні та розвитку життєстійкості є беззаперечною, адже ця характеристика особистості дозволяє протистояти кризовим ситуаціям і стресам, зберігаючи психологічне благополуччя. Життєстійкість як психологічний ресурс дає можливість людині не тільки переживати важкі обставини, але й активно адаптуватися до змін, розглядати труднощі як можливості для розвитку і самореалізації. Особливо важливим є те, що життєстійкість дозволяє ефективно адаптуватися до нових соціальних та економічних умов, а також допомагає людині залишатися стійкою навіть в умовах невизначеності та постійного стресу. Саме цей психологічний ресурс набуває особливого значення для молодого покоління, яке знаходиться на етапі вікових трансформацій та

стикається з соціальними стресами, що можуть впливати на їхній емоційний та психічний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження формування життєстійкості та стресостійкості серед дітей і підлітків підтверджується як роботами зарубіжних дослідників С. Мадді, А. Бандури, С. Кобейса, Г. Мосса, Р. Делахайна, П. Бартона, так і напрацюваннями вітчизняних науковців О. Купрєвої, Т. Титаренко, О. Кокун, І. Ткачук, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкіної. Вони розглядали феномен життєстійкості як комплексне утворення, що охоплює різні аспекти психологічної адаптації особистості до стресових факторів та життєвих викликів [1].

Попри значну увагу до цього феномену з боку науковців, психологів та соціальних педагогів у різних країнах, дослідження його проявів серед людей різного віку в сучасному суспільстві ще не отримало достатнього розвитку. Вітчизняні та зарубіжні дослідники наголошують на необхідності подальшого вивчення життєстійкості, зокрема серед дітей і підлітків, що підкреслює важливість актуальності цього дослідження в умовах сучасних соціальних змін.

Метою даної статті є дослідження феномену життєстійкості та стресостійкості у дітей та підлітків та визначення основних чинників, що впливають на їх формування.

Поняття «життєстійкість» інтерпретується як характеристика психологічної адаптивності та здатності особистості ефективно реагувати на виклики, що відображається у використанні внутрішніх ресурсів та управлінні стресовими ситуаціями [2]. Розвинена життєстійкість забезпечує оптимальне ставлення до змін і дозволяє долати життєві труднощі.

Формування життєстійкості та стресостійкості у дітей і підлітків досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Встановлено, що подолання проблем може відбуватися двома шляхами: активним (усвідомлене протистояння труднощам, за концепцією С. Мадді) або пасивним (інфантильність, уникнення труднощів). У цьому сенсі життєстійкість розглядається як психологічна зрілість та розширена ефективність особистості, що є показником її психологічного здоров'я [3].

Прояви життєстійкості залежать від вікових змін та соціальних факторів: сімейного виховання, прикладу життєстійкості з боку значущих дорослих, здатності керувати власними емоціями та виховання характеру. Дослідження доводять, що життєстійкість не є вродженою якістю, а формується протягом життя. Акцентуючи, що визначальну роль у цьому процесі відіграє соціальне середовище, зокрема сім'я та виховання.

Особливої актуальності набуває питання пошуку оптимальних шляхів виховання життєстійкості у дітей, що сприятиме їхній адаптації до умов стресу та нестабільності. На кожному етапі розвитку людини існують внутрішні ресурси, які допомагають долати труднощі. Однак без належної уваги до їх виявлення та розвитку ці ресурси можуть залишитися невикористаними.

Науковці встановили тісний зв'язок між рівнем життєстійкості та умовами раннього дитинства. Формуванню стійких переконань сприяють труднощі, пережиті у дитинстві: матеріальні негаразди, часті зміни місця проживання, усвідомлення свого призначення, виховання впевненості та високих стандартів. Водночас на розвиток життєстійкості негативно впливає відсутність підтримки та схвалення з боку близьких, недостатня залученість до соціального життя, відчуженість від значущих дорослих.

Державна політика України акцентує увагу на збереженні здоров'я дітей та формуванні у них життєстійкої поведінки. У зв'язку з цим в освітньому середовищі важливо організувати та проводити профілактичну роботу, спрямовану на формування життєстійкості як у дітей, так і у їхніх батьків. Відповідно до державних стандартів освіти, розвиток життєстійкості є складовою особистісної компетентності.

Підростаючому поколінню необхідно усвідомити свої можливості, визначити цілі та реалізовувати їх у житті через конкретні дії.

Загалом, прояви життєстійкості залежать від вікових особливостей і соціальних чинників, серед яких ключове місце займають якісне сімейне виховання, позитивний приклад значущих дорослих, вміння регулювати власний темперамент і формування характеру. Сучасні соціально-економічні умови призвели до змін у свідомості підлітків, що виражається у втраті усталеної системи цінностей і зниженні фізичного та психічного здоров'я [2].

Сучасні дослідження підтверджують, що компоненти життєстійкості не є вродженими якостями, а їхнє формування відбувається протягом життя, причому одним із найбільш динамічних періодів цього процесу є підлітковий вік, оскільки саме в цей час закладаються основи особистісного розвитку та формуються життєві установки. Формування споживацького типу поведінки у підлітків тісно пов'язане з розвитком соціальної безпорадності, що може виникати як наслідок специфіки взаємин між батьками та дітьми. Домінуюча позиція батьків, яка пригнічує пізнавальний інтерес дитини і підвищує її моральну відповідальність за спроби самореалізації, сприяє формуванню безпорадності.

У контексті чинного законодавства України щодо освіти та захисту прав дитини впровадження ефективних практик розвитку життєстійкості набуває особливої актуальності. Дані практики повинні враховувати культурні та соціальні реалії країни для забезпечення оптимальної адаптації дітей і підлітків до сучасних викликів.

Життєстійкість дитини характеризується здатністю ефективно долати життєві труднощі та адаптуватися до змін. Діти з високим рівнем життєстійкості сприймають себе як самостійні особистості, що встановлюють чітку межу між власним «я» та зовнішніми проблемами, зберігаючи внутрішній контроль. Вони чутливо сприймають як вербальні, так і невербальні сигнали оточення, розуміючи тонкощі поведінки, вчинків і слів батьків та інших дорослих. Швидкий перехід від однієї діяльності до іншої із доведенням справи до логічного завершення, а також прояв співчуття та симпатії в стосунках із оточенням свідчать про високий рівень адаптивності. Активність, ініціативність та усвідомлення власної відповідальності сприяють формуванню довірчих відносин із хоча б одним дорослим, гармонійним зв'язкам із однолітками та наявності близьких друзів. Розвинуте почуття гумору дозволяє сприймати навіть складні життєві ситуації з певною легкістю.

Формування життєстійкості потребує системного підходу з боку батьків і педагогів. Основні напрямки роботи включають:

- створення безпечного та стабільного середовища, в якому дитина відчуває підтримку, а образи та травми не мають місця;
- сприяння розвитку самоповаги, інтересів, навичок, талантів та захоплень;
- підкреслення важливості сімейних зв'язків, почуття гордості та спорідненості;
- заохочення самостійності через надання можливості робити власний вибір у атмосфері підтримки;
- чітке формулювання правил і вимога їхнього дотримання;
- забезпечення можливості відкрито виражати емоції;
- навчання оперативному прийняттю рішень задля уникнення пасивної реакції та відчуття безпорадності;
- стимулювання активності та ініціативності;
- визначення проблем як невід'ємної частини нормального життя та спільний пошук шляхів їх вирішення;

- формування поведінкових норм: дружелюбності, комунікабельності, відповідальності та взаємодопомоги;
- допомога у трансформації негативних емоцій у позитивні;
- підтримка віри у власні сили та здатність діяти самостійно;
- роз'яснення, як і де можна отримати допомогу у разі потреби [4].

Психічна організація підлітка відзначається високою нестабільністю на рівнях емоцій, почуттів та інтелекту, проявами якого є мінливість самооцінки, максималізм, невідповідне уявлення про власні компетенції, зниження настрою, тривожність та легкозбуджувані страхи, що часто не мають конкретного об'єкта. Відсутність чіткої межі між реальними та демонстративно-шантажними проявами також характерна для цього вікового періоду. Аутоагресивна поведінка підлітка розглядається як загроза його життю та здоров'ю. Розуміння реальних процесів є ключовим для розробки ефективних стратегій втручання, тому вивчення вікових особливостей формування життєстійкості у неповнолітніх набуває особливої актуальності.

Вікові особливості формування життєстійкості у неповнолітніх залежать від етапу розвитку. Для дітей молодшого шкільного віку типові труднощі – нездатність справлятися з навчальним навантаженням, невідповідність очікуванням родини, конфліктні відносини з дорослими та зміна шкільного колективу. Низький рівень когнітивних здібностей супроводжується підвищеною тривожністю, заниженою самооцінкою та невпевненістю, що негативно впливає на психічний розвиток.

У підлітковому віці відбуваються інтенсивні зміни особистості, з'являються нові цінності і посилюються механізми конструктивного подолання труднощів. З віком підлітки стають більш емоційно стабільними, контрольованими і здатними до самостійного прийняття рішень. Проблеми виникають через не вирішені базові потреби – фізіологічні, безпеки, незалежності, приналежності, успіху та самовираження, що стимулюють адаптивні реакції.

Розвиток життєстійкості забезпечується через формування соціальних навичок, активний пошук сенсу життя та підтримку значущих дорослих. З часом агресивність і спонтанність згладжуються, що сприяє укріпленню характеру, здатного протистояти зовнішнім викликам. Для батьків і педагогів важливо враховувати вікові особливості та специфіку проявів агресивності, які можуть заважати розвитку життєстійкості.

При аналізі розвитку життєстійкості у дітей молодшого віку слід відзначити роль значущого дорослого. Дорослий створює сприятливе середовище, що активізує психологічні ресурси дитини, виступаючи посередником між нею та суспільними цінностями, нормами та установками. Розвиток психологічних функцій сприяє формуванню адекватної самооцінки, що дозволяє засвоїти стратегії подолання труднощів, методи саморегуляції емоційного стану та розвивати комунікативні навички.

У дитячому віці необхідно стимулювати розвиток: пізнавального інтелекту (IQ): уваги, уяви, мислення та пам'яті; гнучких навичок емоційного інтелекту (EQ): вміння розпізнавати власні та чужі емоції, регулювати почуття і поведінку, розвивати волюві якості, конструктивно вирішувати конфлікти, працювати в команді, а також самостійність і відповідальність.

У підлітковому та молодіжному віці становлення життєстійкості пов'язане з розвитком самосвідомості та ціннісних орієнтацій, що проявляються через: здатність до самоаналізу та конструктивне мислення; рефлексію власних почуттів, що сприяє усвідомленню життєвих ситуацій і цілеспрямованому досягненню мети; прагнення до самовдосконалення, стимульоване певними ідеалами, соціальними вимогами та внутрішнім відчуттям впевненості.

Недостатньо розвинена змістова саморегуляція ускладнює пошук нового сенсу при виникненні критичних міжособистісних ситуацій, пов'язаних з любов'ю,

непорозумінням, зрадою чи самотністю. Тому внутрішній ресурс дітей і підлітків забезпечується гнучкістю мислення, особливостями емоційного реагування, швидким засвоєнням нових стандартів і перемиканням уваги, а також активною роботою уяви як захисного механізму.

Система психолого-педагогічних заходів з формування життєстійкості здобувачів освіти спрямована на проведення комплексної, системної та поетапної профілактичної роботи з дітьми та батьками для розвитку життєстійкості як особистісної якості. Основні завдання включають: надання підтримки здобувачам освіти у складних життєвих ситуаціях; розвиток пізнавального інтелекту (увага, уява, мислення, пам'ять) на належному рівні; стимулювання розвитку емоційного інтелекту (розпізнавання емоцій, саморегуляція, формування вольових та комунікативних навичок, умінь конструктивно вирішувати конфлікти, працювати в команді, самостійність і відповідальність); формування адекватної самооцінки; оптимізацію емоційного клімату в сім'ї та школі.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, основними завданнями фахівців із психолого-педагогічного супроводу розвитку життєстійкості здобувачів освіти є: розширення психолого-педагогічної компетентності здобувачів освіти, батьків та педагогів у формуванні життєстійких особистостей; попередження виникнення проблем у розвитку дітей; надання допомоги у вирішенні актуальних завдань розвитку, навчання та соціалізації, зокрема: подолання навчальних труднощів, вибір освітнього та професійного маршруту, корекція порушень емоційно-вольової сфери, налагодження взаємин з однолітками, вчителями та батьками, формування здорових життєвих установок, розвиток навичок саморегуляції та управління стресом, профілактика ризикової поведінки.

Список використаних джерел

1. І. Ю. Германський, С. М. Кондратюк, «Теоретичні підходи до розуміння сутності життєстійкості особистості», *Збірник наукових праць Хмельницького ін-ту соціальних технологій ун-ту «Україна»*, № 12, с. 129–132, 2016. **2. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навчально-методичний посібник / Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін та ін. Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.** **3. С. Кондратюк, «Життєстійкість як ресурс подолання життєвих труднощів в умовах війни», *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, вип. 4, с. 78–83, 2022.** **4. С. Л. Кравчук, «Особливості життєстійкості як фактора психологічної пружності особистості юнацького віку в умовах воєнного конфлікту», *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія Психологічні науки*, т. 1, № 1, с. 99–105, 2018.** **5. S. Maddi, D. Khoshaba, «Hardiness and Mental Health», *Journal of Personality Assessment*, vol. 63, № 2, pp. 267–273, 1994.**

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕХНОТРИЛЕРА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКОДОВАНОМУ ПРОСТОРИ

Лагодич Ганна Романівна,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна,
any.lagodych@gmail.com

Ковалевська Тетяна Юріївна,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови та
мовної підготовки іноземців,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна,
tetiana.kovalevskaya@gmail.com,
orcid.org/0000-0002-5956-2599

Анотація. Статтю присвячено лексико-семантичним аспектам технотрилера Макса Кідрука «Бот. Атакамська криза» в українському перекодованому просторі. Проаналізовано використання науково-технічної лексики, характерної для цього жанру. Розглянуто специфічні мовні засоби, що відображають технічну та наукову складову твору, а також їх вплив на сприйняття тексту читачем. Особливу увагу приділено перекодуванню жанрових та стилістичних ознак технотрилера в українському науковому середовищі.

Ключові слова: технотрилер, лексико-семантичний аналіз, науково-фантастична лексика, технічна лексика, жанрова специфіка, українська література, Макс Кідрук.

Abstract. The article examines the lexico-semantic aspects of Max Kidruk's techno-thriller, "Bot. The Atacama Crisis," within the context of Ukrainian literature. It analyzes the use of scientific and technical vocabulary typical of the genre. The study explores specific linguistic tools that reflect the technical and scientific elements of the novel and how these elements shape the reader's perception of the text. Additionally, the article highlights how the features of the techno-thriller genre and its stylistic elements are reinterpreted in Ukrainian scientific environment.

Key words: techno-thriller, lexico-semantic analysis, science fiction vocabulary, technical vocabulary, genre specificity, Ukrainian literature, Max Kidruk.

Постановка проблеми. Сучасна українська література активно розвивається, впроваджуючи різноманітні жанри, серед яких технотрилер посідає особливе місце. Цей жанр поєднує елементи наукової фантастики, детективу та пригод, часто використовуючи складну технічну лексику. В Україні важливою постаттю, який знайомить нас з цим жанром, є Макс Кідрук. Його творчість стала об'єктом дослідження багатьох науковців, які вивчали різні аспекти письменницької діяльності. Людмила Костецька зосередила свою увагу на жанровій специфіці трилерів на прикладі двох романів Макса Кідрука – технотрилера «Бот» і психотрилера «Твердиня». Авторка акцентує увагу на тому, що Кідрук успішно поєднав елементи різних жанрів і створив якісний продукт, який відповідає як вимогам масової літератури, так і запитам сучасного читача [4]. Інна Пасько здійснила детальний аналіз жанрових і стильових особливостей романів «Бот. Атакамська криза» та «Бот. Гуаякільський парадокс» [7].

Актуальність даного наукового дослідження зумовлена тим, що жанр технотрилеру є відносно новим для українського наукового середовища і його розвиток

та дослідження відкривають нові перспективи для вивчення сучасної літератури в контексті глобальних тенденцій. Твір Макса Кідрука «Бот. Атакамська криза» є яскравим зразком цього жанру, тому його аналіз сприяє розумінню того, як українські автори інтегрують та адаптують міжнародні мовознавчі та літературні тенденції у своїх творах.

Об'єктом дослідження виступають лексико-семантичні аспекти технотрилера в українському перекодованому просторі. **Предметом** вивчення послугувала науково-технічна лексика в технотрилері Макса Кідрука «Бот. Атакамська криза».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення лексико-семантичних аспектів технотрилера в українському перекодованому просторі привертає увагу низку науковців. Гут Н., Панченко Є. та Заболотна О. вивчають неологізми як важливий мовний інструмент для показу соціальних та технічних змін у сучасній українській літературі [9]. Вони наголошують, що технотрилер, використовуючи науково-технічну мову, активно формує нові смислові поля, що допомагають актуалізації теми технологій [9].

Досліджуючи стилі та жанри технотрилерів Макса Кідрука, Пасько І. звертає увагу на використання автором специфічної лексики з науки і фантастики, щоб створити напружену атмосферу та сформувати унікальний художній світ. Вона вказує, що технотрилер це гарний приклад жанрової зміни, де слова відображають складність технологічного прогресу й його вплив на суспільство [7].

У свою чергу, Лузан П. (2023) розглядає технотрилер через взаємодію технологій і людини, підкреслюючи роль лексики, що відображає технічні деталі й етичні проблеми нанотехнологій. Вона зазначає, що саме лексико-семантичний вибір автора допомагає читачеві зануритися у проблематику сучасних технологічних викликів [5].

Отже, наявні дослідження підкреслюють значущість аналізу лексико-семантичних засобів у технотрилері, оскільки в цьому жанрі відображаються сучасні наукові й технічні реалії.

Мета нашої статті – встановити та дослідити лексико-семантичні аспекти технотрилера Макса Кідрука «Бот. Атакамська криза» у контексті українського перекодованого простору, особливо зосереджуючись на застосуванні науково-технічної лексики. З поставленої мети випливають такі завдання:

- виявити характерні риси науково-технічної лексики в романі «Бот. Атакамська криза»;
- проаналізувати семантичні поля, що домінують у тексті, та їхній вплив на формування жанрової специфіки технотрилера;
- визначити, як лексико-семантичні засоби впливають на читача та його сприйняття тексту;
- узагальнити результати дослідження в контексті розвитку жанру технотрилера в українському науковому просторі.

Джерельну базу нашого дослідження представляє технотрилер Макса Кідрука «Бот. Атакамська криза». **Матеріалом** виступають 58 лексем, які ми умовно класифікували на 10 лексико-семантичних груп.

Визначення методики дослідження. У нашій статті ми застосували комплексний підхід до дослідження, який містить такі методи:

- **лексико-семантичний аналіз:** для вивчення вживання науково-технічної лексики, класифікації лексико-семантичних груп, які можна виокремити в тексті технотрилера;
- **жанрово-стилістичний аналіз:** для дослідження стилістичних і жанрових ознак технотрилера як літературного явища в контексті твору Макса Кідрука;
- **порівняльний аналіз** допоміг нам зіставити лексико-семантичні особливості українського перекодованого тексту з класичними ознаками технотрилера;

- **контекстуально-інтерпретативний метод** використовувався для того, щоб зрозуміти, як лексико-семантичні засоби впливають на читача та його сприйняття тексту;

- **компонентний аналіз** допоміг виявити іншомовні та спеціалізовані терміни та класифікувати їх за лексико-семантичними групами.

Застосування такого підходу дало можливість всебічно проаналізувати лексико-семантичний склад твору та його вплив на формування жанрової ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Технотрилер – жанр художньої літератури, що досліджує взаємодію людини з реально існуючими технологіями, а насамперед – фатальні помилки у цій взаємодії, що призводять до техногенних катастроф. Цей гібридний жанр використовує теми наукової фантастики, воєнної повісті, пригодницького роману та специфічні засоби, притаманні трилерам, які повинні викликати у глядачів або читачів тривожне очікування, тривогу, страх [8]. Технотрилеру притаманна науково-технічна лексика, що є інструментом формування художнього світу і засобом занурення читача в атмосферу технологічного напруження. У романі Макса Кідрука «Бот. Атакамська криза» ця риса набуває особливої гостроти. Автор вміло оперує технічними термінами, створює цілісну семантичну систему, в якій мова функціонує як механізм передавання нової наукової реальності.

Українська література ХХІ століття намагається відобразити технологічний прогрес та сучасні соціокультурні тенденції. Саме жанр технотрилера розкриває ці проблеми, а тому починає набирати популярності в сучасній українській літературі. Творчість Макса Кідрука, зокрема роман «Бот. Атакамська криза», знайомить сучасного читача з цим новим жанром.

Однією з найголовніших рис твору є використання науково-технічної лексики, яка охоплює терміни, пов'язані з штучним інтелектом, кібербезпекою, нанотехнологіями. Наприклад, у тексті можна зустріти такі одиниці, як нейромережа, алгоритм самонавчання, синтетичний вірус, що функціонують як фонові елементи й концепти, які впливають на перебіг сюжету. Така лексика виконує функцію семантичного маркера, що сигналізує про жанрову приналежність твору до технотрилера.

На думку І. Пасько, науково-фантастична лексика у романах Кідрука виконує «системотвірну функцію», яка формує логіку художнього простору, який водночас є і технічним, і емоційно насиченим [7, с. 88]. Це дозволяє говорити про жанрове перекодування – процес, у якому технотрилер трансформується в українському культурному просторі, враховуючи мовну традицію, читачів і актуальні соціальні контексти.

Аналізуючи лексику технотрилера «Бот. Атакамська криза», нам вдалося виявити широкий спектр іншомовних та спеціалізованих термінів, які можна умовно класифікувати за лексико-семантичними групами. Ці групи не лише виконують інформативну функцію, а й структурно вписуються у семантичну систему технотрилера як жанру:

1. **Назви осіб** (*аміго, сеньйор, хедхантер, мафіозі, фелла, вундеркінд, програміст, лікар-дантист, піжон, джентльмен*) – вводять читача в багатонаціональний простір оповіді та створюють типажну характеристику персонажів. Наприклад: «Власне, Джеймі Макака й був мафіозі. Певна річ, за скромними північночильйськими мірками» [2, с. 201].

2. **Назви закладів та частин будівель** (*лабораторія, кафетерія, корпус, кабінет, супермаркет*) формують уявлення про науково-дослідницьке середовище, де відбуваються ключові події.

3. **Транспортна лексика** (*тойота, джип, фольксваген, пікап, ескалатор, бампер, кроссовер, мотоцикл, радіатор, «Шевроле»*) – відображає мобільність героїв і технологічне середовище дії. «Через сорок хвилин “Тойота” проминула сонне містечко Бакедано...» [2, с. 73].

4. **Лексика інформаційних технологій** (*бот, акаунт, логін, тач-пад, вай-фай, файл, лептон, інтерфейс*) виконує знакову функцію у побудові сюжету, що безпосередньо стосується штучного інтелекту: «Тимур повів пальцем по тач-паду, збираючись відкрити й прочитати лист» [2, с. 66].

5. **Медицина термінологія** (*інфаркт, дегідратація, лихоманка*) – важлива для розкриття біологічних загроз і підвищення напруження. Наприклад, «З огляду на все він помер від дегідратації (цілковитого зневоднення)» [2, с. 284].

6. **Військова лексика** (*“Раптор”, “Ремінгтон”, “Мініган”, ноктовізор, протигаз, револьвер, ноктовізор*) посилює жанрову атрибутику трилера і актуалізує тему контролю над зброєю та безпекою.

7. **Комп’ютерна й електронна термінологія** (*монітор, медіа-плеєр, рація, екран, камера, компілятор, генератор, рефрежиратор, радіостанція, прожектори*) підкреслює присутність штучного інтелекту і технологічних систем.

8. **Лексика, пов’язана з економікою, банківською справою та фінансами** (*інвестиції, долар*) вводить читача в глобалізований світ, де фінансові інтереси тісно переплетені з науковими експериментами.

9. **Наукова термінологія** (*фрактал, ітерація*) не лише підкреслює інтелектуальну глибину твору, а й виконує естетичну функцію – наукові концепти подаються з художнім наповненням: «Нерідко можна почути, що фрактали – це найгарніший вияв хаосу» [2, с. 369].

10. **Форми звертання та вигуків** (*о’кей*) вживаються для стилізації живої розмовної мови, зокрема в діалогах між персонажами різного національного походження.

Ці лексико-семантичні групи виконують жанрово-стилістичну функцію, адже саме завдяки їм читач занурюється у світ високих технологій, глобальних загроз і наукових відкриттів. Як зазначає І. Пасько, специфічна термінологія у Кідрука є ключовим чинником художнього моделювання майбутнього [7, с. 89].

Габріеля Жекецька у своєму дослідженні зазначає, що творчість Макса Кідрука це приклад функціонального поєднання популярної жанрової форми з високою стилістичною дисципліною, зокрема через ретельну роботу з лексикою [1, с. 114]. Вона звертає увагу на стилістичну рівновагу між науковою точністю та художньою виразністю, що, на її думку, формує нову якість у межах української жанрової літератури.

Слід зауважити, що український перекодований простір, до якого належить технотрилер Кідрука, адаптує класичні жанрові форми й продукує нові. Можемо сказати, що технотрилер в Україні це не просто запозичення західної моделі, а її трансформація крізь призму національного досвіду, мови та соціального запиту. Як зазначає Кідрук у власному есе, «технотрилер це не фантастика майбутнього, а реальність, що настає» [3]. У цьому полягає унікальність його лексико-семантичної стратегії: вона не лише описує реальність, а й створює її.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У ході нашого дослідження ми з’ясували, що технотрилер Макса Кідрука «Бот. Атакамська криза» - це яскравий приклад жанрової трансформації, у якій провідну роль відіграє лексико-семантична система. Твір функціонує не лише як зразок популярної літератури, а і як текст, що актуалізує складні наукові концепти та технологічні реалії в межах українського простору.

Автор активно використовує науково-технічну, інформаційну, військову, медичну тощо лексику, а також іншомовні запозичення, що свідчить про свідоме моделювання нового комунікативного простору, в якому мова постає засобом опису й інструментом творення науково-технологічної реальності.

Також ми дослідили, що функційні можливості української мови розширюються через інтерференцію термінологічної лексики та неологізмів. Це засвідчує активне оновлення лексичного ресурсу під впливом глобалізаційних та технологічних процесів. Подальші мовознавчі розвідки можуть охоплювати більш детальний аналіз лексико-семантичних аспектів в українському перекодованому просторі.

Отже, технотрилер відкриває нові перспективи для вивчення сучасних лексико-семантичних процесів в українській мові.

Список використаних джерел

- 1. Жекецька Г.** Жанрова та стилістична специфіка творчості Макса Кідрука. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2023. Т. XI, № 1. С. 109-119. URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/sup/article/view/39880>.
- 2. Кідрук М.** Бот. Атакамська криза : / Макс Кідрук. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. – 544 с.
- 3. Кідрук М.** Технотрилер – реальність найближчого майбутнього [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://comicson.kiev.ua/maks-kidruk-tehnotriler-realnist-najblizhchogo-majbutnogo/>.
- 4. Костецька Л. О.** Жанр трилеру в творчості М. Кідрука. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки (літературознавство)* 16/2: с. 133–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2015_2_29.
- 5. Лузан П. О.** Людина і технологічний прогрес у романі М. Кідрука «Бот»: кваліфікаційна робота / П.О. Лузан; Науковий керівник О.І. Борзенко. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. – 57 с. URL: <https://ekhnui.karazin.ua/items/ced540ff-c9d1-4d62-bebf-07795b5b96bc>.
- 6. Охріменко А. С.** Трилер як тип тексту: теоретичний аспект // *Мова і культура*. – 2011. – С. 394–400.
- 7. Пасько І. В.** Жанрово-стильова специфіка технотрилерів Макса Кідрука. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологія. Літературознавство. 2016. Т. 276, Вип. 264. С. 86-91. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/philology/2016/276-264-14.pdf>.
- 8. Технотрилер** [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Технотрилер>.
- 9. Gut, N., Panchenko, I., & Zabolotna, O.** (2015). Ukrainian blends-neologisms as the reflection of current social and political situation: a splendid prophecy or a 20-years' collapse. URL: https://www.academia.edu/56534051/Ukrainian_blends_neologisms_as_the_reflection_of_current_social_and_political_situation_a_splendid_prophecy_or_a_20_years_collapse?auto=download.

ІНТЕГРАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕКСТІВ У ГРАМАТИЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Склярова Ірина Вікторівна,

викладач кафедри романо-германської філології,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна

irina.sklyarova1214@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7651-3887>

Анотація. У статті розглядається інтеграція літературних текстів у граматичний тренінг як інноваційний підхід до викладання німецької мови як іноземної. Проаналізовано теоретичні засади поєднання граматики та літератури, а також педагогічні переваги використання автентичних текстів для формування граматичної компетентності. Було запропоновано методичні стратегії та приклади завдань, що сприяють ефективному засвоєнню граматичних структур у контексті художнього мовлення. Визначено потенціал такого підходу для підвищення мотивації студентів і розвитку міжкультурної компетентності.

Ключові слова: граматичний тренінг, літературний текст, викладання німецької мови, міжкультурна компетентність, комунікативний підхід, автентичний матеріал, методика викладання, філологічна освіта

Abstract. The article examines the integration of literary texts into grammar training as an innovative approach to teaching German as a foreign language. It explores the theoretical foundations of combining grammar and literature, as well as the pedagogical benefits of using authentic texts to develop grammatical competence. It was proposed methodological strategies and sample tasks that support effective learning of grammatical structures within the context of literary language. The potential of this approach to enhance student motivation and intercultural competence is also highlighted.

Key words: grammar training, literary text, German language teaching, intercultural competence, communicative approach, authentic material, teaching methodology, philological education

Сучасна методика викладання іноземних мов дедалі більше орієнтується на комунікативний підхід, у межах якого граматична компетентність розглядається не як самоціль, а як інструмент ефективного мовлення. Традиційні способи навчання граматики – ізольоване вивчення правил та механічне виконання вправ – часто не забезпечують глибокого засвоєння матеріалу, а також не сприяють формуванню мовної інтуїції та зв'язку між граматиною і контекстом.

З огляду на зазначене, особливої уваги заслуговує можливість інтеграції літературних текстів у процес граматичного тренінгу. Автентичні художні тексти не лише відображають живу мову, а й створюють сприятливі умови для занурення в мовне середовище, розкриваючи функціонування граматичних структур у реальному контексті. Такий підхід відкриває нові можливості для розвитку не лише граматичних, а й комунікативних, соціокультурних та естетичних компетентностей.

Проте, попри загальне визнання важливості літератури у вивченні іноземної мови, саме її використання в межах граматичного тренінгу залишається недостатньо розробленим напрямом, що потребує ґрунтового наукового осмислення та методичного обґрунтування.

Питання поєднання літературного та мовного компонентів у процесі викладання іноземних мов активно розглядалося у працях зарубіжних та вітчизняних науковців.

Деякі зарубіжні дослідники наголошують на важливості літератури як засобу розвитку міжкультурної компетентності та глибшого розуміння мовної картини світу; у своїх працях підкреслюють потенціал літературних текстів у формуванні мовної чутливості та креативного мислення студентів. Українські науковці також звертають увагу на педагогічну цінність автентичного тексту в контексті вивчення іноземної мови. Проте в більшості досліджень літературні тексти розглядаються переважно як матеріал для розвитку навичок читання або як джерело лексичного збагачення, у той час як їхній потенціал для навчання граматики залишається малодослідженим: не розроблено в достатній мірі методичних підходів до систематичного використання художніх текстів для опрацювання конкретних граматичних структур; бракує прикладів завдань, що інтегрують граматику в контекст літературного твору; не визначено критеріїв відбору текстів з огляду на їх граматичну цінність. Таким чином, актуальною залишається потреба в розробці чіткої методики використання літературних текстів у граматичному тренінгу, яка б враховувала як лінгвістичні, так і дидактичні аспекти, адаптовані до рівнів мовної підготовки студентів [1].

Метою статті є обґрунтування доцільності використання літературних текстів у процесі граматичного тренінгу з німецької мови, а також розробка методичних підходів і прикладів завдань, що сприяють ефективному засвоєнню граматичних структур у контексті художнього мовлення.

Об'єктом дослідження є процес викладання граматики в курсі німецької мови як іноземної.

Предметом дослідження виступає методика використання літературних текстів як інструменту граматичного тренінгу в навчальному процесі.

Методологічною основою дослідження є принципи комунікативного підходу до викладання іноземних мов, зокрема концепція навчання мовних структур у контексті автентичного мовлення. Також враховано положення когнітивно-комунікативної та функціонально-семантичної парадигм у сучасній лінгводидактиці.

Матеріалом для дослідження слугували німецькомовні літературні тексти (уривки з творів Е. М. Ремарка, Ф. Кафки, І. Шторма, Г. Белля тощо), адаптовані до рівнів B1-C1 відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти.

Інтеграція літературних текстів у граматичний тренінг передбачає не лише зміну формату роботи з граматичними структурами, але й переосмислення самої ролі граматики у процесі викладання іноземної мови. Замість механічного заучування правил і виконання типових вправ, студентам пропонується аналіз граматичних явищ у контексті автентичного літературного мовлення, що сприяє глибшому розумінню функцій мови, розвитку мовної інтуїції та комунікативних навичок.

Слід виділити критерії добору літературного матеріалу:

- лінгвістична доступність – відповідність тексту мовному рівню студентів (від A2 до C1);
- мовна релевантність – текст має містити цільову граматичну структуру в достатній кількості та в автентичному контексті (наприклад, пасив, модальні дієслова, умовні речення, Konjunktiv II);
- жанрова та стилістична відповідність – тексти повинні бути різноманітними за жанром (оповідання, уривки з романів, діалоги), але одночасно структуровано побудованими для граматичного аналізу.
- культурна та емоційна насиченість – текст має викликати інтерес, бути значущим з точки зору міжкультурної комунікації – має знайомити студентів із реаліями німецькомовного світу, сприяти розвитку міжкультурної компетенції.

Грамматичні завдання, побудовані на базі літературних уривків, можуть бути умовно поділені на кілька типів:

- ідентифікаційні завдання
 - визначення граматичних структур у тексті (наприклад: знайти у тексті приклади речень у *Präteritum* або на основі уривка з новели Г. Белля знайти приклади *Konjunktiv II* і пояснити їхню функцію).
 - виділення частин мови, синтаксичних конструкцій.
- трансформаційні вправи.
 - перетворення речень у інший граматичний час або стан (наприклад: змінити уривок, перетворивши активні конструкції на пасивні, або переробити пряме мовлення на непряме (використовуючи *Konjunktiv I*).
 - заміна лексем або граматичних форм зі збереженням змісту.
- контекстуальне доповнення.

Приклад: вставити пропущені дієслівні форми відповідно до часу та стилістики уривка.
- продуктивні завдання
 - написання продовження тексту з використанням цільової граматики.
 - переказ фрагмента з фокусом на певну структуру (наприклад, використовуючи модальні дієслова).
- творчі завдання з граматичною орієнтацією.

Приклад: написати альтернативне завершення епізоду, використовуючи умовні конструкції або модальні дієслова.
- інтерпретаційно-граматичний аналіз.
 - обговорення функції граматичних конструкцій у контексті (наприклад, чому автор обрав *Konjunktiv II* для передачі відтінку іронії; пояснити, як вибір певної граматичної структури впливає на емоційне сприйняття сцени або на характер персонажа).

ГраMATика розглядається як інструмент комунікації, який слід вивчати в контексті автентичного мовлення. Такий підхід передбачає введення граматичних структур у зв'язному тексті, їхнє функціональне опрацювання та використання у власних висловлюваннях. Літературні тексти, у цьому сенсі, надають широкі можливості для природної інтеграції граматики в мовленнєвий потік.

Застосування такого підходу продемонструвало позитивні результати під час експериментального впровадження для студентів рівня A2-C1: краще запам'ятовували граматичні конструкції, активніше використовували їх у мовленні та виявляли вищу зацікавленість у навчальному процесі.

Художня література вивчається не лише як джерело культурного досвіду, але й як ефективний лінгвістичний ресурс. Вона забезпечує занурення в мовне середовище, демонструє різноманітність стилістичних і граматичних засобів, збагачує словниковий запас і формує контекстуальне мислення. На відміну від дидактичних текстів, літературні твори містять емоційне забарвлення, суб'єктивність, міжрядкові смисли – усе це сприяє глибшому засвоєнню мови.

Психолінгвістичні дослідження доводять, що сприйняття тексту в контексті викликає більш активні когнітивні процеси, ніж ізольоване опрацювання мовних одиниць. Під час читання літературного твору активізуються асоціативні, емоційні й уявні механізми, що сприяє формуванню міцніших нейронних зв'язків і, відповідно, кращому запам'ятовуванню граматичних структур. Крім того, працюючи з художнім текстом, студент не лише аналізує форму, а й інтерпретує зміст, що забезпечує багаторівневу обробку інформації – від фонетичної до семантичної та прагматичної. Це підтверджує доцільність включення літератури в граматичний тренінг як інструменту глибокого опрацювання мовного матеріалу.

Однією з ключових переваг використання літературних текстів у граматичному тренінгу є можливість формувати граматичну компетентність не у відриві від реального мовного середовища, а безпосередньо в автентичному контексті. Студент бачить, як граматичні структури функціонують у природному мовленні – в описах, діалогах, внутрішніх монологів персонажів тощо. Це дозволяє не лише засвоїти граматичну форму, а й зрозуміти її семантичне навантаження та стилістичну функцію. Такий підхід формує мовну інтуїцію, що є надзвичайно важливою складовою високого рівня володіння мовою.

Літературний текст завжди є багаторівневим мовним явищем, де граматичні та лексичні одиниці взаємопов'язані. Робота з текстами сприяє розвитку лексико-граматичних зв'язків, тобто вмінню розпізнавати сталі конструкції, типові мовні звороти, синтаксичні моделі. Студент вчиться не лише будувати правильні речення, а й обирати доречні слова, узгоджувати граматичні структури з лексичним наповненням відповідно до ситуації спілкування. Це особливо важливо при формуванні продуктивних мовленнєвих навичок.

Залучення літератури до процесу вивчення граматики має значний мотиваційний потенціал. Літературні тексти здатні викликати емоційну реакцію, зацікавлення, естетичне задоволення, що виводить процес навчання за межі суто раціонального сприйняття. Окрім того, можливість обговорювати зміст, персонажів, авторські засоби створює додаткову мотивацію до читання, аналізу, активного використання граматики в усному та письмовому мовленні. Студенти починають сприймати граматику не як набір правил, а для осмислення і вираження думки в конкретному художньому контексті.

Щоб проілюструвати практичне застосування описаних підходів, слід звернутись до конкретних прикладів.

1. Тема: Порядок слів у підрядних реченнях, часові сполучники

Текст: Уривок з повісті «Emil und die Detektive» (Erich Kästner) – с. 4-24 [6].

Завдання:

- 1) Випишіть усі підрядні речення з тексту.
- 2) Поясніть, чому дієслово стоїть в кінці підрядного речення.
- 3) Перебудуйте деякі речення, починаючи з підрядної частини. Поясніть зміни у порядку слів.
- 4) Напишіть коротке продовження (3–5 речень), використовуючи нові підрядні речення з *weil, obwohl, wenn, damit, während*.

2. Тема: Präteritum сильних дієслів та вживання Partizip II у перфектних структурах

Текст: Уривок з роману «Die Verwandlung» (Franz Kafka) [7].

«Als Gregor Samsa eines Morgens aus unruhigen Träumen erwachte, fand er sich in seinem Bett zu einem ungeheueren Ungeziefer verwandelt. Er lag auf seinem panzerartig harten Rücken und sah, wenn er den Kopf ein wenig hob, seinen gewölbten, braunen, von bogenförmigen Versteifungen geteilten Bauch, auf dessen Höhe sich die Bettdecke, zum gänzlichen Niedergleiten bereit, kaum noch erhalten konnte. Seine vielen, im Vergleich zu seinem sonstigen Umfang kläglich dünnen Beine flimmerten ihm hilflos vor den Augen.

»Was ist mit mir geschehen?«, dachte er. Es war kein Traum. Sein Zimmer, ein richtiges, nur etwas zu kleines Menschenzimmer, lag ruhig zwischen den vier wohlbekannten Wänden. Über dem Tisch, auf dem eine auseinandergepackte Musterkollektion von Tuchwaren ausgebreitet war – Samsa war Reisender – hing das Bild, das er vor kurzem aus einer illustrierten Zeitschrift ausgeschnitten und in einem hübschen, vergoldeten Rahmen untergebracht hatte. Es stellte eine Dame dar, die mit einem Pelzhut und einer Pelzboa versehen, aufrecht dasaß und einen schweren Pelzmuff, in dem ihr ganzer Unterarm verschwunden war, dem Beschauer entgegenhob.

Gregors Blick richtete sich dann zum Fenster, und das trübe Wetter – man hörte Regentropfen auf das Fensterblech aufschlagen – machte ihn ganz melancholisch. »Wie wäre es, wenn ich noch ein wenig weiterschliefe und alle Narrheiten vergäße«, dachte er, aber das war gänzlich undurchführbar, denn er war gewöhnt, auf der rechten Seite zu schlafen, konnte sich aber in seinem gegenwärtigen Zustand nicht in diese Lage bringen. Mit welcher Kraft er sich auch auf die rechte Seite warf, immer wieder schaukelte er in die Rückenlage zurück. Er versuchte es wohl hundertmal, schloß die Augen, um die zappelnden Beine nicht sehen zu müssen, und ließ erst ab, als er in der Seite einen noch nie gefühlten, leichten, dumpfen Schmerz zu fühlen begann».

Завдання:

- 1) Випишіть дієслова в Präteritum і визначте їхні інфінітиви.
- 2) Утворіть з цих дієслів Perfekt-форми. Наприклад: erwachte – ist erwacht.
- 3) Поясніть, чому автор обирає Präteritum, а не Perfekt.
- 4) Перепишіть перше речення в Perfekt – якби ця ситуація була у щоденнику.
- 5) Напишіть абзац (4-5 речень) від імені іншого персонажа, використовуючи як Präteritum, так і Perfekt, щоб підкреслити хронологію подій.

3. Тема: Konjunktiv I – непряма мова в художньому стилі

Текст: Уривок з новели «Die Leiden des jungen Werthers» (Johann Wolfgang von Goethe) – с. 3-20 [8].

Завдання:

- 1) Знайдіть усі дієслова в Konjunktiv I та визначте їхню початкову форму.
- 2) Чим Konjunktiv I у цьому уривку відрізняється від Konjunktiv II?
- 3) Перепишіть деякі уривки, замінивши непряму мову на пряму.
- 4) Напишіть продовження історії в тій самій стилістиці, використовуючи не менше п'яти дієслів у Konjunktiv I.
- 5) Обговоріть, чому автор використовує непряму мову – яку стилістичну функцію вона виконує в тексті?

Педагогічний досвід засвідчив, що включення художніх текстів у граматичний тренінг є ефективним інструментом не лише для закріплення граматичних навичок, а й для формування ширшої лінгвокультурної компетентності. Такий підхід сприяє глибшому розумінню граматичних явищ, стимулює аналітичне мислення, формує зв'язок між формою та змістом.

Ураховуючи позитивні результати, доцільним є подальше розширення цієї методики, зокрема: створення банку текстів для різних граматичних тем, розробка варіативних типів завдань, адаптація методики для онлайн-формату навчання.

Таким чином, інтеграція літературного матеріалу в систему граматичного навчання відкриває нові перспективи для сучасної дидактики німецької мови, оскільки поєднує засвоєння формально-граматичних структур із розвитком інтерпретаційних умінь, комунікативної компетентності та естетичного сприйняття мови як культурного явища.

Список використаних джерел

1. Заволока С.І. Лінгвокраїнознавчий аспект викладання іноземної мови // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2020. – №73. – Т.1. – С. 59-62. – DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-1.10> **2. Fleeer S.** Kurzgrammatik Deutsch: Für den schnellen Überblick A1–B2. Berlin; München: Langenscheidt KG, 2008. 112 S. **3. Jin F., Voß U.** Grammatik aktiv A1–B1: 2., aktualisierte Ausgabe. Berlin: Cornelsen, 2023. 264 S. **4. Jin F., Voß U.** Grammatik aktiv B2–C1. Berlin: Cornelsen, 2017. 312 S. **5. Schmitt R., Dreyer H.** Lehr- und Übungsbuch der deutschen Grammatik – aktuell. Ismaning: Hueber Verlag, 2009. 392 S. **6. Kästner E.** Emil und die Detektive. – 139. Aufl. – Hamburg: Cecilie Dressler Verlag; Zürich: Atrium Verlag, 1994. –

139 S. **7. Kafka F.** Die Verwandlung // Projekt Gutenberg-DE. [URL: <https://www.projekt-gutenberg.org/kafka/verwandl/verwandl.html>] **8. Goethe J. W.** von. Die Leiden des jungen Werthers [URL: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/goethe-die-leiden-des-jungen-werther.pdf>]

ОБРАЗ РАДЯНСЬКОГО ДИТИНСТВА В ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА 1930-Х РР

Фасоля Тарас Анатолійович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.

м. Київ, Україна,

fasolia.taras@ndu.edu.ua

Хархун Валентина Петрівна,

доктор філологічних наук,

професор кафедри української мови, літератури,

культурології та журналістики

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.

еджанкт професор Американського університету,

м. Вашингтон, США,

vkharkhun@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8408-4587>

Анотація. У статті досліджено образ радянського дитинства в українській прозі для дітей та юнацтва 1930-х років у контексті ідеологічного функціонування літератури соціалістичного реалізму. Особливу увагу зосереджено на творах Миколи Трублаїні, Олександра Копиленка та Олеса Донченка, які демонструють формування дитячого персонажа відповідно до доктрини “нової людини”. Аналіз здійснено з використанням дискурс-аналізу, поетикального та нарративного підходів, що дозволяє виявити глибинні механізми ідеологічної індоктринації через літературний образ. Автор зосереджується на ключових аспектах репрезентації образу дитинства: політична свідомість дітей, класова пильність, передчасна зрілість, рівність із дорослими, внутрішня готовність до війни. Стаття доводить, що образ дитини в радянській літературі 1930-х років є смислотворчим центром, який виконує функцію ідеологічного ретранслятора, моделюючи бажане суспільне майбутнє. Водночас робиться висновок про умовність і авансовість цього образу, що призвело до його розмивання в літературі повоєнного періоду.

Ключові слова: радянське дитинство, соціалістичний реалізм, шкільна повість, ідеологія, образ дитинства, дитяча проза.

Abstract. The article examines the representation of Soviet childhood in Ukrainian children's and young adult prose of the 1930s within the framework of the ideological functioning of socialist realist literature. Special attention is devoted to the works of Mykola Trublaini, Oleksandr Kopylenko, and Oles Donchenko, which illustrate the formation of the child character in accordance with the doctrine of the “new man.” The analysis employs methods of discourse analysis, poetic, and narrative approaches to uncover the deeper mechanisms of ideological indoctrination conveyed through literary imagery. The author focuses on the key dimensions of childhood representation: children's political consciousness, class vigilance, premature maturity, equality with adults, and internal preparedness for war. The article argues that the child figure in Soviet literature of the 1930s functions as a meaning-generating nucleus that serves as an ideological transmitter, modeling the envisioned social future. At the same time, it concludes that the image of the child was inherently conditional and anticipatory, which ultimately led to its erosion in postwar children's literature.

Key words: Soviet childhood, socialist realism, school novel, ideology, image of childhood, children's prose.

Вивчення літератури соціалістичного реалізму нині є важливим кроком до критичного переосмислення літературної спадщини та ролі літератури за умов ідеологічного контролю. Це особливо актуально в сучасних обставинах, коли питання культурної маніпуляції та пропаганди знову стають надзвичайно гострими. Особливий науковий інтерес викликає радянська дитяча література — її аналіз дає змогу простежити механізми ранньої ідеологічної індоктринації, виявити моделі нав'язуваних ролей, а також зрозуміти, як за допомогою літературної форми конструювалася радянська версія дитинства. Як зазначає українська літературознавиця Уляна Федорів: “Дитина була ключем до розуміння всієї радянської цивілізації, що визначала світосприйняття, поведінку та уявлення не одного покоління *homo soveticus*” [1, с. 180].

Проблематика радянського дитинства та його репрезентації в культурі й літературі активно осмислюється в сучасній українській гуманітаристиці. У суспільствознавчому дискурсі вагомі результати продемонстрували О. Гавриш [2] та Н. Гогохія [3], які розглядають дитинство як складову частину тоталітарного проєкту, зосереджуючи увагу на механізмах ідеологічного виховання та повсякденних практиках радянської доби. У пропонованій статті буде зосереджено увагу на реалізації образу дитинства як ключової й смислотворчої категорії текстів, адресованих дитячій аудиторії. Через цей образ розкривається не лише художній світ твору, а й закладені в нього ідеологеми, педагогічні настанови та соціальні очікування. Цій проблематиці присвячені праці С. Іванюка [4], М. Володарської [5], У. Федорів [1], О. Філатової [6], О. Харлан [7]. У межах цієї розвідки акцент буде зроблено на специфіці реалізації образу дитинства в дитячій прозі другої половини 1930-х років — періоду, коли соцреалізм у сталінській модифікації набув чітко визначених рис.

Українська дитяча література цього часу, за влучним спостереженням С. Іванюка, вирізняється динамічним, оперативним реагуванням на потреби юного читача” [4, с. 18]. Варто додати: і таким самим швидким, а часом навіть випереджальним реагуванням на запити та замовлення з боку влади. Із запровадженням Спілки письменників та одержавленням видавничої справи урядові вказівки набувають дедалі конкретнішого характеру, включно з безпосереднім замовленням певних жанрів і тематик.

До радянського канону прози про дітей та для дітей 1930-х років увійшли пригодницька повість “Шхуна “Колумб”” Миколи Трублаїні (1940, на основі першої редакції 1938 року) [8], твори в жанрі шкільної повісті — діалогія Олександра Копиленка “Дуже добре” (1936) та “Десятикласники” (1938) [9], а також повість Олеся Донченка “Школа над морем” (1937) [10]. На прикладі цих творів можна простежити особливості репрезентації образу дитинства, використовуючи методи критичного дискурс-аналізу (для виявлення відповідності тексту ідеологічним установкам), наративного аналізу (як інструменту ідеологічного впливу), а також поетикального аналізу (з метою дослідження жанрової специфіки художнього тексту). Образ дитинства постає як концептуальний макрообраз-ідея, що формує смислове ядро тексту і розгортається через дитячих персонажів, їхню поведінку, систему взаємин з дорослими та навколишнім світом.

Аналіз художніх творів, адресованих дитячій аудиторії, у контексті їхнього соціокультурного функціонування дає підстави стверджувати: ключовими чинниками, що визначили формування образу радянського дитинства в літературі для дітей і юнацтва, були ідеологічний мегапроєкт зі створення “нової людини”, передвоєнна мобілізація суспільства та поступова кристалізація тоталітарної системи.

Виховання “нової людини” — *homo soveticus* — як центральний ідеологічний проєкт радянської влади було започатковано на початку 1920-х років, зокрема з ініціативи провідного ідеолога Льва Троцького. Варто підкреслити: хоча концепт “нової людини” спочатку не передбачав вікової диференціації, згодом він почав застосовуватися до дітей і молоді. Уже 1927 року нарком освіти Анатолій Луначарський

окреслює створення “нової людини” як педагогічне завдання, що має реалізовуватись у межах шкільного виховання та молодіжних організацій. Дослідниця радянського дитинства Ніно Гогохія так пояснює причини цього зміщення акцентів: “дитина, з точки зору політичних переконань, сприймалась як певна *tabula rasa*, яка не має власного досвіду класової боротьби, сформованої психіки, і є “вдячним матеріалом” для “правильного” комуністичного виховання. Вона легко сприймає все нове і є природним союзником соціалістичної влади. Діти активно позиціонувались як позитивні персонажі (представники всього нового та передового)” [3, с. 753]. Так поступово формувався образ “дитини-дорослого”, яка повинна орієнтуватися в політиці, економіці, ідеології та вміти розпізнавати ворогів влади. Слід зауважити, що цей образ не відображав реальну модель дитинства, поширену в суспільстві, а був радше програмним наміром — проєкцією бажаного. Як зазначає С. Іванюк, “Красне письменство не тільки не відставало від життя, а й часом випереджало його, зокрема в творенні нового героя” [4, с. 19].

У дилогії О. Копиленка образ “дитини-дорослого” репрезентовано повно й виразно через участь піонерів у реформуванні шкільної системи. Суть цієї реформи, започаткованої в другій половині 1930-х років, полягала в ліквідації педагогічних експериментів попереднього періоду — зокрема, колективних методів навчання, педології як окремої галузі знань про дитину, а головне — у поверненні до суворої дисципліни, чітких навчальних програм і системи оцінювання. Фактично до школи поверталася дореволюційна педагогіка, переосмислена в радянському дусі. Оскільки влада остерігалася звинувачень у контрреволюційності та відродженні “старої школи”, процес реформ супроводжувався через художню літературу у потрібному ідеологічному ключі.

Роман “Дуже добре” ілюструє хід реформ на прикладі харківської школи, зокрема через конфлікт, однією зі сторін якого є піонерський актив сьомого класу. Хоча реформування навчального процесу формально здійснюють педагоги, його авангардом і рушійною силою постають діти. Ключова сцена твору — звернення учнів до органів влади: “Вова, Аркадій і Кіра вирішили написати в ЦК партії і Народному комісару освіти. Написати не тільки про те, що погані сніданки і вчора шестеро учнів мало не отруїлися, а про все і про всіх. Що Василь Петрович на уроках провадить зайві розмови і незаконно ставить “нз”; про виключення Аркадія з піонерів; про те, що кращі вчителі не в пошані [...]; про те, що не вистачає підручників — про все... [...] Листа доведеться підписувати. Звичайно, підпишуть не всі. Підпишуть кращі учні і піонерський актив — чоловік десять” [9, с. 191]. Наведений епізод ілюструє центральний мотив твору: діти не лише усвідомлюють наявні проблеми, а й активно долучаються до їх розв’язання. У конфліктних ситуаціях вони демонструють вищий рівень моральності та організованості порівняно з деякими дорослими персонажами, що повністю відповідає ідеологічній моделі радянської дитячої літератури 1930-х років.

Подібну форму залученості до суспільних процесів “дорослого світу”, хоча й в інших, значно напруженіших обставинах, демонструє пригодницька повість М. Трублаїні “Шхуна “Колумб””, у якій підлітки, на тлі пасивності дорослих, самостійно вступають у небезпечну боротьбу зі шпигуном та сучасними піратами. Героями повісті є трійця підлітків: Марко Завірюха, Люда Ананьєва та Яся Знайда, які потрапляють у вир пригод на рибальському острові в Чорному морі. Марко — підліток із незакінченою освітою, однак автор особливо підкреслює його здатність швидко опановувати нові вміння: “Коли треба було, він заміняв стернового або моториста, в плаванні умів орієнтуватися по компасу, зорях та берегах, самостійно ставив паруси і вів шхуну в бажаному напрямі при будь-якому вітрі, пускав і спиняв мотор, розумівся на рибі, яку вони приймали, знав, де і які сіті треба ставити” [8, с. 204]. Марко здатен замінити будь-якого дорослого члена команди й навіть перевершує їх — він є найграмотнішим і

найсміливішим на судні. Натомість Люда репрезентує громадянську (а в радянському контексті — політичну) зрілість. Її персонаж, імовірно як представниці міського середовища та освіченої родини, уособлює політичну свідомість радянської дитини. Опинившись на покинутому підводному човні, вона проголошує себе представником держави та оголошує човен державною власністю. Галерею персонажів доповнює Яся Знайда — дитина, що внаслідок байдужості дорослих зростала “на природі”, без належного навчання й виховання. Попри максимальну соціальну віддаленість Люди й Ясі, їхній зв’язок у тексті вибудовується на ідеологічній єдності. Люда — освічена дівчина з великого міста, дочка професора; Яся — дівчинка без освіти й належного соціального досвіду. Проте їхнє спільне розуміння “цінностей нової епохи” нівелює соціальні відмінності. Таким чином, Микола Трублаїні утверджує ідею, що належність до “радянського дитинства” є важливішою за походження чи соціальні передумови.

Окрім передчасної зрілості, дитину як нову радянську людину характеризує здатність розпізнавати “ворогів” — завдяки вродженому “класовому чуттю”. Цей мотив послідовно розгортається в “Десятикласниках” О. Копиленка, “Школі над морем” О. Донченка та “Шхуні “Колумб”” М. Трублаїні. Діти легко, на відміну від дорослих, викривають шпигунів, замаскованих “шкідників” чи ворогів, не зважаючи ані на посади, ані на партійні квитки — тобто ігноруючи встановлену соціальну чи партійну ієрархію. У повісті “Дуже добре” наводиться промовистий діалог між підлітком Аркадієм Трояном та його матір’ю Надією: “Виходить, мамо, що я говорю неправду, що я збрехав? — пильно глянув на матір Аркадій. — Хто знає... Може, збрехав, може, помилився... Завідувач — член партії, відповідає за школу, за людей, що там працюють, і за дітей [...]. Аркадій стояв блідий. Злі очі втопив в обличчя матері. В тремтячій руці затиснув жмут дроту: — Я збрехав? Брехун... Бачиш, яка ти! Він член партії, а хіба немає партійців, що помиляються, що не можуть бути педагогами і... Чому немає підручників? Чому не можна їсти наших сніданків? Завідувач приймає своїх гостей у школі, це теж брехня?” [9, с. 130]. Показово, що Надія Троян — молода жінка, у минулому учасниця громадянської війни, тобто представниця радянського активу, однак її син демонструє більш розвинене “класове чуття” та моральну рішучість. Подібну ситуацію змальовано і в згаданій повісті Миколи Трублаїні, де фальшивий фотограф, а насправді шпигун Анч зміг обдурити все селище — окрім дітей.

Передчуття нової війни та підготовка до неї наприкінці 1930-х років спричинило чергову, посилену мобілізацію радянського суспільства. “Істеризація загрози війни як чинник класової пильності, підготовка до вирішального зіткнення з антагоністично-ворожим чужим світом наповнювали засадничі культурні символи періоду 1930-х років. Суспільний ідеал формується з установкою мілітаризації свідомості” [11, с. 118], — так окреслює культурну парадигму передвоєнного часу дослідниця Ірина Захарчук. У художній літературі для юного читача це втілюється через внутрішню готовність дитячих персонажів до війни. Герої О. Копиленка та М. Трублаїні не лише готуються до майбутнього конфлікту, а й прагнуть стати його безпосередніми учасниками, сприймаючи це як належну та очікувану поведінку. Так, мати 14-річного Аркадія Трояна з роману “Дуже добре” проголошує: “Війна є війна... Я певна, що Аркадій і одного дня не залишиться дома, підемо разом з ним” [9, с. 139].

Показово, що мобілізаційна готовність формується в умовно мирний період — персонажі не належать до армії й здебільшого не готуються до військової кар’єри. Мілітаристська налаштованість постає як внутрішня установка, що пронизує повсякденне життя. Вартим повного цитування є монолог героїні “Десятикласників” Кіри Коваль, яка мріє допомогти у війні шляхом самопожертви: “Якщо фашисти нападуть на нашу Батьківщину, я хотіла б потрапити у ворожий тил [...] Увечері гаснуть вогні, темрява, жах. В першу ж ніч вилітає радянська ескадрилья з тисячі аеропланів

громити центр столиці. Та як вони знайдуть, де саме центр міста? Всюди темрява. Мені випадає доручення — яким завгодно способом вказати радянським пілотам, куди кидати бомби. Що його робити, коли всюди патрулі, за всіма стежать, не будеш ти нести балон з горючими речовинами! Впіймають фашисти, розтерзають! Я надягаю плаття, насичене такою речовиною, що горить, як блискавка, її не можна зразу погасити ніяк, особливо водою чи накривши матерією. Вибігаю я на площу — і вмить спалахує величезна пожежа, яскраве полум'я здіймається вище будинків. Це горю я....” [9, с.394].

Ідеологічним каркасом, що об'єднує зазначені риси, є беззастережна вірність радянській системі та її доктрині — “вождям”, кумирам і Росії як “старшому братові”. Вона може набувати різних форм — від базової риси характеру в персонажів М. Трублаїні, де кожен юний герой діє насамперед як радянський громадянин, а вже потім — згідно з віком і соціальним статусом, — до гіперідеологізації: персонажі О. Копиленка буквально на кожній сторінці клянуться у вірності радянському ладу та Москві, тоді як діти у творах О. Донченка сприймають навколишній світ крізь призму партійних структур і мислять себе насамперед як члени дитячо-юнацьких організацій. Причини цього, на нашу думку, слід шукати передусім в українському походженні творів: демонстрація лояльності до влади була обов'язковою вимогою до українського автора — набагато менш актуальною для його колег з імперського центру. Другою вагомою причиною варто вважати появу жанру шкільної повісті в період найбільшого ідеологічного тиску сталінської системи — новостворені твори про школу мали бути демонстративно лояльними та відверто функціональними.

Як підсумок, можна констатувати: образ дитинства в радянській літературі для дітей та юнацтва реалізується через концепт “радянська дитина — більше, ніж дорослий”. Цей образ ґрунтується на авторській вірі в необмежений потенціал молоді, народженої в СРСР. На дитину — як утілення “нової людини нової епохи” — покладалася складна роль: бути рівноправною з дорослими, демонструвати передчасну, апріорно задану зрілість, мати здатність впливати на навколишній світ, трансформувати його й ініціювати соціальні зміни на рівні з дорослими персонажами, а подекуди навіть перевершувати їх за рівнем громадянської активності та свідомості. Подальший розвиток історії виявив штучність і “авансовість” цього образу, що зумовило його поступове розмивання й демонтаж у дитячій літературі повоєнного періоду.

Список використаних джерел

1. Федорів У. “Вірні лєнінці”: літературна репрезентація образу радянської дитини // *Ukrainśkie świety dziecińśtwia i młodości. Narracje i tożsamość* / pod red. K. Jakubowskiej-Krawczyk. – Warszawa : Uniwersytet Warszawski, Katedra Ukrainistyki, 2020. – S. 179–193. **2. Гавриш О.В.** Післявоєнне дитинство в УРСР: державна політика та повсякденне життя (1945 - початок 1950-х рр): дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.01 / Луганський національний університет. Луганськ, 2013. – 207 с. **3. Гогохія Н.** Дитинство у тоталітарному суспільстві: “вірні лєнінці” радянської України у 1930-х рр. // *Суспільство і діти. Українське радянське суспільство 30-х рр. XX ст.: нариси повсякденного життя : колективна монографія* / відп. ред. С. В. Кульчицький. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2012. – С. 751–778. **4. Іванюк С.** Концепція юного героя в українській літературі для дітей // *Іноземна філологія*. – 2007. – Вип. 119. – С. 54–58. **5. Володарська М. В.** Концепт дитини в літературі романтизму США: специфіка наукової рецепції // *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. – 2019. – № 39. – С. 72–79. **6. Філатова О.** Іntenційність суб'єкта творчості у форматі імперативного канону соцреалізму / О. Філатова // *Наукові записки ТНПУ*. – 2001. – Вип. 31. Серія : Літературознавство. – С. 288–300. **7. Харлан О.,** Виховання „нової людини”: українська дитяча проза 1930-х років як відображення радянського антропологічного експерименту [в:] *Літературний образ дитинства в часи кризи XX–XXI*

ст., наук. ред. К. Якубовська-Кравчик, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego: Warszawa 2021, с. 34–43. **8. Трублаїні М. П.** Шхуна “Колумб” : повісті, оповідання / М. П. Трублаїні. – Київ : Радянська школа, 1989. – 560 с. **9. Копиленко О. І.** Дуже добре. Десятикласники : романи / О. І. Копиленко. – Київ : Веселка, 1978. – 427 с. **10. Донченко О. С.** Вибрані твори : у 6 т. Т. 2 / О. С. Донченко. – Київ : Молодь, 1957. – 655 с. **11. Захарчук Ірина Василівна.** Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму (еволюція, функції, аберації) : докт. філол. н. : спец. 10.01.01 – українська література / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2009. 487 с.

АНАЛІЗ ІМІДЖУ ТЕЛЕВІЗІЙНОГО ВЕДУЧОГО У ВИМІРАХ МЕДІА-ТВОРЧОСТІ

Арзуманян Арам К.,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

м. Полтава, Україна
aram.melitopol@gmail.com

Шелупахіна Тетяна Володимирівна,

кандидат філософських наук, доцент,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна
tatyana.shelupakhina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9286-6439>

Анотація. У статті досліджуються актуальні питання іміджу телевізійного ведучого. Проаналізована важлива роль іміджу телевізійного ведучого як продукту медіа-творчості та об'єкту сприйняття з боку глядачів. Проводиться думка, що в інформаційному просторі імідж телевізійного ведучого функціонує як комунікативно-сміслова, стильова й ідентифікуюча домінанта телевізійної програми; імідж телевізійного ведучого поєднує окремі фрагменти програми та забезпечує її змістовну цілісність, зумовлює вибір засобів аудіовізуальної виразності.

Проаналізована структура іміджу телевізійного ведучого, доведено, що імідж телевізійного ведучого підлягає свідомому вибору та структуруванню у відповідності до особистості майбутнього носія іміджу та з урахуванням специфіки творчо-виробничого процесу на телебаченні; як такий імідж телевізійного ведучого є продуктом медіа-творчості, об'єктом естетичного сприйняття з боку глядачів.

Ключові слова: медіа-творчість, телевізійна програма, імідж телевізійного ведучого.

Abstract. The article explores the topical issues of the image of a TV presenter. The author analyses the important role of the image of a television presenter as a product of media creativity and an object of perception by the audience. It is argued that in the information space the image of a television presenter functions as a communicative, semantic, stylistic and identifying dominant of a television programme; the image of a television presenter combines individual fragments of the programme and ensures its substantive integrity, determines the choice of audiovisual expression.

The structure of the image of a television presenter is analysed, it is proved that the image of a television presenter is subject to conscious choice and structuring in accordance with the personality of the future image carrier and taking into account the specifics of the creative and production process on television; as such, the image of a television presenter is a product of media creativity, an object of aesthetic perception by viewers.

Key words: media creativity, television programme, image of a television presenter.

Динамічний розвиток засобів сучасних медіа поширює віртуальні практики на всі сфери суспільного та приватного життя людини. Ця обставина сприяє розвитку та ускладненню багатьох традиційних професій. Однією з них є професія телевізійного ведучого, котра сформувалась у середині минулого століття, на тлі становлення регулярного телевізійного віщання. Сучасне телебачення важко уявити собі без телеведучих. Екранний образ ведучого є своєрідною «візитівкою» програми, домінантою естетичного сприйняття глядачів; інформація, яку доносить телеведучий з екрану

впливає на суспільну думку й інколи стає важливою для вирішення спірних питань. Імідж телеведучого це зовнішній, «видимий» компонент екранного образу, і як такий підлягає свідомому вибору та побудуванню; відтак імідж телеведучого підлягає аналізу у вимірах медіа-творчості.

Теоретичною основою дослідження слугують наукові праці з питань філософії, культурології, соціології, теорії медіа Ж. Бодрійара, Ю. Габермаса, Ж. Делеза, Н. Лумана, М. Маклюєна; ключові питання теорії та історії телебачення проаналізовані в роботах М. Андрющенка, О. Костюченка, О. Лаврика, В. Лизанчука, І. Машенка, Б. Потятинника, Л. Путькалець, С. Тримбача; розробка питань іміджу телеведучого спирається на дослідження з естетики та кінознавства С. Безклубенка, Л. Брюховецької, Л. Левчук; вагомими для нашої роботи є дослідження іміджу як психологічного феномену в працях Т. Білик, І. Бондаренко, С. Дячука, А. Деркача, Ю. Палехи; вивчення соціально-психологічних аспектів іміджу в умовах соціальної взаємодії в роботах Г. Почепцова.

Актуальність порушеної проблематики в умовах фундаментальних суспільних змін обумовлена наявністю протиріччя:

- між наявністю ринку медіа-послуг, актуальним попитом на інноваційні медіа-концепції та рішення й відсутністю обґрунтованої теорії з розробки іміджу телевізійного ведучого.

Мета роботи полягає в аналізі іміджу телевізійного ведучого у вимірах медіа-творчості.

Для досягнення мети були використані наступні методи: теоретичні, котрі передбачають аналіз філософської, естетичної, мистецтвознавчої та кінознавчої літератури, фахових статей і матеріалів конференцій з метою вивчення наукової інформації з теми дослідження, узагальнення новітнього досвіду в сфері медіа-творчості, відбору та уточнення змісту необхідних наукових термінів; емпіричні: спостереження за організацією творчо-виробничого процесу на телебаченні, знайомство з провідними медіа-ресурсами та медіа-контентом, аналіз окремих видів медіа-продукції.

У сучасній науковій літературі з питань іміджу усталеним є підхід, згідно якому сутність іміджу визначається за допомогою суміжного поняття образу. За таких умов наукове тлумачення іміджу-образу підлягає певним змінам залежно від контексту досліджень. Імідж розглядається з точки зору: символічного образу людини або предмету, що відповідає очікуванням певної соціальної групи [1, с. 29]; знакового образу, що відображає основні риси людини [2, с. 34]; образу особи, що доносить і акцентує найбільш привабливі риси, завдяки чому виникає ефект особистої привабливості [3, с. 110].

Особливостями іміджу як психічного феномену є доступність, емоційна насиченість, ілюзорність; імідж – це мислене уявлення про ту чи іншу особу, інституцію, регіон, країну тощо; імідж як психологічний феномен цілеспрямовано формується в масовій свідомості з метою певної регуляції соціальної поведінки [4].

У нашому дослідженні ми спираємось на визначення, уміщене в «Словнику медіа-культури»; згідно з цим визначенням імідж це штучно створений образ, котрий поєднує як реальні так і штучно створені властивості об'єкту. Імідж використовується ЗМІ для формування в масовій свідомості бажаного ставлення до об'єкту [5, с. 24].

Імідж телевізійного ведучого варто розглядати як зовнішню видиму частину його екранного образу; імідж телевізійного ведучого є предметом вибору, продуктом свідомих творчих зусиль з боку особистості, носія іміджу; імідж обирається, осмислюється та позиціонується телевізійним ведучим у відповідності до концепції, завдань і жанру конкретної телевізійної програми, з урахуванням смаків цільової телевізійної аудиторії. Значний вплив на вибір іміджу здійснюють особистісні характеристики носія іміджу, телевізійного ведучого. Завдяки відповідності (або невідповідності) особистісним рисам

телевізійного ведучого імідж здатен або доповнити та збагатити екранний образ, або суперечити йому.

В іміджі телевізійного ведучого можна виявити «відкриті» та «приховані» компоненти. До складу «відкритих» компонентів іміджу телевізійного ведучого належать зовнішній вигляд, стиль мовлення, невербальні комунікативні засоби (міміка, жести, поведінка). Усі зазначені компоненти сприймаються глядачами за допомогою зору і слуху, під час безпосереднього перегляду медіа-контенту. Для формування іміджу телевізійного ведучого не менш важливими є «приховані» компоненти, котрі формуються під час соціальної взаємодії особистості з її оточенням. Джерелами формування іміджу у цьому випадку слугує професійна та громадська діяльність телевізійного ведучого в цілому: медіа-творчість, публікації, інтерв'ю, відгуки, активність у соціальних мережах, благодійна діяльність, публічне висловлювання тих чи інших поглядів тощо. За таких умов «приховані» компоненти іміджу можна визначити через поняття особистого авторитету або репутації; ці компоненти іміджу формуються із плином часу, як результат тривалого сприйняття особи в умовах соціальної взаємодії та всієї сукупності оцінок її діяльності, як позитивних, так і негативних. Велике значення має гармонійне співвідношення «відкритих» та «прихованих» компонентів іміджу телевізійного ведучого як таких, що збагачують його екранний образ, посилюють персональну привабливість, викликають довіру з боку телевізійної аудиторії.

Робота зі створення іміджу телеведучого є важливим етапом реалізації творчого задуму майбутнього медіа-твору; саме телеведучий, як носій оригінального іміджу є тією «людиною-якорем», що привертає й утримує увагу глядачів, створює ефект персоніфікованої інформації; телеведучий, носій вдало обраного іміджу естетично доповнює екранне видовище, надає йому цілісності та змістовності; імідж телеведучого як вагомий комунікативний чинник телевізійного мовлення сприяє успішності телевізійної комунікації; завдяки вдало обраному іміджу телеведучий «утримує» користувачів біля екранів.

Аналіз наукової літератури з питань медіа-творчості показує, що ця проблема актуальна, але вивчена не повністю. Дослідники з питань медіа-творчості (Г. Десятник, В. Здоровега, Б. Потятинник, Ю. Шаповал та ін. науковці) суголосні в тому, що специфічною ознакою медіа-творчості є поєднання творчого процесу з виробництвом медіа-продукції на основі надсучасних досягнень науково-технічного прогресу. З огляду на це в науковій літературі ми зустрічаємо поняття «творчо-виробнича діяльність», «творчо-виробничий процес», «творчо-виробничі відносини» як відображення синтетичного характеру медіа-творчості; творча робота над медіа-твором, з одного боку, є індивідуальною; з іншого ж боку, творча робота в галузі медіа передбачає колективну працю й підлягає розподілу на окремі виробничі етапи як компонент загальної індустрії медіа. Метою медіа-творчості є творення кінцевого продукту, відміченого цілісністю, змістовністю, оригінальністю та новизною; кінцевий медіа-продукт підлягає розповсюдженню, тиражуванню, продажу, збереженню та ін. без будь-яких змін; кінцевий медіа-продукт покликаний задовольнити потреби цільової аудиторії, зокрема інформаційні, естетичні, комунікативні, пізнавальні, потреби в психологічній компенсації, сприяти організації вільного часу, дозвіллю та ін. У зв'язку із цим слід згадати поняття телевізійного формату як таке, що вказує на множину видів і жанрів аудіовізуальної телевізійної продукції як відображення множини інтересів та бажань масової аудиторії глядачів телебачення. Телевізійний формат передбачає поєднання кількох жанрових форм в одній телевізійній програмі; при цьому формат не зводиться до якоїсь певної телевізійної форми, тому поняття телевізійного формату поки що не піддається остаточному визначенню. Телевізійний формат можна назвати сукупністю правил телевізійного виробництва, що виникли в зв'язку із поширенням глобального

телебачення та виникненню ринку медіа-продукції; ці правила закликають виробників усвідомлювати мету, кінцевий результат медіа-творчості, враховувати обсяги фінансування і прибуток; ці правила також розраховані на задоволення смаків та уподобань цільової аудиторії як споживачів медіа-продукції; творці медіа-продукту обирають ті чи інші правила інтуїтивно або свідомо, або працюють на замовлення. Важливим у цій ситуації є те, що такі правила існують. Утім непоодинокими є ситуації, коли автор або автори порушують правила, занурюються у «поза-формат» і тим самим, за певних умов відкривають нові обрії медіа-творчості [6, с. 92-93].

Іміджева технологія за визначенням є науково обґрунтованою та апробованою діяльністю зі створення іміджу з подальшою його презентацією у спілкуванні або у засобах масової інформації [7, с.215]. Мотивацією до застосування іміджевої технології є особисті прагнення або прагматична мета, бажання використовувати набутий імідж для підвищення соціального впливу особи, корпорації, просування певної продукції тощо. Алгоритми іміджевих технологій є достатньо вивченими, отже в узагальненому вигляді їх можна викласти в такий спосіб; 1). – визначення іміджевої мети, прийняття тих чи інших стартових умов використання іміджевої технології; 2). – підвищення зовнішньої привабливості особи; 3). – позитивний настрій особи; 4). – створення бездоганної репутації майбутнього носія іміджу; 5). – дистанціювання від негативних іміджевих осіб або подій, здатних зашкодити особистій репутації.

Іміджева стратегія передбачає відбір тих індивідуальних та іміджевих характеристик, котрі відповідають формату кінцевого медіа-продукту; забезпечують психологічне тяжіння цільової аудиторії екранного образу ведучого; іміджева стратегія як складник медіа-творчості має сприяти успіху кінцевого медіа-продукту, телевізійної програми певного формату.

Для розробки нових телевізійних проєктів, для позиціонування постатей телевізійних ведучих в соціальних мережах часто використовується імідж «привабливого комунікатора». Модель іміджу «привабливого комунікатора» детально проаналізована в науковій літературі, тому зазначимо лише деякі «видимі» компоненти цієї моделі, зокрема: здоровий вигляд, зовнішня привабливість, щира посмішка, відкритий погляд, гнучкий голос, артистизм, досконале мовлення, володіння жестами й рухами: до складу «прихованих» компонентів відносяться почуття гумору й імпровізація, повага до співрозмовників, здатність налагодити діалог як в умовах телевізійної студії так і за її межами. Під час творення іміджу враховуються смаки цільової аудиторії глядачів; утім більшою мірою імідж формується у відповідності до мети авторів телевізійного проєкту, у відповідності до творчого задуму телевізійного ведучого. Враховується також і корпоративний імідж телевізійного каналу; складовими цього іміджу слугують назва (ім'я) каналу, позиціонування каналу на ринку медіа-послуг через визначення суспільної місії (іміджева мета), історія, міфологія, символіка каналу, діловий етикет, ділова репутація тощо.

Наведені дані вбачаються достатніми для аналізу іміджу телевізійного ведучого у вимірах медіа-творчості. З цією метою ми розглянемо це питання на прикладах з історії українського телебачення, зокрема на прикладі створення телевізійних програм у форматі ток-шоу. Програми цього формату передбачають обговорення соціально значущих, гострих питань із широким використанням практичних прийомів телевізійного інтерв'ю. Професійні вимоги до інтерв'ю наступні: імпровізаційність, миттєве народження думки в діалозі, гострі запитання та чіткі аргументовані відповіді, змагання інтелектуалів, нестандартність мислення, бездоганна техніка усного мовлення з дотриманням норм мовленнєвої культури [5, с. 26]. Смисловим центром ток-шоу є життєва історія, що привертає увагу своєю неординарністю, соціальною значущістю, проблемністю; для участі в ток-шоу запрошують людей, що мають багаторічний досвід

роботи в тій чи іншій сфері, а отже розуміються в питаннях ток-шоу. Ці та інші прийоми надають ток-шоу вигляду реальності й достовірності, пробуджують масову надію на якесь, хоча б і проміжне вирішення життєвої проблеми. Таким чином телевізійні ток-шоу виконують, серед інших, подвійну суспільну функцію, а саме; інформують і тим самим певною мірою позбавляють аудиторію від упереджень та соціальних страхів; розважають, і знову ж таки зменшують соціальну напругу [8].

Одним із прикладів здійснення успішної іміджевої стратегії на українському телебаченні є образ Ганни Безулик, ведучої ток-шоу. Ганна Безулик є Заслуженим журналістом України (1999р.). За роки професійної діяльності Г. Безулик здобула значний, дійсно унікальний досвід ведучої ток-шоу. Починаючи з 2002 року журналістка вела ток-шоу «Я так думаю» на телевізійному каналі «1+1». З 2009 почалась робота ведучою ток-шоу «Я так думаю з Ганною Безулик» на 5-му каналі (виробництво Української медійної групи). У 2010 ведуча недільного ток-шоу «РесПубліка з Ганною Безулик» на тому ж каналі. Упродовж 2013-2016 років Ганна Безулик була ведучою суспільно-політичного ток-шоу «Справедливість» на телеканалі «Інтер».

Перед прем'єрою ток-шоу «Я так думаю з Ганною Безулик» на 5-му каналі (2009р.) автори програми в одному з інтерв'ю наголосили: «Ми знаємо, як зробити програму для людей, показати їм напрям руху, в нас добра команда». Таким чином автори зробили важливий іміджевий наголос через публічне позначення іміджевої мети нового телевізійного проєкту [9].

В одному з інтерв'ю 2009 року ведуча Г. Безулик відмітила безумовну користь телевізійного проєкту «Я так думаю з Ганною Безулик» на 5-му каналі». Головна мету нового проєкту, на її думку, полягає в обговоренні важливих суспільних питань, пошуку шляхів щодо їх розв'язання. Для цього в новому проєкті передбачено застосування «відкритого мікрофону», залучення експертів, застосування сюжетів-довідок, сюжетів-біографій. Усі зазначені компоненти програми націлені на досягнення змістовності висловлювань, підвищення відповідальності учасників дискусій. Г. Безулик також зазначила, що автори проєкту намагаються уникнути доволі поширеного на сучасному телебаченні формату «псевдо-політичного» шоу зі скандалами. «Над-завдання» ток-шоу «Я так думаю з Ганною Безулик» на 5-му каналі полягає у спробі об'єднати країну, підвищити інтелектуальний і духовний рівень людей [9].

Г. Безулик також зауважила, чому її як телеведучу з багаторічним досвідом роботи привертає жанр політичного ток-шоу; це відбувається тому, що «... драйв живого ефіру, імпровізація, напруга, якісний мозковий тренінг – дуже приваблює. І, зрозуміло, почуття відповідальності. Здається, що у форматі суспільно-політичного шоу ми можемо бути корисними нашим глядачам». Головне завдання ведучої подібного шоу полягає в дотриманні паритету учасників, у створенні для кожного з них однакових умов для самовираження. З цією метою телеведучому слід усіма силами сприяти діалогу й утримуватись від «підігрування» комусь із гостей студії. Якщо ведучий вдається до провокацій, то провокувати слід усіх учасників однаково; якщо ведучий зберігає нейтралітет, то йому слід бути однаково нейтральним стосовно всіх гостей. «Моє завдання в цій програмі – грати на користь глядачів», - зауважує Г. Безулик [9].

З точки зору налагодження зв'язку «ведучий – глядач», панування в студії атмосфери довіри й вільного обміну думками імідж ведучої Г. Безулик можна кваліфікувати як імідж «привабливого комунікатора». «Видимі» компоненти іміджу «привабливого комунікатора» А. Безулик наступні: оптимізм, енергійність, приваблива зовнішність, приємний голос, струнка фігура, акуратна зачіска, модні окуляри, елегантний костюм; стримані жести й міміка, зосереджений погляд. Дизайн студії відповідає іміджу телевізійного ведучого. «Приховані» компоненти іміджу «привабливого комунікатора» суголосні особистісним характеристикам Г. Безулик. На це

вказують імпровізаційність, винахідливість телевізійної ведучої; вміння контролювати свої емоції перед камерою, «переключати» увагу учасників дискусії і тим самим керувати розвитком драматургії телевізійного ток-шоу, сприяти поєднанню розмови з видовищем, чого й вимагає формат телевізійного ток-шоу.

У підсумку дослідження зазначимо наступне. Імідж телевізійного ведучого проаналізований у вимірах медіа-творчості. Показано, що імідж телевізійного ведучого функціонує як зовнішня видима частина його екранного образу, об'єкт звуко-зорового сприйняття глядачів; імідж телевізійного ведучого покликаний забезпечити психологічне тяжіння телевізійної аудиторії до постаті телеведучого як до «привабливого комунікатора», або «людини суспільства», або «одного-з-нас» тощо; у медіа-виробництві імідж телевізійного ведучого осмислюється й обирається вже на етапі творчого задуму, у відповідності до формату майбутньої телевізійної програми, її концепції, сценарію, іміджевої мети; важливими факторами є імідж телевізійного каналу, цільова аудиторія; у статті проаналізовані «видимі» та «приховані» складники іміджу телевізійного ведучого, підкреслена значущість їх гармонійної єдності, необхідність відповідності особистим характеристиками особи, суголосності екранному образу.

На прикладі телевізійної програми у форматі політичного ток-шоу «Я так думаю з Ганною Безулик» більш детально проаналізований імідж «привабливого комунікатора», досліджені його «видимі» та «приховані» компоненти; показано, що імідж ведучої функціонує як комунікативно-сміслова, стильова й ідентифікуюча домінанта телевізійної програми; тим самим імідж телевізійної ведучої як складник медіа-творчості забезпечує композиційну цілісність та зовнішню естетику екранного видовища, сприяє розвитку драматургії медіа-твору.

Отримані результати вбачаються корисними для подальшої розробки загальної теорії іміджу телевізійного ведучого, для уточнення та вдосконалення практичних засад медіа-творчості.

Список використаних джерел

1. Агаманська К. І. Теоретичні аспекти поняття іміджу в наукових дослідженнях. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2012. Вип. 37 (2). С. 28–32.
2. Дячук В. П. Іміджологія. Соціокультурний вимір. Навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2017. 308 с.
3. Почепцов Г. Теорія комунікації. 2-ге вид., доп. Київ: ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.
4. Білик Т. М. Концептуальний простір поняття імідж у психологічній літературі. *Психологічні перспективи*. Вип. 17. С. 12-19. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2011.
5. Баришполец О. Т. Український словник медіа-культури. Київ: Міленіум, 2014. 196с.
6. Ширман Р. Розумне телебачення: Майстер-клас. Київ: ЗАО «Телерадіокур'єр», 2011. 360 с.
7. Попова Т. В., Ліпкан В.А. Стратегічні комунікації: [словник]. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2016. 416 с.
8. Пуцята І. Політичні ток-шоу на українських телеканалах... URL: <https://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/vypusk-3-nomer-910-2019/politychni-tok-shou-na-ukrayinskyh-telekanalah>.
9. Телеведуча Ганна Безулик. URL: <https://kp.ua/culture/173573-televeduschaia-anna-bezulyk>

ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Котвицька Наталія Миколаївна,

доктор економічних наук, доцент,
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна
nataliia.kotvytska@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>

Денисюк Олександр В.,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна
o.denisjuk@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0000-3887-3964>

Анотація. У статті досліджено ключові напрями зміцнення конкурентоспроможності українських підприємств з метою підвищення їх привабливості для іноземних інвесторів. Проаналізовано сучасні виклики глобального інвестиційного середовища та внутрішні бар'єри, що стримують розвиток підприємств в Україні. Особливу увагу приділено таким чинникам, як інноваційність, цифровізація, підвищення якості корпоративного управління, адаптація до міжнародних стандартів, а також розвиток стратегічних партнерств. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на удосконалення інституційного середовища, покращення доступу до фінансових ресурсів та посилення іміджу України як надійного партнера на міжнародному ринку. Результати дослідження можуть бути використані при формуванні державної політики підтримки бізнесу, а також у стратегіях розвитку підприємств, орієнтованих на зовнішні ринки.

Ключові слова: конкурентоспроможність, підприємство, іноземні інвестиції, інвестиційна привабливість, стратегія розвитку, інновації, корпоративне управління.

Abstract. The article explores the key directions for strengthening the competitiveness of Ukrainian enterprises with the aim of enhancing their attractiveness to foreign investors. It analyzes current challenges of the global investment environment and internal barriers that hinder business development in Ukraine. Particular attention is given to factors such as innovation, digitalization, improvement of corporate governance quality, adaptation to international standards, and the development of strategic partnerships. A set of measures is proposed to improve the institutional environment, enhance access to financial resources, and strengthen Ukraine's image as a reliable partner in the international market. The research findings can be applied in the formation of state policies to support business and in the development strategies of enterprises oriented toward foreign markets.

Key words: competitiveness, enterprise, foreign investment, investment attractiveness, development strategy, innovation, corporate governance.

Постановка проблеми. В умовах сучасної економіки українські підприємства стикаються з новими викликами, серед яких важливим є підвищення конкурентоспроможності для ефективного залучення іноземних інвестицій. Глобальна конкуренція, технологічний прогрес, зміни в споживчих уподобаннях та геополітичні фактори вимагають від компаній адаптації бізнес-моделей, впровадження інноваційних стратегій і покращення управлінських процесів. Іноземні інвестори, оцінюючи можливості для інвестицій, звертають увагу на стабільність економічного середовища,

прозорість регуляторних механізмів, динаміку ринку та перспективи розвитку підприємств. Одним із ключових аспектів, що визначають привабливість українського бізнесу для міжнародних інвесторів, є його здатність конкурувати на світовому ринку. Це включає ефективність виробничих процесів, використання сучасних технологій, адаптацію до міжнародних стандартів управління та готовність до цифрових змін. Українським компаніям потрібно не лише знижувати витрати, а й активно розширювати свої ринки, підвищувати якість продукції та послуг і розвивати стратегічне партнерство з іноземними підприємствами.

Ключовим чинником підвищення конкурентоспроможності є підтримка з боку держави та створення сприятливих умов для ведення бізнесу. Зниження адміністративних бар'єрів, боротьба з корупцією, удосконалення законодавчої бази та забезпечення належного захисту прав інвесторів сприятимуть збільшенню довіри до української економіки. Крім того, важливо розвивати інфраструктурні проєкти, фінансові інструменти для підтримки підприємництва, а також систему освіти, яка готує висококваліфікованих спеціалістів [1].

У нинішніх економічних умовах підвищення конкурентоспроможності українських підприємств є не лише умовою їхнього сталого розвитку, але й важливим чинником для залучення іноземного капіталу. Комплексний підхід, що включає впровадження нових технологій, ефективне управління, державну підтримку та інтеграцію в міжнародні ринки, дозволить українським компаніям зміцнити свої позиції на світовій арені та залучити необхідні інвестиції для подальшого розвитку.

Інновації є важливим фактором для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності українських компаній. Впровадження новітніх технологій, автоматизація виробничих процесів, цифровізація бізнес-операцій та застосування штучного інтелекту допомагають зменшити витрати, покращити якість продукції та забезпечити швидкий вихід на нові ринки. Ключову роль у цьому відіграють інвестиції в науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, оскільки вони сприяють створенню унікальних продуктів та збільшенню доданої вартості. Також українським підприємствам слід активніше впроваджувати екологічно чисті та енергозберігаючі технології, що відповідають світовим трендам сталого розвитку [4].

Якісне корпоративне управління є важливим фактором для встановлення довіри з боку інвесторів та забезпечення стабільного розвитку компанії. Впровадження міжнародних управлінських стандартів, таких як рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку або Міжнародні стандарти фінансової звітності, сприяє прозорості діяльності підприємств і покращує їхню репутацію. Важливою складовою є створення ефективних наглядових рад, які здійснюють контроль над стратегічними рішеннями та допомагають зменшити ризики корупції. Також необхідно розвивати систему внутрішнього контролю та аудиту для кращого управління фінансовими потоками та мінімізації ризиків для інвесторів. Конкурентоспроможність українських компаній у значній мірі залежить від сприятливого бізнес-клімату, що формується як на державному, так і на регіональному рівнях. Для залучення інвестицій необхідно продовжувати спрощення адміністративних процедур, зменшення податкового навантаження та активну боротьбу з корупцією. Запровадження електронного урядування, автоматизація дозвільних процесів і дерегуляція бізнес-діяльності допоможуть зменшити бар'єри для ведення бізнесу. Не менш важливим є розвиток інфраструктури — будівництво сучасних логістичних центрів, індустріальних парків і розширення транспортних коридорів, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності компаній та їхній інтеграції в глобальну економіку.

Зважаючи на процеси євроінтеграції, українським підприємствам необхідно активно адаптувати свою продукцію та бізнес-процеси до міжнародних стандартів. Це

включає сертифікацію продукції відповідно до вимог Європейського Союзу, вдосконалення системи управління якістю та впровадження екологічних стандартів. Адаптація до міжнародних вимог дозволить компаніям не лише підвищити якість своєї продукції, а й значно розширити можливості для експорту. Крім того, важливо посилити співпрацю з міжнародними організаціями та фондами, які надають гранти та інвестиції для модернізації виробництва.

Інвестиційна привабливість національного бізнесу є важливим чинником економічного зростання країни. Для її підтримки держава застосовує різноманітні механізми, серед яких значну роль відіграють створення спеціальних економічних зон, надання податкових пільг та забезпечення сприятливих умов для розвитку малого і середнього бізнесу. Вплив цих заходів на бізнес-розвиток і залучення інвестицій потребує детального аналізу. Одним із найбільш ефективних інструментів стимулювання інвестицій є спеціальні економічні зони. Ці зони пропонують унікальні умови для ведення бізнесу, такі як податкові пільги, спрощені регуляторні процеси та підтримка розвитку інфраструктури. У світовій практиці такі зони стали потужним засобом залучення інвестицій, особливо в країнах, що розвиваються [3].

Податкова політика є ключовим фактором, що впливає на інвестиційну привабливість країни. Надмірне податкове навантаження може гальмувати розвиток бізнесу, тоді як введення податкових пільг може стимулювати залучення інвестицій. Такі ініціативи сприяють розширенню інвестиційних можливостей для підприємств, активізують їх діяльність і сприяють створенню нових робочих місць. Проте податкові стимули повинні бути ретельно збалансовані, щоб уникнути суттєвих бюджетних втрат та забезпечити раціональне використання ресурсів.

Привернення іноземних інвестицій є важливим фактором економічного розвитку України, оскільки сприяє оновленню підприємств, створенню нових робочих місць і впровадженню інноваційних технологій. Однак на шляху до активного залучення капіталу існують кілька серйозних перешкод, серед яких основними є нестабільність законодавчої бази, корупційні ризики та недостатній розвиток інфраструктури [2].

Підвищення конкурентоспроможності українських підприємств є багатогранним процесом, який вимагає зусиль як від самих компаній, так і від держави. Впровадження інновацій, удосконалення управлінських практик, створення сприятливого бізнес-клімату та відповідність міжнародним стандартам допоможуть українським підприємствам ефективно функціонувати на глобальному ринку та залучати іноземні інвестиції. Однак для досягнення найкращих результатів необхідно забезпечити прозорість, передбачуваність і стабільність державної політики, що стане основою для довготривалого розвитку української економіки.

Список використаних джерел

1. Орел А.М., Шило В.В., Кравченко С.Ю. Фінансова стійкість маркетингової діяльності підприємств в умовах кризи. *Журнал Інвестиції: практика та досвід*. Науковий фаховий журнал. 2024. № 19. С. 80-84. **2. Котвицька Н.М.,** Підгорний О.Ю., Тихонович О.Ю., Мазур С.О. Фінансово-інноваційні стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрного бізнесу в умовах відновлення економіки України. *Агросвіт*. № 23. 2024. С. 54-59. **3. Хома І.Б.** Формування та використання систем діагностики економічної захищеності промислових підприємства: монографія / І.Б. Хома. Львів: Видавництво: Львівської політехніки. 2012. 504 с. **4. Алієва П. І.** Механізми управління розвитком міжнародного наукового співробітництва України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2018. Випуск. 2. С. 62-66.

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЧЕРЕЗ СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Котвицька Наталія Миколаївна,
доктор економічних наук, доцент,
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна
nataliia.kotvytska@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>

Кашульський Олексій М.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна
kashulskyi@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0004-6508-6455>

Анотація. У статті розкрито роль стратегічного управління як ключового інструменту підвищення конкурентоспроможності підприємства в умовах динамічного ринкового середовища. Проаналізовано сучасні підходи до формування стратегій розвитку, які дозволяють підприємствам адаптуватися до змін зовнішнього середовища, ефективно використовувати наявні ресурси та формувати стійкі конкурентні переваги. Особливу увагу приділено аналізу внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на вибір стратегії, а також механізмам її реалізації. Запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення стратегічного планування, організаційної структури та системи управління на підприємствах, орієнтованих на довгостроковий розвиток і зміцнення своїх позицій на ринку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, стратегічне управління, стратегія розвитку, підприємство, конкурентні переваги, стратегічне планування.

Abstract. The article reveals the role of strategic management as a key tool for enhancing enterprise competitiveness in a dynamic market environment. It analyzes modern approaches to the development of growth strategies that enable enterprises to adapt to external changes, efficiently utilize available resources, and build sustainable competitive advantages. Special attention is given to the analysis of internal and external factors influencing strategy selection, as well as the mechanisms of its implementation. Practical recommendations are proposed for improving strategic planning, organizational structure, and management systems in enterprises focused on long-term development and strengthening their market positions.

Key words: competitiveness, strategic management, development strategy, enterprise, competitive advantages, strategic planning.

Постановка проблеми. Зростаюча динаміка змін у ринковому середовищі змушує компанії впроваджувати інноваційні стратегії як ключовий інструмент збереження та підвищення конкурентних переваг. Такі стратегії дозволяють не лише ефективно реагувати на зміни, а й формувати нові бізнес-моделі. Зокрема, цифрова трансформація, що охоплює застосування сучасних цифрових технологій (AI, IoT, Big Data), стає основою стратегічної гнучкості та операційної ефективності. Паралельно з цим впровадження гнучких підходів управління, таких як Agile, забезпечує адаптивність команд, скорочення часу розробки та підвищення якості обслуговування споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств знайшла широке висвітлення у працях зарубіжних та вітчизняних науковців. Фундаментальні засади теорії

конкурентоспроможності були закладені у роботах Портера М., який розробив концепцію конкурентних стратегій та модель п'яти сил конкуренції. Значний внесок у розвиток теорії стратегічного управління зробили Яців І.Б., Котельникова Ю.М., Ареф'єва О.Ф. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері стратегічного управління конкурентоспроможністю, залишається низка невирішених питань. Зокрема, недостатньо розробленими є методичні підходи до інтеграції стратегічного планування з операційною діяльністю підприємства в умовах високої турбулентності зовнішнього середовища. Потребують подальшого дослідження питання адаптації існуючих моделей стратегічного управління до специфіки функціонування малих та середніх підприємств, які складають основу економіки більшості країн. Також недостатньо вивченими залишаються механізми формування динамічних здатностей підприємства як основи довгострокової конкурентоспроможності. Окремої уваги потребує розробка комплексної методики оцінки ефективності стратегічного управління конкурентоспроможністю, яка б враховувала як кількісні, так і якісні показники результативності стратегічних ініціатив.

Методика дослідження. Дослідження базується на системному підході до вивчення процесів стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства.

Виклад основного матеріалу. У сучасному конкурентному середовищі диверсифікація та оновлення товарного асортименту є стратегічно важливими чинниками забезпечення сталого розвитку підприємства. Постійний моніторинг ринкових тенденцій і запровадження нових продуктів, що відповідають актуальним запитам споживачів, сприяють зміцненню позицій компанії на ринку. Зокрема, розробка інноваційних, екологічно чистих товарів або продукції з розширеним функціоналом дозволяє залучати нові сегменти споживачів та формувати унікальні конкурентні переваги.

Індивідуалізація пропозицій відповідно до специфічних потреб клієнтів виступає потужним інструментом підвищення рівня задоволеності та лояльності споживачів. Застосування алгоритмів машинного навчання в системах персоналізованого маркетингу дає змогу формувати цільові комерційні пропозиції, що істотно підвищує ефективність комунікацій із клієнтами та позитивно впливає на обсяги реалізації.

У контексті сучасних викликів особливого значення набуває інтеграція екологічних практик у виробничі та управлінські процеси. Використання відновлюваних джерел енергії, мінімізація вуглецевого сліду, впровадження систем переробки матеріалів — усе це не лише сприяє зниженню витрат на ресурси, а й формує позитивний імідж компанії серед екологічно орієнтованих споживачів.

Оптимізація ланцюгів постачання також є ключовим фактором підвищення операційної ефективності. Інноваційні рішення на основі технологій блокчейн забезпечують прозорість усіх етапів логістичного процесу, скорочення транзакційних витрат та оперативне реагування на зміни у середовищі постачання, що позитивно впливає на якість кінцевої продукції.

Водночас розвиток людського капіталу залишається критично важливим елементом інноваційного потенціалу підприємства. Запровадження систем навчання, підтримка внутрішніх ініціатив і стимулювання творчого мислення сприяють формуванню середовища, здатного генерувати та реалізовувати нові ідеї.

Ефективною практикою в контексті відкритих інновацій є формування стратегічних партнерств з іншими підприємствами, науковими установами та стартапами. Спільні дослідницько-інноваційні центри, акселератори й інкубатори дозволяють значно скоротити час впровадження технологічних новинок і сприяють обміну знаннями між партнерами.

З метою масштабування діяльності та підвищення глобальної конкурентоспроможності компанії активно реалізують стратегії виходу на нові ринки, адаптуючи продукти та послуги до локальних особливостей. Локалізація пропозицій, відкриття регіональних представництв і врахування культурно-економічного контексту дозволяють ефективно задовольняти попит, збільшувати частку на нових ринках і зміцнювати бренд на міжнародному рівні.

Інновації виступають ключовим чинником стратегічного зростання підприємств, забезпечуючи розвиток нових продуктів, послуг та бізнес-моделей, які створюють додаткову споживчу цінність, відкривають нові ринкові ніші та підвищують рівень конкурентоспроможності. Інтеграція інновацій у стратегію підприємства передбачає впровадження сучасних технологій, диверсифікацію продуктової лінійки, трансформацію бізнес-моделей і розвиток інноваційного менеджменту як системи управлінських підходів до генерації, реалізації та комерціалізації нововведень.

Для забезпечення ефективної реалізації інноваційної стратегії доцільним є впровадження комплексної системи управління інноваційною діяльністю, що включає низку структурних елементів:

Формування інноваційно орієнтованої корпоративної культури, яка сприяє розвитку креативного мислення, заохоченню новаторських ініціатив та толерантності до ризику. Створення сприятливого середовища для ідейної активності працівників, а також реалізація програм професійного розвитку відіграють важливу роль у забезпеченні інноваційної динаміки організації.

Інвестування у наукові дослідження та дослідно-конструкторські розробки (R&D) є необхідною умовою для формування технологічного заділу підприємства. Фінансування інноваційних проєктів дозволяє створювати проривні продукти та рішення, що забезпечують довготривале зростання та технологічне лідерство.

Формування стратегічних партнерств із підприємствами, стартапами, академічними установами та дослідницькими центрами сприяє обміну знаннями, доступу до нових ідей та ресурсів, а також пришвидшує інноваційні процеси за рахунок синергії компетенцій.

Однак впровадження інновацій у стратегічне управління супроводжується низкою бар'єрів, серед яких: організаційний опір змінам, обмеженість фінансових і людських ресурсів, а також високий рівень ризику невдач інноваційних ініціатив. Для ефективного подолання цих викликів необхідно:

- формувати чітко структуровану інноваційну стратегію;
- забезпечувати активну підтримку з боку вищого керівництва;
- запроваджувати системи моніторингу, контролю та оцінювання результативності інноваційних програм.

Таким чином, системний підхід до управління інноваціями як складової стратегічного розвитку підприємства дозволяє забезпечити його адаптивність, стійкість і конкурентоспроможність в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Висновки й перспективи подальшого опрацювання проблеми. Інновації є основою стратегічного розвитку підприємства, сприяючи створенню нових продуктів, послуг і бізнес-моделей, що забезпечують конкурентні переваги та відкривають нові ринки. Інтеграція інновацій у стратегію підприємства включає впровадження новітніх технологій, розвиток продуктового портфеля, перетворення бізнес-моделей та розвиток інноваційного менеджменту.

Для успішної реалізації інноваційної стратегії необхідно створити ефективну систему управління інноваціями, яка включає формування інноваційної культури, інвестування у дослідження та розробки, а також стратегічне партнерство з іншими підприємствами і науковими установами. Однак впровадження інновацій

супроводжується певними викликами, такими як опір змінам та обмежені ресурси. Для подолання цих бар'єрів необхідно розробити чітку стратегію, залучити керівництво та здійснювати моніторинг результатів інноваційних проєктів.

Системний підхід до управління інноваціями дозволяє підприємствам бути адаптивними, стійкими та конкурентоспроможними в умовах постійних змін на ринку.

Список використаних джерел

1. Камінський, Л.Р. (2024). Методичні підходи до дослідження інноваційної діяльності підприємств. *Економіка та суспільство*, (59). **2. Ковальчук, Т.,** Загарій, В. (2024). Інноваційні стратегії міжнародної конкурентоспроможності підприємств України. *Економіка та суспільство*, (59). **3. Котвицька Н.М.,** Мамін К.В., Царенко Д.Г. (2024). Інноваційні стратегії для підвищення конкурентоспроможності організації. *«Інвестиції: практика та досвід»*. № 19.

УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ГІБРИДНИХ (ОНЛАЙН/ОФЛАЙН) ЛОГІСТИЧНИХ КОМАНДАХ: НОВІ ВИКЛИКИ ЛІДЕРАМ

Кривогутова Ілона Миколаївна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Київський авіаційний інститут,
м. Київ, Україна
loabuba@gmail.com

Зіміна Анна Іванівна,
кандидат економічних наук, доцент
Київський авіаційний інститут,
м. Київ, Україна
hanna.zimina@npp.kai.edu.ua

Анотація. У статті досліджуються особливості управління конфліктами в гібридних командах, які поєднують дистанційну та офісну роботу, з фокусом на логістичний сектор. Наведено аналіз ролі лідера в нових умовах: трансформація керівника у фасилітатора, модератора та ментора, що сприяють об'єднанню команди. Виокремлено актуальні проблеми – «мовчазні» конфлікти, втрата довіри, поляризація груп, обумовлені різним робочим середовищем. Розглянуто двоякий вплив ІТ-інструментів (Zoom, Slack, Trello): з одного боку – покращення комунікації та координації, з іншого – інформаційне перевантаження й «віртуальну втому». Використано систематичний аналіз публікацій 2020–2025 рр. для виявлення практичних стратегій управління. Запропоновано концептуальні діаграми, що ілюструють зміну акцентів лідерської роботи та ключові конфліктні фактори в гібридному середовищі.

Ключові слова: гібридні команди, управління конфліктами, лідерство, фасилітація, модерація, менторство, довіра, інформаційні технології.

Abstract. This article examines conflict management in hybrid (online/offline) logistics teams. Analyze the evolving role of leaders as facilitators, moderators, and mentors, and highlight critical issues: silent conflicts, loss of trust, and team polarization due to mixed work settings. The dual impact of IT tools (Zoom, Slack, Trello) is discussed – they enhance communication and coordination but also cause information overload and “virtual fatigue”. A systematic review of literature (2020–2025) is used to identify effective management strategies. Conceptual diagrams are proposed to illustrate the shifting focus of leadership activities and key conflict factors in hybrid environments.

Key words: hybrid teams, conflict management, leadership, facilitation, moderation, mentorship, trust, information technology.

Постановка проблеми. У сучасних логістичних компаніях дедалі частіше формується гібридна модель роботи, яка поєднує очну присутність у офісі та віддалене виконання завдань. Хоча така модель забезпечує гнучкість і доступ до глобальних талантів, вона створює нові виклики управління. Відсутність спільного фізичного простору ускладнює комунікацію, перешкоджаючи координації та синхронізації процесів [1]. Різниця у робочих графіках і часових поясах породжує «мовчазні» конфлікти, коли непорозуміння не озвучуються і накопичують напругу. Суперечки можуть залишатися непоміченими, доки не вплинуть на продуктивність. Крім того, спостерігається нерівномірний рівень мотивації та продуктивності між офісними та віддаленими співробітниками [1], що створює психологічні бар'єри і знижує довіру. Інформаційна ізоляція віддалених працівників спричиняє відчуття відчуженості [1], а

культурні та соціальні відмінності між групами (офіс/дистанційні) можуть формувати «своїх» і «чужих» у команді. Усе це веде до поляризації думок і дезінтеграції колективу.

Таким чином, проблема полягає у розробці менеджерських практик, що дозволять лідерам гібридних логістичних команд своєчасно виявляти та розв'язувати конфлікти, підтримувати довіру і згуртованість. Особливістю є потреба в нових навичках: керівник має стати не стільки контролером, скільки фасилітатором та ментором спілкування. Однак традиційні моделі управління не враховують характерних труднощів гібридної роботи. Тому необхідно з'ясувати, як адаптувати методи врегулювання конфліктів і використання технологій для підвищення ефективності команд.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні п'ять років у науковій літературі зросла увага до гібридних команд і їх управління. Так, Мушинський (2024) систематизував особливості проектного менеджменту в гібридному середовищі [2]. Він підкреслює поєднання фізичних і віртуальних робочих просторів, автономну співпрацю та розподілене лідерство як ключові аспекти гібридних команд [2]. У цьому контексті робота лідера трансформується: він переходить від виконавчого менеджера до рольових функцій фасилітатора (сприяння комунікації) і ментора (розвитку здібностей членів групи). Огородник (2025) виділяє низку критичних викликів у гібридному управлінні: комунікаційні бар'єри (часові пояси, асинхронність), нерівномірні очікування продуктивності, інформаційну ізоляцію віддалених співробітників та культурні розбіжності [2]. Автор наголошує, що для подолання цих перешкод необхідні гнучкі норми роботи, належні канали зв'язку та культивування довіри. Зокрема, лідер у гібридному середовищі має змінити стиль керівництва – відійти від «страшних» авторитарних методів і перейти до моделей, побудованих на довірі, уповноваженні та спільних цілях [2].

Капуто та співавт. (2024) у систематичному огляді показали, що трансформаційне лідерство, лідер-член обмін (Leader-Member Exchange) та розподілене лідерство забезпечують високу ефективність гібридних команд [3]. Дослідники також радять розвивати комунікативні навички, надавати конструктивний зворотний зв'язок і впроваджувати дієві методи віддаленого менеджменту [3]. Це узгоджується з висновками, що лідеру необхідно виступати не лише диригентом проекту, а й організатором сприятливих умов для співробітництва. У сфері психології роботи Masjutin et al. (2024) виявили, що тривалі відеозустрічі (Zoom-конференції) викликають явище «Zoom-втоми» і призводять до підвищення конформності учасників [4]. Іншими словами, зношеність від віртуальних нарад спонукає людей узгоджувати свої думки з думкою більшості. Це свідчить про нову небезпеку: в умовах постійних онлайн-зустрічей конфліктні позиції можуть пригнічуватися через втоми, а не вирішуватися відкрито.

Узагальнюючи, сучасні дослідження підкреслюють наступне: по-перше, роль лідера дедалі більше наближається до фасилітатора та ментора у гібридному форматі [2]; по-друге, наполегливими залишаються проблеми підтримання довіри і прозорості комунікації [2]; по-третє, існує потреба у спеціальних підходах, що поєднують технології та психологічну безпеку (наприклад, регулярні зворотні зв'язки, «технологічні паузи» для зменшення інформаційного навантаження).

Виділення невирішених частин проблеми. Незважаючи на численні дослідження гібридної роботи, залишаються відкриті питання щодо конфліктного менеджменту. Зокрема, практично не досліджено механізми виявлення й розв'язання «мовчазних» конфліктів – тих ситуацій, коли суперечності накопичуються поза зоною уваги керівництва і вибухають лише у критичний момент. Аналогічно, мало відомо про динаміку втрати довіри між підгрупами (офісних і віддалених співробітників) та шляхи її відновлення. Новим викликом є також поляризація команди – формування

усвідомлених чи неусвідомлених підгруп на основі фізичної присутності. Ці явища погано описані в літературі; відсутні чіткі методики попередження «успокоєння» конфліктів і стимулювання відвертого діалогу. Нарешті, питання впливу технологій на конфлікти лишається дискусійним: не до кінця зрозуміло, як оптимально використовувати Zoom/Slack/Trello, щоб посилити співпрацю, а не створити додаткові перешкоди (наприклад, інформаційне перевантаження). Таким чином, загальна проблема містить багато невирішених частин: розробка адаптивних стратегій лідерства, механізмів «згрівання» довіри в умовах дистанції, а також правил ефективного використання ІТ-засобів для управління командою.

Методика дослідження. У дослідженні застосовано теоретичний аналіз та синтез результатів вітчизняних і зарубіжних публікацій 2020–2025 рр., а також компаративний підхід щодо практик управління. Зокрема, вивчено наукові статті, звіти компаній та рекомендації експертів з тематики гібридних команд, конфлікт-менеджменту і лідерства. Для структурування основного матеріалу використано контент-аналіз джерел. Проаналізовано також практичні кейси застосування ІТ-інструментів у віддаленому менеджменті. Такий якісний методологічний підхід дозволяє виділити типові закономірності і синтезувати управлінські рекомендації для лідерів у логістичних організаціях.

Виклад основного матеріалу. Трансформація ролі лідера. Ключова зміна у гібридних командах – перехід від традиційних управлінських функцій до фасилітації, модерації та менторства. Лідер стає посередником комунікацій, забезпечуючи інклюзивний діалог між офлайн- і онлайн-учасниками. Це передбачає, зокрема, опанування дистанційних комунікаційних технологій та нових методів наставництва. Дослідження показують, що ефективний лідер гібридної команди має створювати умови довіри та прозорості [2]. Зокрема, він переходить від страху до довіри в стосунках з підлеглими [2], мотивує через уповноваження та спільні цілі. Розподілене лідерство (distributed leadership) вважається одним із ключових аспектів успіху гібридних проектних команд [2]. Лідер забезпечує автономію підгруп, але координує їхні зусилля, надаючи поради як ментор і вирішуючи спірні питання як модератор. З переходом до гібридних моделей роботи змінюється не лише структура команди, а й фокус управлінської діяльності лідера. Якщо раніше ключовим завданням була функція контролю, то нині на перший план виходять фасилітаційні та менторські практики. Це зумовлено необхідністю створення умов для автономної роботи, підтримки емоційного клімату та формування довіри в умовах просторової роз'єднаності.

Рисунок 1 ілюструє зміну розподілу часу лідера між основними управлінськими функціями в традиційних та гібридних командах. Згідно з нею, у гібридному середовищі відчутно зменшується частка часу на контроль (з 45% до 25%), натомість зростає значення фасилітації (з 20% до 35%) та наставництва (з 15% до 25%), що свідчить про зміну ролі керівника з «керуючого» на підтримуючого, координуючого та орієнтованого на розвиток.

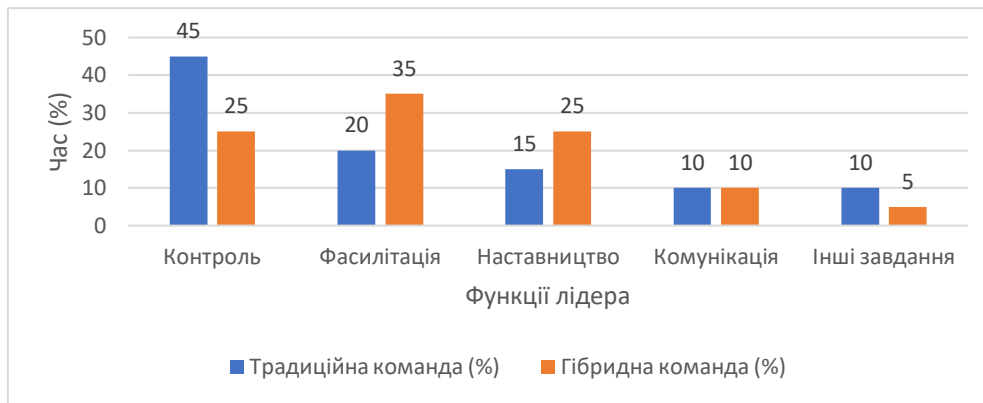

Рисунок 1 - Зміна розподілу часу лідера за функціями в традиційній та гібридній командах.

Основні конфліктні проблеми. У гібридних командах виникають такі нові конфліктні фактори:

«Мовчазні» конфлікти: через нестачу особистого контакту багато непорозумінь не обговорюються відкрито, що призводить до накопичення напруги.

Втрата довіри: інформаційна ізоляція віддалених співробітників (відсутність доступу до «офісних» знань) знижує залученість і довіру [2]. Постійні сумніви в прозорості оцінювання результатів створюють невпевненість у справедливості керівництва.

Поляризація команди: розрив між офісними і віддаленими членами може вести до «усвідомлених підгруп». Різне сприйняття культури та норм праці сприяє конформності всередині цих груп [2].

Комунікаційні збої: асинхронність переписки і технічні відмови спричиняють хаос, що може викликати фрустрацію і конфлікти.

«Віртуальна втома»: дослідники зауважують, що тривалі відеозустрічі викликають Zoom-втому, через яку працівники менше сперечаються і частіше підпорядковуються думці групи [4]. Це означає, що через зношеність менеджера доводиться докладати більше зусиль, аби ініціювати відкриту дискусію.

Таким чином, у гібридних командах конфлікти мають як «відкритий» характер (яскраво виражені суперечки), так і «прихований» («мовчазні»). Типові наслідки – зниження довіри і продуктивності – накладаються на питання нерівного доступу до інформації та ресурсів [2]. Лідер має розпізнавати і корегувати ці процеси, застосовуючи регулярні особисті зустрічі (онлайн чи офлайн), командні ретроспективи та індивідуальний зворотний зв'язок.

Характер конфліктів у гібридних командах часто залежить від галузевих особливостей та поширеного формату роботи. Наприклад, у сфері інформаційних технологій та розваг більшість працівників працюють у гібридному режимі, тоді як у традиційному бізнес-середовищі переважає офісна присутність. Це визначає і типові управлінські виклики – від технічних труднощів до порушень інформаційного обміну.

Рисунок 2 відображає розподіл форматів роботи у ключових галузях, що дозволяє зрозуміти контекст, у якому виникають ті чи інші конфліктні ситуації.

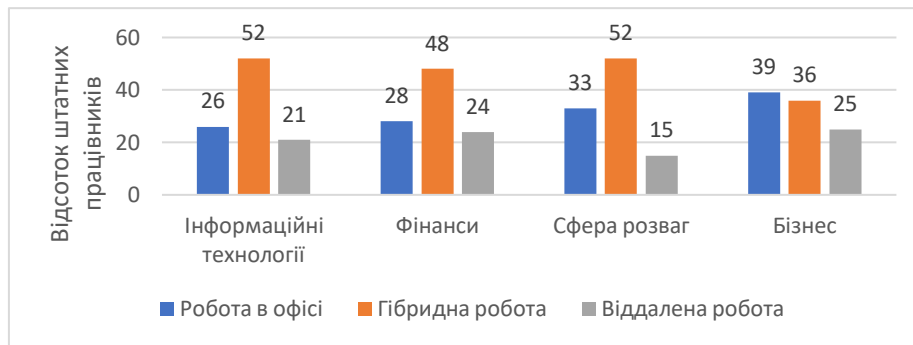

Рисунок 2 - Формат роботи за галузями [2].

Використання ІТ-інструментів: Специфічним викликом є вибір і застосування цифрових платформ. Відеоконференції (Zoom, Microsoft Teams) забезпечують візуальну присутність учасників, але їх надмірне використання призводить до перевтоми [4]. З іншого боку, чати та месенджери (Slack) прискорюють обмін повідомленнями, проте створюють інформаційний потік, який важко відфільтрувати. Інструменти управління задачами (Trello, Jira) підвищують прозорість розподілу ролей, але можуть відривати увагу від міжособистісних аспектів взаємодії. Загалом, технологічна інтеграція розглядається як необхідна умова для підвищення гнучкості команд [2]. Водночас лідеру слід балансувати: впроваджувати чіткі правила використання інструментів та «цифрові паузи», щоб мінімізувати технічний шум. Вважається, що структуровані моделі співпраці (наприклад, «хаб-і-спиці» чи розподілене лідерство) у поєднанні із збалансованим набором ІТ-засобів можуть пом'якшувати конфлікти і підвищувати автономію команди [2]. Лідер має розпізнавати і корегувати ці процеси, застосовуючи регулярні особисті зустрічі (онлайн чи офлайн), командні ретроспективи та індивідуальний зворотний зв'язок. Щоб краще визначити домінуючі фактори конфліктів у гібридному середовищі, доцільно скористатися візуальним аналізом. Рис. 3 ілюструє спектр найпоширеніших джерел конфліктів у таких командах — від технічних проблем до емоційної втоми.

Рисунок 3 – Основні джерела конфліктів у гібридних командах (систематизовано автором на основі [5,6,7])

Висновки і перспективи подальших досліджень. Управління конфліктами в гібридних (онлайн/офлайн) логістичних командах передбачає значну перебудову ролі лідера. Сучасний керівник має виступати фасилітатором та модератором спілкування

між членами команди, а також ментором, який підтримує професійний розвиток співробітників. Замість директивного тону він використовує методи делегування та підтримки — створює культуру довіри й відкритості [1, 3] Практична значимість полягає в тому, що такі зміни дозволяють уникати «мовчазних» конфліктів та зберігати мотивацію співробітників.

Основні виявлені виклики — це нерівність у доступі до інформації, технологічні перевантаження та формування психологічних підгруп — потребують постійного менеджменту. Стратегія вирішення включає встановлення гнучких норм роботи, узгоджених комунікаційних протоколів та практик регулярної оцінки довіри в команді. Зокрема, слід активно використовувати зворотний зв'язок і заохочувати відкритий діалог про труднощі, мінімізуючи емоційну дистанцію між офісними та віддаленими працівниками. ІТ-інструменти мають розглядатися як допоміжний ресурс: керівник має організувати раціональний режим їх застосування (наприклад, обмежувати час відеоконференцій, використовувати асинхронні канали для технічних обговорень) [2, 4]

Перспективними напрямками подальших досліджень є: розробка методик діагностики «мовчазних» конфліктів та довіри в віддалених командах, адаптація моделей медіації до гібридних умов, а також оцінка впливу специфічних ІТ-інструментів на емоційний стан і залученість учасників. Крім того, важливо дослідити гендерні й культурні аспекти лідерства в гібридних командах логістики, оскільки ці фактори можуть модифікувати стратегічний підхід до розв'язання конфліктів.

Список використаних джерел

1. **Мушинський О.Ю.** Особливості управління проєктними командами в гібридному середовищі // Економіка та суспільство. — 2024. — №60. — С.44–51.
2. **Огороднік М.І.** Гібридне управління командами в проєктному менеджменті: виклики та підходи до досягнення результатів // Економіка та суспільство. — 2025. — №72. — С.306–314. (дата звернення: 29.05.2025).
3. **Caputo A., Toscano F., Dolce V., De Angelis M.** Leadership in face-to-face and virtual teams: A systematic literature review on hybrid teams management // *Informing Science: International Journal of an Emerging Transdiscipline*. — 2024. — Vol.27, Article 8. (дата звернення: 29.05.2025).
4. **Masjutin L., Bangemann A., Reimann L., Maier G.W.** Fatigued individuals show increased conformity in virtual meetings // *Scientific Reports*. — 2024. — Vol.14. — Article 18807. (дата звернення: 29.05.2025).
5. **Workplace Peace Institute.** The State of Workplace Conflict and What Leaders Can Do About It. — 2024. — Режим доступу: <https://workplacepeaceinstitute.com/state-of-workplace-conflict-2024>, (дата звернення: 29.05.2025).
6. **Owl Labs.** State of Hybrid Work 2023: What's Working and What's Not. — 2023. — Режим доступу: <https://www.owllabs.com/state-of-hybrid-work/2023>, (дата звернення: 29.05.2025).
7. **Jobstik.** 2023 Remote Work Statistics: Data and Trends You Need to Know. — 2023. — Режим доступу: <https://jobstik.com/blog/remote-work-statistics-2023>, (дата звернення: 29.05.2025).

МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ СТАБІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ МІНЛИВОСТІ

Котвицька Наталія Миколаївна,
доктор економічних наук, доцент,
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна
nataliia.kotvytska@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>

Кльопа Юрій М.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна
yukljopa@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0005-4544-016X>

Анотація. У статті розглядаються підходи до моделювання фінансових інструментів, спрямованих на забезпечення стабільної діяльності підприємств в умовах зростаючої економічної мінливості. Здійснено аналіз впливу макроекономічних коливань на фінансову стійкість суб'єктів господарювання та обґрунтовано необхідність використання адаптивних фінансових механізмів. Особливу увагу приділено інструментам управління ризиками, диверсифікації джерел фінансування, формуванню резервних фондів та впровадженню цифрових фінансових рішень. Запропоновано математичну модель оптимізації фінансових потоків, яка враховує змінні зовнішнього середовища та внутрішні можливості підприємства. Результати дослідження можуть бути використані для розробки стратегій забезпечення фінансової стабільності підприємств в умовах кризових явищ і нестабільного ринку.

Ключові слова: фінансова стабільність, економічна мінливість, моделювання, фінансові інструменти, управління ризиками, стійкість підприємства.

Abstract. The article examines approaches to modeling financial instruments aimed at ensuring the stable operation of enterprises under conditions of increasing economic volatility. The impact of macroeconomic fluctuations on the financial resilience of business entities is analyzed, and the need for adaptive financial mechanisms is substantiated. Particular attention is given to risk management tools, diversification of funding sources, creation of reserve funds, and the implementation of digital financial solutions. A mathematical model for optimizing financial flows is proposed, taking into account external environmental variables and the internal capabilities of the enterprise. The research findings can be used to develop strategies for ensuring the financial stability of enterprises during crises and in unstable market conditions.

Key words: financial stability, economic volatility, modeling, financial instruments, risk management, enterprise resilience.

Постановка проблеми. Сучасне економічне середовище характеризується високим рівнем нестабільності, що зумовлює зростання фінансових ризиків для підприємств. Зміни в макроекономічних показниках, політична напруженість, інфляційні процеси та нестабільність валютного ринку істотно впливають на фінансову стійкість суб'єктів господарювання. В таких умовах особливої актуальності набуває завдання пошуку ефективних фінансових інструментів, які здатні забезпечити стабільність функціонування підприємств. Моделювання таких інструментів дозволяє не лише адаптуватися до зовнішніх викликів, а й сформулювати довгострокову стратегію фінансової безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фінансової стійкості та стабільного розвитку підприємств активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями, зокрема такими як О. Терещенко, І. Бланк, С. Мочерний, J. Brigham, M. Ehrhardt, R. Kaplan. У роботах цих авторів розглядаються питання управління фінансовими ризиками, оптимізації капіталу, формування резервів та впровадження антикризових стратегій. Проте більшість досліджень зосереджені на аналізі окремих фінансових інструментів або загальних підходів до фінансового менеджменту, без системної адаптації до умов економічної мінливості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень, недостатньо уваги приділяється моделюванню фінансових інструментів з урахуванням динамічних змін економічного середовища. Потребує подальшого розвитку система індикаторів для оцінки стабільності підприємства в умовах кризових явищ, а також математичні моделі, які б дозволяли підприємствам гнучко адаптувати фінансові рішення до нових викликів.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: метод системного аналізу, метод порівняльного аналізу, метод експертного оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Суттєвим викликом для підприємств є мінливість доступності та вартості фінансових ресурсів, яка визначається впливом макроекономічних факторів, монетарної політики центрального банку, динаміки фінансових ринків та регуляторного впливу. Такі умови ускладнюють процес прийняття ефективних інвестиційних рішень та вимагають від підприємств підвищеного рівня гнучкості у фінансовому плануванні. Обмежена кількість доступного капіталу або високі витрати на залучення фінансування можуть стримувати реалізацію перспективних проєктів. Відтак, управління фінансовими ризиками та забезпечення стійкості фінансових потоків стають пріоритетними напрямками стратегічного управління, що потребують впровадження комплексного інструментарію для підвищення фінансової ефективності [1].

Фінансовий капітал виступає визначальним чинником у процесі формування та реалізації інвестиційної політики, оскільки його доступність, вартість і якість управління прямо впливають на інвестиційну активність як підприємницьких структур, так і приватних осіб. Ефективне використання фінансового капіталу є критичним для досягнення фінансових цілей, реалізації інвестиційних проєктів та забезпечення сталого економічного зростання в довгостроковій перспективі.

З огляду на сучасну економічну нестабільність і турбулентність фінансових ринків, актуалізується потреба у формуванні теоретико-методологічних підходів до забезпечення відтворення та розвитку людського потенціалу як основи інноваційної трансформації економіки. За таких умов особливого значення набуває комплексна оцінка факторів, пов'язаних із використанням фінансового капіталу, що дозволяє приймати обґрунтовані та стратегічно вивірені інвестиційні рішення в умовах підвищеної невизначеності та ризику.

Прийняття ефективних інвестиційних рішень в економіці потребує активної та збалансованої участі держави. Однією з ключових функцій держави в цьому процесі є забезпечення сприятливого та стабільного інвестиційного клімату шляхом реалізації послідовної податкової, митної, монетарної та кредитної політики. Формування результативної фінансової та інвестиційної стратегії держави, орієнтованої на підвищення прибутковості підприємств, створює основу для розвитку конкурентоспроможного виробництва та ефективної реалізації продукції.

Серед потенційних джерел фінансування інвестиційної діяльності підприємств особливе місце займають такі інструменти, як емісія облігацій і акцій, а також механізм

лізингу. Проте, через недосконалість законодавчої бази та наявні інституційні бар'єри, ці джерела капіталу залишаються недостатньо використаними в національній економіці [2].

Значна частина інвестицій зосереджена у фінансово стійких підприємствах, зокрема в банках і небанківських фінансових установах, де держава частково компенсує відсоткові ставки за кредитами. В окремих випадках інвестиційна активність стимулюється участю міжнародних фінансових фондів або іноземних інвесторів, однак така практика поки що не має системного характеру.

Підприємства з високим рівнем фінансової забезпеченості мають розширені можливості інвестування в масштабні інноваційні проекти. Завдяки здатності фінансувати значні стартові витрати, зокрема на дослідження і розробки, такі компанії підвищують свою ринкову конкурентоспроможність. Диверсифікація інвестиційного портфеля дає змогу зменшити ризики та забезпечити фінансову стабільність навіть в умовах економічної турбулентності.

Структура капіталу підприємства істотно впливає на рівень ризикованості інвестиційної діяльності. Надмірне використання позикових коштів зумовлює високі фінансові витрати, що, в свою чергу, знижує загальну дохідність інвестиційних проектів. У той же час, наявність достатнього обсягу ліквідних активів дозволяє підприємству оперативно реагувати на інвестиційні можливості, хоча їхнє надмірне накопичення може свідчити про нераціональне використання фінансових ресурсів. Підприємства з раціонально структурованим капіталом мають змогу залучати широкий спектр фінансових інструментів — від корпоративних цінних паперів до кредитних ліній — що забезпечує гнучкість і ефективність в реалізації інвестиційних стратегій.

Раціональне управління фінансовими ризиками виступає ключовою передумовою ефективного реалізації інвестиційної діяльності. Застосування таких інструментів, як диверсифікація інвестиційного портфеля, хеджування ризиків, підтримання належного рівня ліквідності, постійний моніторинг ризикових факторів, а також стратегічне фінансове планування, дає змогу знизити ймовірність негативного впливу невизначеності на процес прийняття інвестиційних рішень [3].

Підприємства, що володіють достатнім обсягом фінансового капіталу та впроваджують ефективну систему управління ризиками, демонструють вищу здатність до забезпечення стабільного розвитку та адаптації до зовнішніх економічних змін. Крім того, такі компанії мають змогу своєчасно і результативно використовувати інвестиційні можливості, що сприяє досягненню стратегічних цілей і зміцненню їхніх позицій на ринку. Фінансовий капітал у поєднанні з дієвими механізмами ризик-менеджменту формують базис інвестиційної привабливості підприємств, забезпечуючи їхню конкурентоспроможність у динамічному та високоризиковому економічному середовищі.

Висновки і перспективи подальшого опрацювання проблеми. Результати дослідження свідчать, що ефективне моделювання фінансових інструментів сприяє забезпеченню стійкої діяльності підприємства навіть за умов підвищеної економічної мінливості. Запропонована модель дозволяє сформулювати адаптивну фінансову стратегію та підвищити стійкість до кризових явищ. У перспективі доцільним є розширення дослідження з урахуванням галузевої специфіки підприємств, розробка програмного забезпечення для автоматизації фінансового моделювання, а також емпірична перевірка ефективності запропонованих рішень на основі кейс-аналізу.

Список використаних джерел

1. Красноручський О., Маренич Т., Прусова Г. Співвідношення економічних категорій «потенціал підприємства», «ресурсний потенціал», «виробничий потенціал» та «економічний потенціал». *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. № 2. С. 113 – 121. **2. Орел В.М.** Роль інновацій в системі трансформації економіки /В.М.

Орел, І.П. Афанасьєв // *Вісник Сумського національного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». Науковий журнал. 2020. №3(85). С. 105-110. **З. Котвицька Н.М.**, Лелюх І.В., Ковальов К.А. Фінансовий капітал і його вплив на інвестиційні рішення. *«Інвестиції: практика та досвід»*. № 18. 2024. С. 38-42.

ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО РИНКУ БРИТВ БЕЗПЕЧНИХ

Омельченко Наталія Володимирівна,

кандидат технічних наук, професор,
професор кафедри товарознавства і торговельного підприємництва
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна
natomen@gmail.com,
<http://orcid.org/0000-0003-3718-8484>

Брайло Анна Сергіївна,

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри товарознавства і торговельного підприємництва
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна
anna.brailko@gmail.com,
<http://orcid.org/0000-0002-3616-3149>

Мотора Дмитро Миколайович,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна
QMQN@ukr.net

Анотація. Бритви безпечні продовжують набирати популярності як серед чоловіків, так і серед жінок, виробники постійно прагнуть впроваджувати інновації та вдосконалювати дизайн цих інструментів для гоління. Еволюція дизайну безпечних бритв була зумовлена бажанням забезпечити користувачам більш комфортне та ефективне гоління. Від удосконалень у технології лез до креативних дизайнів ручок, інновації в дизайні безпечних бритв змінили те, як люди підходять до процедури гоління. Ринок бритв безпечних має значний потенціал до зростання в найближчі роки. Отже, актуальним є узагальнення стану та напрямів розвитку ринку бритв безпечних. Метою публікації є узагальнення стану та перспектив ринку бритв безпечних, зокрема інновацій, ключових трендів популярності бритв безпечних на світовому ринку. Представлено узагальнення сегментації ринку бритв, стану та перспектив розвитку, прогнозів, зокрема темпів зростання ринку до 2033 р. Систематизовано: найновіші тенденції та інновації ринку бритв безпечних, зокрема лез; ключові тренди популярності бритв безпечних на світовому ринку. Встановлено, що ринок бритв продовжує розвиватися, очікується, що зосередження на сталому розвитку та інноваціях стимулюватиме подальше зростання, сприяючи конкурентному середовищу та заохочуючи більше людей до переходу до екологічно свідомих практик догляду за собою. Разом із тим, бритви безпечні мають значний потенціал для подальшого розвитку на ринку, оскільки відповідають потребам сучасного споживача, який шукає баланс між інноваціями, екологічною відповідальністю та комфортом. Представлені результати досліджень можуть бути використані: виробниками, імпортерами, дистриб'юторами; експертами із зовнішньо-економічної діяльності тощо.

Ключові слова: бритви безпечні, ринок, тренди, інновації, споживач.

Abstract. Safety razors continue to gain popularity among both men and women, with manufacturers constantly striving to innovate and improve the design of these shaving tools. The evolution of safety razor design has been driven by the desire to provide users with a more comfortable and efficient shave. From improvements in blade technology to creative handle designs, innovations in safety razor design have changed the way people approach the shaving

procedure. The safety razor market has significant potential for growth in the coming years. Therefore, it is relevant to summarize the state and development trends of the safety razor market. The purpose of the publication is to summarize the state and prospects of the safety razor market, in particular innovations, key trends in the popularity of safety razors on the global market. A summary of the razor market segmentation, state and prospects for development, forecasts, in particular market growth rates until 2033 is presented. Systematized: the latest trends and innovations in the safety razor market, in particular blades; key trends in the popularity of safety razors in the global market. It has been established that the razor market continues to develop, it is expected that the focus on sustainable development and innovation will stimulate further growth, contributing to a competitive environment and encouraging more people to switch to environmentally conscious personal care practices. At the same time, safety razors have significant potential for further development in the market, as they meet the needs of the modern consumer, who is looking for a balance between innovation, environmental responsibility and comfort. The presented research results can be used by: manufacturers, importers, distributors; experts in foreign economic activity, etc.

Key words: safety razors, market, trends, innovations, consumer.

Постановка проблеми. В останні роки серед споживачів спостерігається значна популярність бритв безпечних. Колись вважалися пережитком минулого, але зараз бритви безпечні переживають відродження в індустрії догляду за собою. Історія бритв безпечних демонструє їхню незмінну популярність та еволюцію у часі починаючи від кінця XIX ст., відколи Фредерік та Отто Кампфе винайшли бритву безпечну [1]. Бритви безпечні стали основним інструментом для гоління чоловіків на початку XX ст., а такі компанії, як Gillette та Schick, масово виробляють ці безпечні засоби для гоління. Бритви безпечні стають необхідними інструментами для військовослужбовців під час першої світової війни. Винахід одноразових бритв у 1970-ті р. нібито поставив під сумнів використання бритв безпечних. Однак, завдяки сталому розвитку та екологічним практикам бритви безпечні відновлюють свої позиції на ринку засобів для гоління. Тобто, від свого винаходу наприкінці XIX ст. до їхньої ролі у першій світовій війні та викликів, які поставили перед собою одноразові бритви, безпечні бритви витримали випробування часом. Оскільки споживачі все більше надають пріоритет екологічності та якості у своїх процедурах догляду за собою, ринок бритв безпечних продовжує значно зростати.

Бритви безпечні багато років поспіль набирали популярності серед споживачів, і не без підстав. Ці універсальні інструменти для догляду пропонують кілька переваг порівняно з традиційними бритвами із картриджами та електробритвами. Основні переваги безпечних бритв, які сприяють зростанню їх популярності наведені у таблиці 1 [1].

Таблиця 1 – Переваги бритв безпечних

Перевага	Опис
Ретельне та точне гоління	Одне гостре лезо бритви безпечної забезпечує кращий контроль і маневреність, що призводить до більш гладкого та точного гоління
Економічна ефективність	Змінні леза бритв безпечних значно дешевші, ніж одноразові або картриджні бритви, що робить їх економічним вибором для людей, які хочуть мінімізувати регулярні витрати, пов'язані з доглядом за собою
Екологічність	Бритви безпечні створюють набагато менше відходів порівняно з іншими засобами гоління, оскільки замінювати потрібно лише лезо. Крім того, більшість лез

Перевага	Опис
	бритв безпечних підлягають переробці, через це екологічно свідомі споживачі обирають їх
Якість та довговічність	Бритви безпечні часто виготовляються з високоякісних матеріалів, таких як нержавіюча сталь або латунь, що забезпечує їхню міцність та довговічність
Зменшення подразнення та врослого волосся	Одне лезо бритви безпечної забезпечує ніжніше гоління, зменшуючи ймовірність подразнення або потертостей. Крім того, техніка, що використовується з безпечними бритвами, може допомогти мінімізувати ризик вросання волосся

Отже, аналіз тенденцій ринку бритв безпечних вказує на потужний потенціал зростання в найближчі роки, оскільки все більше людей усвідомлюють переваги та переходять на ці традиційні, але ефективні засоби для гоління. А тому, актуальність обраного дослідження не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям стану та перспективам розвитку світового ринку бритв, у тому числі безпечних, присвячені дослідження та аналітичні огляди [2–10], а саме:

а) світовому ринку бритв у період з 2017 р. по 2030 р. [2] та період з 2025 р. по 2032 р. [3] за типами (одноразові, з картриджами, електричні, безпечні тощо), сегментами (масовий, стандартний, преміум), каналом розповсюдження (супер/гіпермаркети, універмаги, онлайн), типом леза (нержавіюча та вуглецева сталь), споживачем (чоловіки, жінки) та географічними регіонами;

б) розміру, частці, зростанню та аналізу ринку бритв безпечних за типом (нержавіюча сталь, вуглецева сталь), за застосуванням (супермаркети/гіпермаркети, універмаги, інтернет-магазини), регіональними оглядами та прогнозами до 2033 р. [4];

в) розміру ринку бритв безпечних, його частці, зростанню, тенденціям та аналізу бритв за типом (нержавіюча сталь, вуглецева сталь), за каналами розповсюдження (супермаркети/гіпермаркети, універмаги, магазини товарів швидкого харчування, інтернет-магазини), регіональними оглядами та прогнозами на період з 2025 р. по 2033 р. [5];

г) розширенню ринку бритв безпечних: перспектив зростання на 2025-2033 рр. [6];

д) динаміці, комплексному аналізу та прогнозам на 2025-2033 рр. ринку бритв безпечних та картриджних [7];

е) обсягам, динаміці, типам, каналам розповсюдження, кінцевим споживачами, регіональним уподобаннями, головним виробниками та прогнозам ринку лез для бритв на період з 2025 р. по 2032 р. [8];

ж) світовому ринку лез для бритв з прогнозом до 234 р. [9];

з) тенденціям, аналітиці та майбутньому ринку лез для бритв безпечних [10].

Разом із тим, питанням узагальненню інформації щодо стану та напрямів розвитку ринку бритв безпечних не приділено достатньої уваги.

Постановка завдання. Метою публікації є узагальнення стану та перспектив ринку бритв безпечних, зокрема інновацій, ключових трендів популярності бритв безпечних на світовому ринку. Об'єктом дослідження обрано бритви, зокрема безпечні. Предметом дослідження є ринок бритви, в тому числі безпечних, зокрема обсяги та темпи зростання, тенденції, інновації.

Визначення методики дослідження. Під час проведення досліджень застосовано наступні: методи – аналітичний, систематизації, порівняння, узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними P&S Intelligence [2] у 2023 р. світовий ринок бритв приніс дохід у розмірі 18,5 млрд. дол. США. Це пов'язано перш за все із зростанням уваги до особистого догляду та збільшенням доходів потенційних споживачів. Привабливий зовнішній вигляд пов'язаний із самооцінкою та впевненістю в собі. Зростаюча усвідомленість фізичної гігієни як серед чоловіків так і серед жінок, а також невинна потреба у засобах по догляду під час відрядження та подорожей теж суттєво впливають на збільшення попиту на подібні засоби. І якщо нещодавно значна частина жіночого населення вважала гоління необов'язковим, то зростання популярності західної культури та значний вплив індустрії краси призвів до того, що видалення волосся стало невід'ємною частиною особистого догляду серед жінок. Сьогодні стало нормою, що жінки дбають про гладкість пахв та ніг. Окрім цього суттєве збільшення кількості працюючих жінок, станом на 2022 р. ця кількість становила 40% від загальної світової робочої сили, що теж вплинуло на розвиток цього сегменту ринку бритв.

Глобальний ринок бритв сегментовано за типом продукту, каналом збуту, кінцевим споживачем та географією. За типом продукту індустрія бритв сегментується на бритви із картриджами, електричні бритви, одноразові бритви та інші. Очікується, що сегмент бритви із картриджами займатиме значну частку ринку, оскільки шкіра користувача менш схильна до порізів або подряпин під час використання таких бритв порівняно з іншими типами. Крім того, надання зволожувальних засобів для шкіри через продукти для бритв від відомих брендів, таких як Gillette, Schick тощо, підвищує увагу споживачів до купівлі таких типів бритв. Залежно від каналу збуту, ринок сегментується на гіпермаркети та супермаркети, інтернет-магазини, магазини товарів першої необхідності тощо. Найбільша частка сегмента гіпермаркетів та супермаркетів пояснюється широкою доступністю брендових засобів для гоління в одному місці. Крім того, надання знижок та пропозицій на вибрані засоби для гоління такими магазинами, ймовірно, залучить споживачів до придбання засобів для гоління в таких магазинах. Залежно від кінцевого споживача, світовий ринок сегментовано на чоловічий та жіночий. Прогнозується, що чоловічий сегмент займатиме лідируючі позиції на світовому ринку завдяки великому споживанню чоловіків засобів для гоління для щоденного гоління та догляду за собою [3].

Постійний технологічний процес у виготовленні бритв пов'язаний із зростаючим попитом на косметику та засоби догляду. Створення гібридних бритв (поєднання електричних бритв та тримера), які виконують обидві функції роблять їх дедалі популярнішими. Зростаюча гнучкість сітчастих бритв привертає увагу потенційних споживачів, які бажають ретельного гоління. Створення бритв на літій-іонних акумуляторах з додатковими перевагами для споживачів; лазерної бритви, яка використовується для зменшення подразнення; персоналізованих рішень для гоління на базі штучного інтелекту для чутливої шкіри є тими рушійними силами, що формують та розвивають ринок бритв у світі [2]. Поява нових бритв для жіночого сегмента, а також зростання популярності таких товарів жіночим населенням значною мірою сприяють зростанню ринку. Наприклад, у квітні 2020 р. компанія Church & Dwight Co. Ltd. під своїм брендом Finishing Touch-Flawless випустила інноваційну бритву для миттєвого видалення волосся на тілі та ногах для жіночого сегмента. Таку бритву можна використовувати будь-коли без проблем із порізами, подряпинами чи подразненням шкіри [3]. Зростаючий споживчий попит на високофункціональні та преміальні засоби для догляду, а також зростання доходів населення є помітними стимулами зростання ринку бритв. Крім того, зміна модної тенденції на збереження різних стилів борід серед чоловіків ще більше стимулює попит на оновлені та інноваційні засоби для гоління. Зростання чисельності середнього класу, а також рівень урбанізації також підживлюють

попит на такі товари [3]. Більше того, зростання кількості послуг з придбання лез та гоління на основі підписки по всьому світу стимулює споживання цих лез та гоління. Крім того, зростаюча кількість салонів та спа-клінік по всьому світу, ймовірно, забезпечить легкість використання бритв. Наприклад, у жовтні 2018 р. компанія Unilever Plc під своїм косметичним брендом Lakme відкрила 400 салонів краси у великих містах Індії [3].

Світовий ринок безпечних бритв за останні роки пережив помітне відродження, зумовлене зростанням споживачами переваг екологічно орієнтованих засобів догляду. Бритви безпечні, відомі своєю довговічністю та меншим впливом на навколишнє середовище порівняно з одноразовими аналогами, здобули значну популярність серед екологічно свідомих споживачів. Це відродження ще більше підживлюється зростаючою обізнаністю щодо шкідливого впливу відходів пластичних мас на навколишнє середовище, що спонукає людей переходити на багаторазові альтернативи, такі як бритви безпечні. Крім того, розвиток технологій виробництва призвів до появи різноманітного асортименту бритв безпечних, що задовольняють різні вподобання щодо матеріалів, дизайну та функціональності, тим самим розширюючи охоплення ринку серед різних демографічних груп та сегментів. Прогнозується, що обсяг світового ринку бритв безпечних досягне 1,4 млрд дол. США до 2025 р., зі середньорічним темпом зростання 3,7% з 2019 р. по 2025 р. [1; 11]. Обсяг світового ринку бритв безпечних у 2024 р. становив 4,63 млрд дол. США, а до 2033 р. прогнозується, що він досягне 6,31 млрд дол. США зі середньорічним темпом зростання 3,5% протягом прогнозованого періоду, рис. 1 [5].

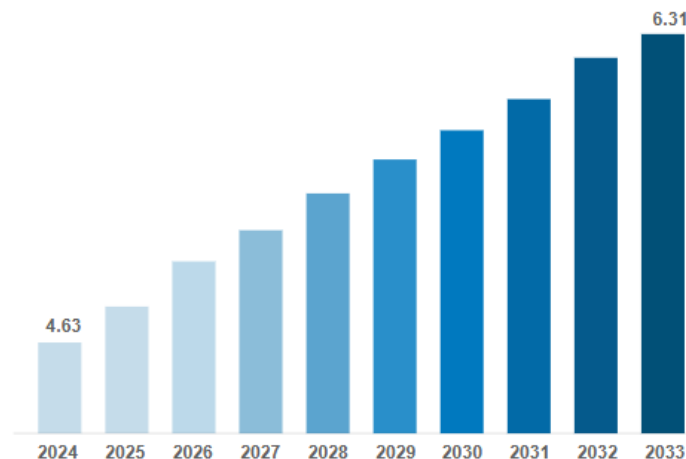

Рисунок 1 – Прогнозна динаміка розвитку ринку бритв безпечних з 2025 р. по 2033 р. [5]

Більше того, світовий ринок бритв безпечних зазнав зміни в поведінці та вподобаннях споживачів, зі значним акцентом на якість, точність та сталий розвиток. 81% споживачів у світі цілковито впевнені, що компанії повинні допомагати покращувати навколишнє середовище. Ця думка особливо сильна серед міленіалів та споживачів покоління Z, які частіше обирають продукцію, що відповідає їхнім цінностям та переконанням [12]. Компанії, що працюють на цьому ринку, впроваджують інновації, пропонуючи вдосконалені функції, такі як ергономічний дизайн, налаштування кутів лез та високоякісні матеріали, що приваблює більшу кількість споживачів, які шукають найкращого засобу для гоління. Крім того, на ринку спостерігається зростання онлайн-каналів продажів, що забезпечує легший доступ та зручність для споживачів для ознайомлення та придбання широкого асортименту бритв безпечних. Оскільки ринок продовжує розвиватися, очікується, що зосередження на сталому розвитку та інноваціях стимулюватиме подальше зростання, сприяючи конкурентному середовищу та

заохочуючи більше людей до переходу до екологічно свідомих практик догляду за собою [5].

Пандемія мала неоднозначний вплив на ринок бритв безпечних. Спочатку ринок зазнав спаду через поширену економічну невизначеність та обмеження, що призвело до тимчасового зниження споживчих витрат на товари першої необхідності, такі як засоби для гоління. Однак, з послабленням локдаунів та загостренням гігієнічних проблем, відбувся помітний зсув у поведінці споживачів у бік більш гігієнічних та екологічно стійких практик догляду за собою. Цей зсув, у поєднанні зі зростаючою перевагою домашніх засобів для догляду за собою через обмежений доступ до салонів та перукарень, призвів до відродження ринку бритв безпечних. Люди шукали економічно ефективні та екологічно чисті альтернативи, що призвело до зростання попиту на бритви безпечні як екологічно орієнтований варіант гоління, сприяючи відновленню ринку та його подальшому зростанню під час та після пандемії [5].

Найновіші тенденції на ринку бритв безпечних включають сильний акцент на налаштування та персоналізацію, що задовольняє різноманітні вподобання споживачів. Крім того, зростає увага до сталого розвитку, оскільки бренди все частіше використовують екологічно орієнтовані матеріали, такі як нержавіюча сталь, латунь або перероблені матеріали, для виготовлення бритв. Доступність та зручність залишаються ключовими, що спонукає бренди розширювати свою присутність в Інтернеті, пропонуючи моделі на основі підписки та надаючи освітній контент, щоб допомогти споживачам робити обґрунтований вибір. Крім того, ринок спостерігає інтеграцію технологій, таких як прецизійно розроблені леза та ергономічний дизайн, для підвищення ефективності та комфорту гоління, що відображає постійні інновації, що рухають ринок бритв безпечних вперед [5].

Оскільки бритви безпечні продовжують набирати популярності як серед чоловіків, так і серед жінок, виробники постійно прагнуть впроваджувати інновації та вдосконалювати дизайн цих інструментів для гоління. Еволюція дизайну бритв безпечних була зумовлена бажанням забезпечити користувачам більш комфортне та ефективне гоління. Від удосконалень у технології лез до креативних дизайнів ручок, інновації в дизайні бритв безпечних змінили те, як люди підходять до процедури гоління [1].

Одним із ключових напрямків інновацій у дизайні бритв безпечних став розвиток передових технологій лез. Виробники зосередилися на створенні гостріших та міцніших лез, які забезпечують ретельніше та точніше гоління. Наприклад, деякі леза бритв безпечних тепер покриті такими матеріалами, як платина або кераміка, що покращує їхню ріжучу здатність та довговічність. Ці покриття зменшують тертя та подразнення, що призводить до більш гладкого та комфортного гоління. Крім того, виробники впровадили стратегічне розташування та вирівнювання лез у своїх конструкціях, щоб забезпечити оптимальну продуктивність та мінімізувати ризик порізів або подряпин [1].

Ще одним важливим нововведенням у дизайні бритв безпечних є поява регульованих бритв. Ці бритви мають регульовані налаштування, які дозволяють користувачам змінювати експозицію леза та рівень агресивності залежно від їхніх індивідуальних потреб та уподобань. Пропонуючи різні кути леза та рівні агресивності, регульовані бритви забезпечують більш персоналізований досвід гоління. Це нововведення було добре сприйнято ентузіастами гоління, які цінують гнучкість та контроль, які воно пропонує [1].

В останні роки також зосереджена увага на покращенні ергономічного дизайну ручок бритв безпечних. Виробники усвідомили важливість зручного та надійного захоплення під час гоління, щоб запобігти ковзанню та нещасним випадкам. В результаті вони розробили ручки з текстурованими поверхнями, рифленими візерунками або

гумовими накладками, що забезпечують кращий контроль та використання. Ці ергономічні конструкції ручок не лише покращують загальний досвід гоління, але й сприяють безпечнішому та ефективнішому голінню [1].

Зручні для подорожей бритви безпечні здобули популярність серед тих, хто часто подорожує або часто перебуває в дорозі. Ці бритви спеціально розроблені, щоб бути компактними, легкими та легко розбиратися для зручного зберігання та транспортування. Деякі зручні для подорожей бритви безпечні постачаються із захисним футляром або чохлам, щоб захистити бритву та леза, коли вони не використовуються. Ці інноваційні конструкції забезпечують зручність та спокій для мандрівників, які хочуть підтримувати свій режим догляду за собою під час руху [1].

Зі зростанням занепокоєння щодо екологічної стійкості, різні виробники бритв безпечних вжили заходів для вирішення цієї проблеми, розробивши “екологічно чисті” бритви. Ці бритви зазвичай виготовляються з високоякісних, міцних матеріалів, таких як нержавіюча сталь або латунь, які можна переробляти або використовувати повторно. На відміну від одноразових бритв, бритви безпечні мають значно менше відходів, оскільки леза можна легко замінити, не замінюючи всю бритву. Цей екологічно свідомий підхід знайшов відгук у споживачів, які шукають більш екологічні альтернативи традиційним методам гоління [1].

Інновації в дизайні бритв безпечних вплинули на техніку гоління, запровадивши передові технології лез, регульовані бритви, ергономічний дизайн ручок, зручні для подорожей опції та більш екологічний вибір. Ці інновації не лише покращили загальну продуктивність та комфорт бритв безпечних, але й привабили споживачів, які шукають персоналізовані та екологічні рішення для гоління. Оскільки виробники продовжують інвестувати в дослідження та розробки, майбутнє дизайну бритв безпечних, ймовірно, принесе ще більше цікавих та інноваційних змін на ринок [1].

Сприйняття споживачами та попит відіграють вирішальну роль у зростанні популярності бритв безпечних на ринку. Зі зростанням уваги до сталого розвитку та бажанням більш комфортного, традиційного гоління, споживачі почали відходити від звичайних бритв із картриджами на користь бритв безпечних через:

а) екологічність – бритви безпечні створюють менше відходів порівняно з бритвами із картриджами, оскільки замінювати потрібно лише лезо. Їхнє одне міцне лезо для бритви є більш екологічним, ніж змінні пластикові картриджі;

б) традиційний досвід гоління:

1) бритви безпечні зазвичай мають одне лезо, що забезпечує ретельніше та менш подразливе гоління;

2) техніка, що використовується з бритвами безпечними, вимагає більшої майстерності та контролю, що приваблює тих, хто шукає більш персоналізованого та традиційного гоління;

в) економічність – хоча початкові інвестиції в бритву безпечну можуть бути вищими, зрештою, леза для безпечної бритви коштують значно менше, ніж змінні картриджі. Це робить бритви безпечні більш економічним вибором для людей, які хочуть заощадити кошти, не нехтуючи якістю гоління;

г) рекомендації інфлюенсерів та вплив соціальних мереж – інфлюенсери, блогери та оглядачі часто підкреслюють аспекти сталого розвитку, економічної ефективності та загальний досвід гоління, пов’язані з бритвами безпечними. Ця інформація знаходить відгук у споживачів і спонукає їх дослідити цю альтернативу;

д) збільшену доступність та різноманітність продукції – зі зростанням попиту на бритви безпечні, традиційні бренди та нові учасники ринку розширили свій асортимент продукції.

Споживачі зараз мають доступ до різноманітного асортименту бритв безпечних, що задовольняють різні вподобання щодо дизайну, матеріалу та цінових діапазонів [1]. Сприйняття споживачів та попит відіграли важливу роль у зростанні популярності бритв безпечних. Оскільки споживачі продовжують надавати пріоритет сталим та персоналізованим процедурам догляду за собою, попит на бритви безпечні, ймовірно, продовжуватиме зростати.

Ринок бритв безпечних продовжує значно зростати, отже вкрай важливо зосередитись на майбутніх тенденціях, які будуть формувати цю галузь у найближчі роки. Зі зростанням переваги споживачів до екологічно чистих та економічно ефективних засобів догляду очікується, що бритви безпечні матимуть подальшу популярність. У таблиці 2 відображені деякі ключові тренди, які, ймовірно, вплинуть на майбутнє безпечних бритв [1].

Таблиця 2 – Ключові тренди популярності бритв безпечних на світовому ринку

Тренд	Опис
Перехід до екологічно чистих альтернатив	Споживачі шукають продукцію, яка зменшує відходи та вуглецевий слід. Захисні бритви служать довше та позбавляють від одноразових картриджів
Піднесення руху за нульові відходи	Спосіб життя, який передбачає мінімальне утворення відходів, набув популярності. Бритви безпечні пропонують ефективну та безвідходну альтернативу бритвам із картриджами
Збільшення акценту на якості та довговічності	Бритви безпечні відомі своєю чудовою конструкцією та довговічністю. Споживачі цінують їхню міцність та ефективність
Зростання індустрії чоловічого грумінгу	Чоловіки інвестують у засоби та інструменти для догляду за собою. Бритви безпечні забезпечують точне та комфортне гоління
Вплив соціальних мереж та онлайн-спільнот	Платформи соціальних мереж допомогли поширити обізнаність та навчити споживачів перевагам бритв безпечних
Постійні інновації та розробка продуктів	Виробники постійно розробляють нові дизайни та функції, щоб покращити враження від гоління

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, серед основних тенденцій, що привертають увагу споживачів і спонукають їх віддавати перевагу саме безпечним бритвам, можна віднести кілька ключових напрямків. По-перше, це інноваційні підходи до дизайну бритв, що забезпечують не лише естетичну привабливість, але й зручність використання. По-друге, важливим аспектом є передові технології лез, які гарантують чистоту і комфорт під час гоління, а також знижують ризик порізів. Окрім того, активно розвиваються регульовані бритви, що дозволяють користувачам налаштовувати інструмент відповідно до індивідуальних потреб та типу шкіри. Також значну увагу приділяють ергономічному дизайну ручок, що забезпечує зручне тримання і максимальний контроль під час гоління. Не менш важливим є створення моделей, зручних для подорожей, які поєднують компактність та функціональність. Зокрема, акцент на екологічну стійкість позиціонує бритви безпечні серед лідерів продукції, яка задовольняє вимоги свідомих споживачів, що шукають більш сталий спосіб життя. Таким чином, майбутнє бритв безпечних виглядає дуже перспективним, оскільки воно безпосередньо пов'язане з кількома ключовими тенденціями на ринку. Серед них – зростаючий попит на екологічно орієнтовані

альтернативи, активний розвиток руху за зменшення відходів і підтримку сталого споживання, орієнтація на якість і довговічність виробів, а також зростання популярності індустрії чоловічого гоління. Важливим фактором є також вплив соціальних мереж та онлайн-спільнот, що формують нові стандарти й тренди серед споживачів. Оскільки люди стають все більш обізнаними у виборі засобів особистої гігієни, бритви безпечні мають значний потенціал для подальшого розвитку на ринку, оскільки відповідають потребам сучасного споживача, який шукає баланс між інноваціями, екологічною відповідальністю та комфортом.

Перспективами подальших досліджень є узагальнення вимог до бритв безпечних на обраних ринках.

Список використаних джерел

1. **The Rising Popularity of Safety Razors: A Market Trend Analysis** // Matgicol. URL: <https://www.matgicol.com/blog/the-rising-popularity-of-safety-razors-a-market-trend-analysis>
2. **Razor Market Size & Share Analysis - Trends, Drivers, Competitive Landscape, and Forecasts (2024 - 2030)** // Razor Market / Prescient & Strategic intelligence: <https://www.psmarketresearch.com/market-analysis/razor-market#>
3. **Razor Market Size, Share & Industry Analysis, By Product Type (Cartridge Razors, Electric Razors, Disposable Razors, Others), By Distribution Channel (Hypermarkets & Supermarkets, Online Stores, Convenience Stores, Others), By End-User (Male, Female) and Regional Forecast, 2025-2032** // Razor Market / Fortune Business Insights: URL: <https://www.fortunebusinessinsights.com/razor-market-104276>
4. **Safety Razor Market Size, Share, Growth, and Industry Analysis, By Types (Stainless Steel, Carbon Steel), By Applications (Supermarkets/Hypermarkets, Department Stores, Convenience Stores, Online), Regional Insights and Forecast to 2033** // Safety Razor Market / Global Growth Insights. URL: <https://www.globalgrowthinsights.com/market-reports/safety-razor-market-103384>
5. **Safety Razor Market Size, Share, Growth, Trends and Industry Analysis, By Type (Stainless Steel, Carbon Steel), By Application (Supermarkets/Hypermarkets, Department Stores, Convenience Stores, Online), Regional Insights and Forecast From 2025 to 2033** // Safety Razor Market / Business Research Insights. URL: <https://www.businessresearchinsights.com/market-reports>
6. **Safety Razor Market Expansion: Growth Outlook 2025-2033** // DiMarket. URL: <https://www.datainsightsmarket.com/reports/safety-razor-1323954>
7. **Safety Razors and Cartridge Razors Navigating Dynamics Comprehensive Analysis and Forecasts 2025-2033** // Consumer Goods / AMR. URL: <https://www.archivemarketresearch.com/reports/safety-razors-and-cartridge-razors-241742#>
8. **Razor Blade Market Industry Analysis and Forecast (2025-2032)** // Consumer Goods & Services / Stellar Market Research. URL: <https://www.stellarmr.com/report/Razor-Blade-Market/1889#>
9. **Razor Blade Market Research Report Information by Type (Single Edge and Double Edge), Blade Material (Carbon Steel and Stainless Steel), End User (Men and Women), and Distribution Channel (Supermarkets/Hypermarkets, Departmental Stores, Convenience Stores, and Online) And By Region (North America, Europe, Asia-Pacific, And Rest Of The World) –Market Forecast Till 2034** // Razor Blade Market / Market Research Future®. URL: <https://www.marketresearchfuture.com/reports/razor-blade-market-21716>
10. **The Future of Safety Razor Blades: Market Trends and Insights** // Beauty & Personal Care / alibaba.com Reads. URL: <https://reads.alibaba.com/>
11. **Razor Market Size, Share & Trends Analysis Report By Product (Cartridge, Disposable), By Consumer (Men, Women), By Distribution Channel (Supermarkets & Hypermarkets, Convenience Stores, Online), By Region, And Segment Forecasts, 2025 – 2030** // Razor Market Size, Share & Growth, Industry Report, 2030 / Grand View Research. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/razor-market>
12. **Global consumers seek companies that care about environmental issues** // Analysis / NIQ. URL: <https://nielseniq.com/global/en/insights/analysis/2018/>

УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД У ПЕРІОД ЗМІН

Котвицька Наталія Миколаївна,
доктор економічних наук, доцент,
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна
nataliia.kotvytska@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>

Руднік Сергій,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна
s.rudnik@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0002-7715-723>

Анотація. У статті розглянуто особливості стратегічного управління бізнесом в Україні в умовах соціально-економічної нестабільності та глобальних трансформацій. Проаналізовано основні чинники зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на функціонування підприємств у період змін. Здійснено оцінку ефективності застосування стратегічного підходу до управління, що включає довгострокове планування, адаптацію до нових ринкових умов, ризик-менеджмент та інноваційні рішення. Особливу увагу приділено ролі лідерства, корпоративної культури та гнучких організаційних структур у забезпеченні стійкості бізнесу. Запропоновано практичні рекомендації щодо розробки та впровадження стратегій розвитку, які враховують виклики сучасного середовища.

Ключові слова: стратегічне управління, бізнес, Україна, період змін, адаптація, розвиток, трансформація, ризики.

Abstract. The article explores the features of strategic business management in Ukraine under conditions of socio-economic instability and global transformations. It analyzes the key external and internal factors influencing enterprise operations during periods of change. The effectiveness of applying a strategic approach to management is assessed, including long-term planning, adaptation to new market conditions, risk management, and innovative solutions. Particular attention is given to the role of leadership, corporate culture, and flexible organizational structures in ensuring business resilience. Practical recommendations are proposed for the development and implementation of growth strategies that take into account the challenges of the modern environment.

Key words: strategic management, business, Ukraine, period of change, adaptation, development, transformation, risks.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні зміни в економіці України зумовлюють потребу в удосконаленні стратегічного управління на рівні підприємств. Постійні коливання у податковому, правовому та фінансовому середовищі створюють додаткові труднощі для бізнесу, що вимагає впровадження гнучких управлінських механізмів і здатності швидко адаптуватися до нових умов. Особливого значення набуває трансформація бізнес-моделей у контексті кризових явищ, воєнного стану та економічної нестабільності, що змушує підприємства переосмислювати традиційні підходи до управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика стратегічного управління в умовах змін широко висвітлюється в працях провідних вітчизняних і

зарубіжних дослідників, зокрема, таких як М. Портер, І. Ансофф, В. Бостон, О. Жук, Л. Сухомлин. Вони розглядають питання формування стратегічних цілей, управління ризиками, адаптації до ринкових трансформацій та інноваційного розвитку підприємств. Водночас, більшість наукових робіт зосереджені на загальних теоретичних аспектах без достатнього урахування специфіки українського бізнес-середовища в період нестабільності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність досліджень у сфері стратегічного менеджменту, не вистачає комплексного аналізу специфічних викликів, які стоять перед українським бізнесом у період соціально-економічних та політичних змін. Особливо недостатньо розроблені методики, які враховують необхідність швидкої адаптації стратегій та інтеграції інноваційних підходів з урахуванням нестабільності ринку. Необхідна розробка практичних рекомендацій, що відповідають реаліям українського бізнесу.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: метод системного аналізу, метод порівняльного аналізу, метод експертного оцінювання.

Виклад основного матеріалу. У час стрімких змін глобального економічного ландшафту стратегічне управління стає ключовим чинником ефективного функціонування підприємств. На сучасному етапі бізнесу доводиться реагувати на виклики цифровізації, посилення конкуренції, оновлення регуляторних вимог та загальну економічну нестабільність, що потребує гнучкості, адаптивності та далекоглядного стратегічного планування.

Покращення стратегічного управління підприємствами є ключовим чинником для зміцнення їхньої конкурентоспроможності. Організації, які активно впроваджують сучасні управлінські підходи, орієнтуються на інноваційний розвиток, здобувають помітні переваги на ринку й забезпечують стабільне зростання в довгостроковій перспективі. У подальшому пріоритетним напрямом має стати створення стратегій, що інтегрують традиційні управлінські інструменти з новітніми технологіями та принципами сталого розвитку.

Серед ключових макроекономічних чинників, які впливають на діяльність підприємств, можна виокремити економічні кризи, інфляцію, коливання валютного курсу, зміни в податковій політиці, процеси інтеграції та технологічні прориви. В Україні до цих факторів додаються наслідки війни, потреба у відновленні економіки, залучення іноземних інвестицій та пристосування до європейських стандартів ведення бізнесу. Окрім зовнішніх чинників, не менш важливими є внутрішні організаційні процеси, що також впливають на ефективність діяльності підприємств.

Одним із ключових аспектів сучасного управління є стратегічна гнучкість, яка полягає в здатності компанії швидко коригувати свої плани відповідно до змін на ринку. Гнучкі стратегії вимагають досягнення балансу між короткостроковими і довгостроковими цілями, використання аналітичних інструментів для прогнозування змін та оперативного реагування на нові виклики. В умовах швидкоплинних змін гнучке стратегічне управління є основою для збереження конкурентоспроможності та стійкості підприємства. Комбінація адаптивних стратегій, ефективного управління внутрішніми процесами та урахування макроекономічних факторів дозволяє компаніям не тільки виживати, а й активно розвиватися на нестабільних ринках. Застосування сучасних методів управління, спрямованих на швидку адаптацію та інноваційний розвиток, є запорукою довгострокового успіху бізнесу і формування нових конкурентних переваг. Стратегічне управління є елементом, що забезпечує успішний розвиток підприємства. В умовах трансформаційних змін в Україні це дозволяє компаніям суттєво підвищити свою конкурентоспроможність та ефективно адаптуватися до змінюваних ринкових умов. Цей

варіант акцентує увагу на ключових аспектах гнучкості й адаптації в умовах ринкових змін [1].

Резильєнтність (стійкість) є вирішальним чинником для українських компаній, які функціонують у умовах невизначеності [2]. Це включає не тільки фінансову стабільність, але й здатність підприємства оперативно реагувати на зміни, швидко відновлювати бізнес-процеси після кризових ситуацій.

Сучасний український бізнес не може існувати поза соціальним контекстом. Компанії, що демонструють соціальну відповідальність, отримують значну підтримку не тільки від споживачів, а й від міжнародних партнерів. Це проявляється у фінансуванні гуманітарних ініціатив, підтримці Збройних сил, а також допомозі працівникам та їхнім родинам. Сучасний рівень соціальної відповідальності включає не лише благодійні ініціативи, але й екологічну свідомість, прозорість фінансових операцій та відповідальне використання ресурсів. Це також сприяє євроінтеграції України, оскільки західні компанії надають перевагу співпраці з бізнесами, що дотримуються принципів ESG (екологічні, соціальні та управлінські стандарти). В умовах війни та нестабільності підприємства, орієнтовані на інновації, здобувають конкурентні переваги. Технологічна модернізація виробничих процесів, цифровізація бізнес-операцій і використання штучного інтелекту сприяють підвищенню продуктивності та гнучкості компаній.

Компанії, які орієнтуються на принципи стійкості, соціальної відповідальності, інноваційності та високої управлінської етики, здобувають конкурентні переваги, зміцнюють довіру партнерів і забезпечують свою адаптивність до змін. В майбутньому саме такі підприємства стануть основою сильної української економіки, здатної процвітати навіть в умовах найбільших викликів [3].

В умовах сильної конкуренції та економічної нестабільності українські підприємства повинні не тільки швидко реагувати на ринкові виклики, але й активно розробляти довгострокові стратегії розвитку [4].

Трансформаційні зміни, зумовлені як внутрішніми реформами, так і зовнішніми впливами, вимагають від бізнесу більшої гнучкості у прийнятті рішень та швидкої адаптації до нових умов. Створення інноваційного, відповідального та стійкого до змін середовища на підприємстві сприяє не лише розвитку, а й загальному покращенню рівня бізнесу в країні. Такий підхід допомагає сформувати стійку основу для сталого розвитку в умовах глобальних змін. Крім того, адаптація до швидко змінюваного ринкового середовища дозволяє підприємствам зберігати свою конкурентоспроможність, скорочувати ризики і забезпечувати ефективне використання ресурсів. Інтеграція інноваційних технологій і стратегії сталого розвитку також сприяють зменшенню екологічного впливу та поліпшенню соціальних умов, що підвищує репутацію компаній на ринку. В результаті, такий підхід не лише відповідає вимогам сучасного бізнес-середовища, а й допомагає сформувати позитивний імідж підприємства як соціально відповідального гравця, що дбає про майбутнє.

Висновки й перспективи подальшого опрацювання проблеми. Дослідження підтверджує, що стратегічний підхід є ключовим фактором успішного управління бізнесом в Україні під час змін. Ефективна реалізація стратегій дозволяє підприємствам зберегти конкурентоспроможність та забезпечити сталий розвиток у мінливому середовищі. Перспективи подальших досліджень полягають у деталізації моделей адаптивного стратегічного управління з урахуванням галузевих особливостей, розробці інструментів цифровізації управлінських процесів та аналізі впливу глобальних трендів на український бізнес.

Список використаних джерел

1. Орел А.М. Інструменти людського потенціалу та механізму корпоративного управління в умовах трансформації. *Журнал стратегічних економічних досліджень.*

Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Науковий фаховий журнал. 2021. № 5. С. 61-68. **2. Орел В.М.**, Афанасьєв І.П. Роль інновацій в системі трансформації економіки. *Вісник Сумського національного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. Науковий журнал. 2020. №3(85). С. 105-110. **3. Котвицька Н.М.**, Гривківська О. В., Овсієнко Н. В. Гудзь Ю.Ф. Формування стратегії управління інноваційно-орієнтованим розвитком підприємств. *Сталий розвиток економіки*. №1 (52) 2025. С. 377-381. **4. Anna Orel**, Volodymyr Orel, Viktor Diachenko, Iryna Perevozova, Mainka Marcel Kurt & Khrystyna Kirshak. Enhancing Sustainability and Smart Living: Adoption of IoT-Driven Automation of Vertical Gardens in Urban Spaces. *AI in Business: Opportunities and Limitations*. Volume 1. 2024. Pages 99-112 (Scopus).

САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК ВЧИНОК: ВИБІР БУТИ СОБОЮ

Лазарук Андрій Франкович,

викладач кафедри психології і соціальної роботи,

Західноукраїнський національний університет,

м.Тернопіль, Україна

lazaruk@ukr.net,

<https://orcid.org/0009-0005-3333-1476>

Анотація. У статті представлено цілісне науково-психологічне осмислення феномена самовизначення майбутніх психологів. Виходячи з положень учинкового, вчинково-циклічного та екзистенційного підходів, автором розглянуто самовизначення як онтологічну подію, що змінює структуру особистості, визначає її суб'єктну позицію у світі та спрямовує у бік реалізації власної екзистенційно значущої життєвої місії. Самовизначення у студентському віці подається як внутрішньо вмотивований акт, що охоплює пізнання себе, узгодження власних цінностей і здібностей з викликами майбутньої професії, а також готовність діяти згідно зі своїми ідеалами, смислами та покликанням. Самовизначення у контексті освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців сфери психології розглянуто як смислотворчий процес, що включає подолання зовнішньої ситуації, елементи внутрішньої трансформації, інтеграції життєвого досвіду й ціннісної орієнтації на допомогу іншому. Проаналізовано структуру вчинку самовизначення, що розгортається на основі послідовних етапів-компонентів – ситуаційного, мотиваційного, дійового і рефлексивного, кожен з яких має глибоке психологічне наповнення та функціонально забезпечує поступове розгортання процесу самовизначення як акту морального вибору й відповідального життєвого рішення суб'єкта. Показано, що для майбутнього психолога цей учинок є вищим проявом внутрішньої автономії особистості, коли його активність і фахова діяльність переходить у життєтворення – свідоме формування простору свого буття для реалізації власних цінностей. Зазначено, що лише здійснюючи вчинок самовизначення, майбутній психолог набуває цілісності, автентичності, конгруентності власного Я й здатності до рефлексії. Перспективами подальших наукових розвідок визначено емпіричне дослідження особливостей вчинку самовизначення у студентів-психологів, виявлення його залежності від типу мотивації, особистісної зрілості, ціннісних орієнтацій та освітньо-професійного довкілля.

Ключові слова: людина, самовизначення, вчинок, структура вчинку, компоненти-етапи вчинку, ситуація, мотивація, дія, рефлексія, майбутній психолог, професійне становлення, особистісна ідентичність, екзистенційні цінності, сенс життя, внутрішній потенціал, суб'єктність.

Abstract. The article presents a comprehensive scientific and psychological analysis of the phenomenon of self-determination among future psychologists. Drawing on the principles of the act-based, act-cyclical, and existential approaches, the author conceptualizes self-determination as an ontological event that transforms the personality structure, establishes the individual's subjective position in the world, and directs them toward the realization of their existentially meaningful life mission. Self-determination in student age is interpreted as an internally motivated act involving self-knowledge, alignment of personal values and abilities with the challenges of the future profession, and readiness to act in accordance with one's ideals, meanings, and calling. In the context of professional and educational training of future psychology specialists, self-determination is regarded as a meaning-making process that encompasses overcoming external circumstances, internal transformation, integration of life experience, and value orientation toward helping others. The structure of the act of self-

determination is analyzed, unfolding through successive component-stages—situational, motivational, operational (active), and reflective—each with deep psychological content and functional significance in gradually advancing the process of self-determination as a moral choice and a responsible life decision of the subject. It is shown that for a future psychologist, this act represents the highest manifestation of personal inner autonomy, whereby their professional activity and personal agency evolve into life-creation – the conscious construction of their being-space for the realization of intrinsic values. It is emphasized that only by performing the act of self-determination does a future psychologist attain personal wholeness, authenticity, congruence of the self, and the capacity for reflection. Future research directions include the empirical investigation of the characteristics of the act of self-determination among psychology students, as well as the analysis of its dependence on types of motivation, personal maturity, value orientations, and the educational-professional environment.

Key words: human being, self-determination, act, structure of the act, act stages/components, situation, motivation, action, reflection, future psychologist, professional development, personal identity, existential values, meaning of life, inner potential, subjectivity.

Постановка проблеми. У сучасному постнекласичному світі, де людина постійно стикається зі значущими соціальними й особистісними викликами, тиском суспільних стереотипів та зовнішніх очікувань, проблема самовизначення набуває особливої важливості, а здатність робити усвідомлений вибір власного життєвого шляху, формувати особисту ідентичність й зберігати конгруентність свого Я в умовах динамічних ціннісних орієнтирів – постає екзистенційною потребою кожного окремого суб'єкта. Осмислення ж самовизначення на основі вчинкового принципу, тобто як активного, осмисленого й самостійного життєвого вибору, що на основі особистісної відповідальності формовиявляється у вигляді свідомого вольового рішення, призводить до повного вияву внутрішньої свободи й реалізації власного творчого потенціалу й уможливорює побудову свого автентичного буття. Особливо актуальною вказана проблема є для майбутніх психологів, адже фахівець, не здійснивши вчинок самовизначення, ризикує втратити професійну самобутність й не зможе ефективно супроводжувати осіб, котрі звертаються по допомогу, у подоланні внутрішніх екзистенційних конфліктів. Саме тому розуміння самовизначення на вчинкових засадах постає вагомим підґрунтям для формування цілісної особистості професіонала, здатного до глибокої емпатії, рефлексивного осмислення власного досвіду та автентичної професійної взаємодії з клієнтом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічне осмислення самовизначення людини достатньо повно здійснено на теоретичному рівні. Зокрема, праці Є.В. Кучеренка [1], А. Ф. Лазарука [2], О. С. Морщакової [3], І. В. Нікітіної [4], М.С. Корольчука [5], А. А. Фурмана [6], В. Франкла [7] дали змогу обґрунтувати досліджуване явище, у т. ч. у системі взаємовідносин «людина – світ», охарактеризувати проблеми суб'єктного й професійного самовизначення, а також виявити смисложиттєві й екзистенційні аспекти аналізованого феномена, зокрема у майбутніх психологів. Важливе значення мають дослідження, присвячені висвітленню сутнісного змісту та механізму вчинкового та вчинково-циклічного принципів психологічного аналізу (М.С. Гусельцева [8], П. А. М'ясоїд [9], В. А. Роменець [10], В. О. Татенко [11], Т. М. Титаренко [11], А. В. Фурман [12; 13] та ін.), що уможливило побудову цілісної моделі учинку та осмислення й інтерпретацію самовизначення на її основі. Проте, незважаючи на наявні теоретичні напрацювання, вчинок самовизначення майбутніх психологів потребує подальшого наукового обґрунтування.

Постановка завдання. У контексті окресленої проблеми виникає необхідність теоретичного осмислення феномена самовизначення як вчинку, що передбачає

усвідомлений, відповідальний та вольовий вибір напрямку власного життєвого шляху. Завданнями статті є: аналіз сутнісних характеристик самовизначення; виявлення його значення у контексті самоздійснення майбутніх психологів; обґрунтувати зміст самовизначення на ситуаційному, мотиваційному, дійовому та рефлексивному етапах його вчинкової організації.

Визначення методики дослідження. Методологічною основою статті є положення вчинкового (В. А. Роменець [10]), вчинково-циклічного (А. В. Фурман [12]), екзистенційного

(В. Франкл [7]) підходів, що уможливають осмислення самовизначення як свідомого, умотивованого, цілісного й відповідального вчинку суб'єкта. У дослідженні застосовано сукупність теоретичних методів (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація та класифікація даних наукових джерел з проблематики вчинку, самовизначення, самореалізації, самоздійснення, особистісного становлення та професійного розвитку людини). Здійснено структурно-логічний аналіз сутності поняття «вчинок самовизначення», а також порівняльний аналіз фундаментальних поглядів до його розуміння у сучасних психологічних концепціях.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У процесі професійного становлення майбутніх психологів вчинок самовизначення виступає важливою передумовою формування їх особистісної ідентичності та професійної автентичності. Усвідомлений, відповідальний вибір свого життєвого шляху дозволяє не лише глибше зрозуміти власні цінності і професійні мотиви, а й ефективно супроводжувати клієнтів. Самовизначення, здійснене на вчинковому підґрунті, забезпечує внутрішню цілісність особистості, формує активну професійну позицію, базовану на рефлексії, емпатії та ефективній взаємодії з оточуючими, і є фундаментом для якісної психологічної практики. Вказане актуалізує трактування феномену самовизначення у вчинковому контексті.

Зазначимо, що здійснений вчинок самовизначення – це особливий феномен людського буття, що має визначальний характер для становлення особистості як суб'єкта власного життя, відповідального за свій професійний вибір і професійний шлях. У концепції В. А. Роменця [10] вчинок трактується як акт вищого духовного порядку, який долає зовнішню детермінацію життя й розкриває внутрішню свободу суб'єкта. За твердження дослідника, самовизначення як учинковий акт набуває значущості на завершенні юнацького віку, за умов вичерпання змісту вчинку самоствердження й здійсненої ідентифікації з певними соціальними моделями. Перехід до наступного виду учинкової активності є глибоко екзистенційним, оскільки відображає істотну зміну в самій структурі особистості й напрямку її розвитку, поетапно реалізуючись від зовнішньої зумовленої поведінки до внутрішньої вмотивованого буття.

Осмислення вчинку самовизначення крізь призму підготовки майбутніх психологів показує, що на цьому етапі суб'єкт постає перед викликом формування цілісної особистісної ідентичності й повного визначення сутності свого Я, що вимагає встановлення зв'язку між особистісними цінностями, здібностями, потенціалом та обраною професією. У цьому контексті самовизначення становить собою глибинний акт самопізнання, самотворення і самореалізації, стаючи осердям життєвої місії особи і вимагаючи мобілізації усіх внутрішніх ресурсів – емоційних, інтелектуальних та вольових. Саме у відповідях на запитання «Хто я?», «Що хочу?», «На що здатний?» – складові сутнісного визначення людини у світі актуалізуються найбільш повно, до того ж всебічно розкривається сенс її життя й виявляється готовність до його практичної реалізації у просторі суспільного буття. Згідно з В. А. Роменцем [10], вчинок самовизначення на етапі студентського віку постає не лише як мисленнєвий чи вольовий акт, а як онтологічна подія, що змінює уявлення суб'єкта про сутність свого існування,

спочатку супроводжуючись розривом із егоцентричними уявленнями про світ як залежний від нього, а далі переконуючись в об'єктивності, самотійності та необхідності діяльного ставлення до дійсності. Звідси й необхідність у життєвому виборі, який інтегрує особистісні цінності, мотиви, цілі й сенси разом із об'єктивними вимогами реальності.

Вивчення наукової літератури (Є.В. Кучеренко [1], І. В. Нікітіна [4], М.С. Корольчук [5] та ін.) показує детермінованість вчинку самовизначення вимогами майбутньої професії. Зокрема, майбутнє професійне життя студента-психолога передбачає роботу з глибинними сенсами, цінностями й кризами інших людей. Саме тому він має перш за все здійснити вчинок самовизначення стосовно себе самого: пізнати, ким він є, які цінності йому властиві, яку роль хоче відігравати в житті інших, і що готовий зробити для їх утвердження. Таке пізнання себе, свого місця у світі супроводжується напругою, сумнівами, конфліктами і часто – значною особистісною трансформацією, адже йдеться про зміщення центрів ідентичності з поверхневих ролей на глибинні структури свого внутрішнього світу. Майбутній психолог, який дійсно хоче реалізувати своє покликання в професії, повинен віднаходити сенс не у зовнішньому світі, а у внутрішньому переживанні цілісності, узгодженості й конгруентності власного буття. У цьому контексті особливого значення набуває спрямованість майбутнього фахівця на цінності добра, краси й любові, а вчинок самовизначення лише тоді стає актом справжнього життєвого вибору, коли молода людина, глибоко пізнавши себе, усвідомивши свої екзистенційні вартості і сенс життя, утверджує свою внутрішню свободу, відмовляється від зручних, проте нездійснених ілюзій і бере на себе повну відповідальність за вибір та реалізацію власного життєвого шляху і досконале оволодіння обраним фахом. Таке здійснене самовизначення виявляється не просто у бажанні вивчати психологію як науку, а в осмисленні своєї життєвої місії як допомоги іншим людям у самопізнанні, самоздійсненні і самореалізації.

А. А. та А. В. Фурмани [12] розуміють вчинок як діяльний акт, що є відповіддю на виклик буття, і саме через нього людина конститує себе як особистість. Для майбутніх психологів це має вагоме значення, адже саме в період їх освітньо-професійної підготовки формується уявлення про клієнта як унікальну й автентичну особистість, з індивідуальними цінностями й смислами. І оскільки осмислене життя людини – не просто вибір між існуючими варіантами, не лише визначеність в наступному етапі свого буття, а й відповідь на поклик власної сутності, яка прагне бути реалізованою у зовнішньому світі, вчинок самовизначення як акт духовної свободи стає можливим тільки тоді, коли особистість готова до зустрічі із своїм справжнім Я. Окрім того, автори наголошують на циклічному вимірі учинку, розглядаючи його не як одноразовий чи завершений акт, а як повторюваний, еволюційний процес, що відбувається на певних етапах особистісного і професійного розвитку. У цьому вимірі самовизначення виступає як серія взаємопов'язаних дій і вольових рішень, які періодично оновлюються, переоцінюються та коригуються залежно від нових життєвих обставин, внутрішніх змін і зовнішніх викликів. Циклічність такого вчинку відображає постійну потребу особи у переосмисленні власних цінностей, цілей, ролей та пріоритетів, що дозволяє зберігати автентичність і цілісність у динамічному соціальному середовищі.

Визначення вчинку самовизначення у психологічному аспекті показує його істотну детермінованість процесами самопізнання, рефлексії, внутрішнього діалогу й онтологічного переживання себе у світі. Людина, яка здійснює цей учинок, долає фрагментарність свого буття, інтегруючи усі елементи Я в єдину цілісну самість, спрямовану до вищих цінностей і бета-потреб. Саме у ньому майбутній психолог долає абсурдність світу, відкриває смисл через творчість, реалізує покликання допомагати

іншим й знаходити відповіді на смисложиттєві питання. Також це свідчення того, що молода людина пройшла свій шлях до відповідального, вільного й автентичного буття і здатна на особистісний екзистенційний вибір, який одночасно є моральним, професійним і духовним. Через такий акт вона утверджується у світі не як «функція», а як особистість, яка прагне бути собою. До того ж вчинок самовизначення у майбутніх психологів часто постає як акт морального напруження, що спричинює прорив від буденності і ось-буттєвості у сферу сутнісного, значущого й світоглядного.

Вчинок самовизначення майбутніх психологів, розглянутий у парадигмі В.А. Роменця [8-10; 11; 13] та А. В. Фурмана [12], охоплює чотири компоненти-етапи: ситуативний, мотиваційний, дійовий і рефлексивний. При цьому ситуація, у якій розгортається вчинок самовизначення майбутнього психолога, не зводиться до звичайного зовнішнього контексту чи випадкових обставин. Йдеться про екзистенційну ситуацію – внутрішньо значущу для нього, яка ставить під сумнів попередні способи буття і вимагає відповіді на запитання «Хто я є?» та «Ким я прагну бути?». Для студента така ситуація може виникати як наслідок зіткнення з реальними соціально-психологічними труднощами й проблемами – як власними, так і найближчого оточення, або навіть із сумнівами у своїй здатності відповідати етичним вимогам професії. У ситуативному просторі актуалізується екзистенційна тривога, коли особа усвідомлює свою відповідальність за вибір життєвого і професійного шляху. У цей момент деактивується зовнішня опора – очікування батьків, соціальні шаблони чи шкільна мотивація – й виявляється потреба самостійно віднайти сенс у своїй майбутній професійній діяльності. Отож ситуація, як правило, є внутрішньо конфліктною, оскільки містить у собі протиріччя між «актуальним» (минулим життєвим досвідом, очікуваннями та ін.) і «необхідним» (новим смисловим горизонтом власного буття) для самого суб'єкта, а її подолання активізує боротьбу мотивів і, відтак, «запускає» наступний етап учинкової активності особистості.

Зазначимо, що на мотиваційному етапі виявляється внутрішнє напруження між складовими мотиваційної сфери особистості, яке спонукає її до прийняття життєво значущих рішень. Йдеться не лише про актуалізацію внутрішніх спонук, а й про глибинне переосмислення їх ієрархії та належне й логічне структурування. Визначення себе у світі як фахівця-психолога вимагає усвідомлення й утілення не ситуативних, тимчасових чи випадкових спонук, а власних смислотворчих мотивів, які формуються з урахуванням термінальних цінностей, життєвих ідеалів, сенсу буття та інших особистісних вартостей. При цьому слід враховувати, що у майбутніх психологів мотивація до самовизначення може мати як зовнішні (соціальне значущі уявлення про професію, престиж, впливовість, можливості допомагати іншим, заробляти кошти та ін.) так і внутрішні (бажання пізнати себе, переживання внутрішньої спорідненості з іншими людьми, прагнення стати провідником змін у їх житті, бажання бути корисним у спосіб, що відповідає своєму внутрішньому «покликанню») джерела. Важливо, що мотиваційний етап учинкового самовизначення передбачає конфлікт між «соціальним» та «особистісним» рівнями спонукальної сфери і, відповідно, боротьбу різноспрямованих стимулів: обрати шлях, продиктований очікуваннями довкілля, чи слідувати «внутрішньому голосу», який вимагає щирості й готовності жити відповідно до власного екзистенційного потенціалу. Окрім цього, здійснений вибір бути собою на цьому етапі передбачає подолання низки страхів, сумнівів і внутрішніх комплексів, серед яких – не відповідати очікуванням, не реалізуватись достатньою мірою, не бути прийнятим професійним довкіллям та ін., що позитивно вирішується за умов переважання бета-мотивації. Саме тоді у суб'єкта з'являється усвідомлена установка на дію, що стане основою наступного етапу його учинкової активності.

Реалізація екзистенційного наміру, пов'язаного з самовизначенням, що відбувається на дійовому етапі учинку, вимагає взяття відповідальності за вибір власного життєвого шляху, зміну особистих пріоритетів чи зосередження на особистісному й професійному зростанні – навіть попри ризик соціального нерозуміння або навіть засудження. На цьому етапі вольова дія виявляється в її завершеній формі – як реалізація внутрішнього рішення стосовно напрямку власного буття. Такий значущий вибір часто супроводжується внутрішнім спротивом, сумнівами й негативними очікуваннями, але вирізняється цілісністю свого наміру та прийнятою відповідальністю за його реалізацію й утілення. Саме через активну діяльність уможливорюється трансформація внутрішнього життя суб'єкта: він не лише «думає», ким хоче стати, а «починає бути» ним. Для майбутніх психологів дія, пов'язана із аналізованим аспектом самоздійснення, може виражатися в обранні значущої фахової спеціалізації, відповідного власним цінностям практичного професійного підходу, відповідної дослідницької тематики, спрямованої на вивчення важливого аспекту дійсності, у побудові автентичних міжособистісних взаємодій в академічній групі, а відтак і в сміливості «говорити власною мовою», перебуваючи на позиції суб'єкта й автора свого автентичного буття.

Повернення на рефлексивному етапі учинкової активності до осмислення особистісної й соціальної значущості здійсненого вибору передбачає не лише аналіз своїх досягнень чи втрат, а й оцінку відповідності прийнятого рішення власним цінностям, життєвим сенсам чи суспільним ідеалам. Саме тоді переважно відбувається інтегрування змісту здійсненого самовизначення в життєвий наратив особистості. Переважно цей етап учинку, спрямованого на визначення себе у світі через цінності професії психолога, відбувається на основі глибокого внутрішнього діалогу: «Чи був я щирий із собою?», «Чи ця діяльність справді виражає мене?», «Чи допоможе обраний фах реалізувати сенс мого життя?», «Чи готовий я жити з наслідками свого рішення?». У разі позитивної відповіді на поставлені питання, здійснений професійний вибір перетворюється на базову опору для особистісного зростання людини, її повного самоздійснення й довершеної самоактуалізації. Якщо ж у рефлексивному процесі переосмислення зробленого виникає відчуття розриву між бажаним і дійсним, ідеальним та актуальним, оптимальним та значущим – починається новий цикл учинкової активності, а етап рефлексії плавно переходить на новий – ситуаційний – рівень.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Отже, проведене дослідження підкреслює значущість осмислення феномена самовизначення як цілісного вчинку, що формується через усвідомлений, відповідальний і вольовий вибір особистості і актуалізується в контексті професійного становлення майбутніх психологів. Самовизначення у студентському віці виступає не лише як внутрішній акт вибору, але й як фундаментальна умова формування і розвитку особистісної ідентичності, професійної автентичності та життєвого смислу. Вчинок самовизначення для майбутніх фахівців постає у контексті самопізнання, самореалізації і самоздійснення, що вимагає узгодження соціальних і особистісних цінностей, реалізації власних здібностей і розкриття внутрішнього потенціалу. Вчинок самовизначення на етапі освітньо-професійної підготовки стає онтологічною подією, що трансформує життя, розкриває внутрішню свободу, мобілізує ресурси для прийняття відповідального рішення щодо напрямку власного буття, а також визначає готовність діяти у світі згідно з власною життєвою місією. Такий учинок є не просто професійним вибором, а моральним і духовним випробуванням, що формує особистість як автентичного суб'єкта власного буття і гарантує подальшу високу якість професійної діяльності. Окрім того, учинок самовизначення, розгортаючись на ситуаційному, мотиваційному, дійовому та рефлексивному етапах, організовує внутрішній світ суб'єкта, сприяє досягненню

цілісності і конгруентності власного Я та забезпечує реалізацію власних екзистенційних цінностей і повноти ось-буття.

Перспективами подальших розвідок може стати емпіричне вивчення особливостей вчинку самовизначення майбутніх психологів, а також аналіз впливу конкретних чинників та умов (мотивації, соціального середовища, якості освіти та ін.) на актуалізацію їхнього внутрішнього потенціалу.

Список використаних джерел

1. Гусельцева М. Творчість В. А. Роменця в еволюції психологічних знань. *Психологія і суспільство*. 2016. № 2. С. 25-47.
2. Кучеренко Є.В. Розвиток професійного самовизначення майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2011. 254 с.
3. Лазарук А. Феноменологія самовизначення особи : базові теоретичні підходи у психології. *Психологія і суспільство*. 2024. №1. С. 131-149. DOI : <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.2024.01.131>.
4. М'ясоїд П. А. Культурно-історична психологія і творчість В. А. Роменця (до 90-ліття з дня народження). *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 16-77.
5. Морщакова О. Самовизначення особистості у системі взаємовідносин «людина – світ» у рамках філософії вітакультури. *Психологія і суспільство*. 2008. № 1. С. 25-34.
6. Нікітіна І. В. Суб'єктне самовизначення молодшої людини в період повноліття : монографія. Київ, 2007. 227 с.
7. Психологія професійного самовизначення особистості : монографія / за ред. М.С. Корольчука. Київ : КНТЕУ, 2018. 280 с.
8. Роменець В. А. Вчинок і світ людини. *Основи психології : підручник* / за ред. О.В. Киричука, А.В. Роменця. Київ : Либідь, 1999. С. 383-402.
9. Татенко В., Титаренко Т. Канонічна психологія Володимира Роменця : вчинок, історія, особистість. *Психологія і суспільство*. 2011. №2. С. 22-38.
10. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : КСД, 2017. 160 с.
11. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.
12. Фурман А. А., Фурман А. В. Вчинкова буттєвість особистості : від концепту до метатеорії. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 5-26.
13. Фурман А.В. Володимир Роменець як методолог психософійного духу. *Психологія і суспільство*. 2011. № 2. С. 7-14.

КОРПОРАТИВНІ ЦІННОСТІ ТА СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Котвицька Наталія Миколаївна,
доктор економічних наук, доцент,
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна
nataliia.kotvytska@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>

Старіков Антон О.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна
astarikov@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0007-1121-7589>

Анотація. У статті досліджено взаємозв'язок між корпоративними цінностями та стратегічним плануванням розвитку бізнесу в сучасних умовах функціонування українських підприємств. Розкрито значення ціннісних орієнтирів для формування довгострокових стратегій, прийняття управлінських рішень та зміцнення організаційної культури. Проаналізовано роль корпоративних цінностей у процесах адаптації до змін, підвищення мотивації персоналу та формування позитивного іміджу компанії. На основі вітчизняного та зарубіжного досвіду запропоновано рекомендації щодо інтеграції системи цінностей у стратегічне управління, що сприятиме сталому розвитку бізнесу в Україні.

Ключові слова: корпоративні цінності, стратегічне планування, бізнес, організаційна культура, розвиток, Україна.

Abstract. The article explores the relationship between corporate values and strategic business development planning in the context of modern Ukrainian enterprises. The significance of value-based orientation for shaping long-term strategies, managerial decision-making, and strengthening organizational culture is revealed. The role of corporate values in adaptation to change, enhancing employee motivation, and building a positive company image is analyzed. Based on domestic and international experience, recommendations are proposed for integrating value systems into strategic management to support sustainable business development in Ukraine.

Key words: corporate values, strategic planning, business, organizational culture, development, Ukraine.

Постановка проблеми. У сучасних умовах значна частина українських компаній досі недооцінює важливість корпоративної культури як ефективного інструменту стратегічного управління та забезпечення конкурентоспроможності. Під впливом трансформаційних змін підприємства здебільшого фокусуються на короткострокових рішеннях та оперативному реагуванні на ринкові виклики, водночас нехтуючи розвитком довготривалих цінностей, що формують організаційну стабільність і стимулюють інноваційність. Ситуація ускладнюється постійними змінами в податковому, правовому та фінансовому середовищі, які вимагають від бізнесу високої гнучкості в управлінні та адаптації корпоративної культури до нових викликів. Зокрема, питання трансформації корпоративної культури набуває особливої актуальності в умовах кризи, воєнного стану та економічної нестабільності. Це вимагає переосмислення традиційних підходів до ведення бізнесу. На перший план виходять такі ключові напрями, як підтримка

працівників, розвиток лідерського потенціалу, зміцнення довіри в колективі та підвищення рівня соціальної відповідальності організацій. Ігнорування стратегічного підходу до формування корпоративної культури може спричинити зниження залученості персоналу, втрату інноваційного потенціалу та ослаблення конкурентних позицій компаній. У зв'язку з цим виникає потреба у всебічному вивченні ролі корпоративної культури в системі стратегічного управління українськими підприємствами, а також у розробці ефективних інструментів її адаптації до змінного середовища. Це створить підґрунтя для впровадження науково обґрунтованих управлінських рішень, які сприятимуть підвищенню ефективності діяльності бізнесу та його стійкості до зовнішніх викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі корпоративні цінності розглядаються як складова організаційної культури: Е. Шейн, Г. Хофстеде; як інструмент управління персоналом та репутаційним капіталом: Ф. Котлер, Д. Урлік. Стратегічне планування досліджується у працях І. Ансоффа, М. Портера, О. Амоші та інших, які наголошують на важливості ціннісного компонента в управлінні змінами та забезпеченні конкурентоспроможності. Водночас, більшість досліджень мають загальний характер або ґрунтуються на прикладах із західного корпоративного середовища, без належної адаптації до українського контексту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значного теоретичного доробку, недостатньо досліджено, яким чином саме корпоративні цінності можуть стати дієвим інструментом стратегічного планування у вітчизняних компаніях. Не сформовано уніфікованого підходу до інтеграції системи цінностей у стратегічні документи підприємства, не розроблено практичних механізмів оцінки впливу ціннісних орієнтирів на досягнення стратегічних цілей у специфічних умовах українського бізнес-середовища.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовано комплексний підхід, що поєднує методи контент-аналізу, порівняльного аналізу, опитування керівників підприємств та кейс-методику. Проаналізовано корпоративні стратегії українських компаній різного розміру та галузевої належності. Особливу увагу приділено виявленню взаємозв'язку між сформульованими цінностями та ефективністю реалізації стратегічних планів.

Виклад основного матеріалу. Корпоративна культура відіграє ключову роль у стратегічному розвитку будь-якої організації, адже саме вона визначає основні цінності, принципи функціонування та моделі поведінки персоналу. В умовах економічної нестабільності та динамічних змін ринкового середовища здатність підприємства ефективно адаптуватися значною мірою залежить від рівня розвитку його корпоративної культури. Вона формує не лише внутрішній клімат у колективі, а й впливає на імідж компанії, її репутацію, бренд і здатність конкурувати на ринку [2].

Цінності, що лежать в основі корпоративної культури, об'єднують працівників, визначають їхнє ставлення до виконання професійних обов'язків, взаємодії з клієнтами та діловими партнерами. Наприклад, підприємства, орієнтовані на інновації, заохочують відкритість до змін, креативність та впровадження новітніх рішень. Водночас організації з консервативною культурою віддають перевагу стабільності, дотриманню усталених традицій і поступовому зростанню.

Формування та підтримка ключових корпоративних цінностей сприяють згуртованості колективу, створенню спільної мотиваційної основи для досягнення довгострокових стратегічних цілей. Принципи корпоративної культури регулюють характер взаємодії між працівниками, визначають управлінський стиль та способи вирішення конфліктів. Зокрема, у компаніях із демократичною культурою співробітники активно беруть участь у процесі прийняття рішень, мають змогу вільно висловлювати

думки, що підвищує їхню залученість, відповідальність і ініціативність. Натомість в організаціях з авторитарною культурою управління домінує жорстка ієрархія, де ключові рішення приймаються керівництвом без широкого залучення персоналу [1].

Вибір моделі корпоративної культури залежить від стратегічних орієнтирів підприємства, специфіки галузі, розміру компанії та зовнішніх умов її діяльності. Поведінкові моделі працівників, сформовані під впливом корпоративної культури, визначають рівень командної взаємодії, довіри та ефективності колективної роботи. У компаніях зі сформованою сильною корпоративною культурою спостерігається високий рівень лояльності, ініціативності та взаємопідтримки серед працівників. Вони готові брати відповідальність, працювати на результат і підтримувати загальні цілі організації. У протилежному випадку — при низькому рівні розвитку корпоративної культури — ймовірно зростання плинності кадрів, поширення конфліктів і зниження залученості персоналу, що негативно впливає на загальну ефективність діяльності підприємства.

Симбіоз корпоративної культури та стратегічного управління є запорукою успішної діяльності підприємства. В сучасних українських реаліях така інтеграція сприяє не лише збереженню стійкості бізнесу, а й підвищує його гнучкість та конкурентні позиції в умовах постійних ринкових змін [1].

Корпоративна культура є одним із ключових елементів стратегічного управління бізнесом в Україні, особливо в період глибоких трансформацій, зумовлених глобальними викликами, інтеграцією до європейського простору та внутрішніми реформами. Вона виконує не лише функцію внутрішнього регулятора діяльності компанії, а й виступає важливим чинником її конкурентоспроможності, гнучкості та стійкості на ринку.

Все більше українських компаній акцентують увагу на розвитку сильної корпоративної культури, заснованої на принципах відкритості, соціальної відповідальності та ефективного лідерства. Такий підхід сприяє формуванню згуртованого колективу, підвищенню рівня мотивації працівників і створенню продуктивного середовища для реалізації стратегічних цілей і ініціатив.

Висновки і перспективи подальшого опрацювання проблеми. Корпоративні цінності можуть і повинні стати основою стратегічного управління бізнесом в Україні, особливо в умовах постійних змін і високої турбулентності. Інтеграція ціннісних орієнтирів у стратегічне планування дозволяє не лише формувати згуртовану організаційну культуру, але й забезпечити послідовність управлінських рішень, підвищити ефективність реалізації стратегій розвитку.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на: формалізацію методів оцінки ефективності ціннісної політики; адаптацію моделей ціннісного управління до умов різних галузей; емпіричні дослідження впливу корпоративних цінностей на економічні показники підприємств в Україні.

Список використаних джерел

- 1. Шипулина Ю. С., Ілляшенко Н. С., Ілляшенко С. М.** Управління інноваційним розвитком підприємства на основі його інноваційної культури. Інституціональна модель інноваційної економіки: монографія. Київ: ІЕП НАНУ, 2019. Розділ. 5. С. 97—113.
- 2. Орел А.М.** Інструменти людського потенціалу та механізму корпоративного управління в умовах трансформації. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Науковий фаховий журнал. 2021. № 5. С. 61-68.
- 3. Котвицька Н.М., Підгорний О.Ю., Тихонович О.Ю., Мазур С.О.** Фінансово-інноваційні стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрного бізнесу в умовах відновлення економіки України. *Агросвіт*. № 23. 2024. С. 54-59.

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Горбатюк Людмила Михайлівна,

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і маркетингу
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна

lyudmyla.gorbatyuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6142-8233>

Борисенко Вікторія Вячеславівна,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна

borisenkoviktoria43@gmail.com

Кулманаков Дмитро Олександрович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна

isklm1406@gmail.com

Анотація. Узагальнено вагоме значення бізнесу в Україні як опори національної економіки. Визначено, що навіть у складних умовах бізнес демонструє адаптивність. Висвітлено основні проблеми, з якими стикаються компанії, в умовах воєнного стану в країні: руйнування виробничих ланцюгів, нестача кадрів, фінансових ресурсів тощо. З'ясовано, що ключовим завданням бізнесу є забезпечення стійкості економічного сектору через комплексне державне сприяння. Сформульовані чіткі рекомендації посилення взаємодії між державою та бізнесом. Запропоновані перспективні форми підтримки бізнесу в Україні в умовах війни – від дорадчих послуг, менторства до програм грантового фінансування.

Ключові слова: державна підтримка, мале та середнє підприємництво, фінансові інструменти, економічна стійкість, міжнародна співпраця.

Abstract. The author summarizes the importance of business in Ukraine as a pillar of the national economy. It is determined that even in difficult conditions, business demonstrates adaptability. The main problems faced by companies in the context of martial law in the country are highlighted: the destruction of production chains, lack of personnel, financial resources, etc. It is found that the key task of business is to ensure the sustainability of the economic sector through comprehensive state assistance. Clear recommendations for strengthening the interaction between the state and business are formulated. Promising forms of business support in Ukraine in times of war are proposed - from advisory services, mentoring to grant funding programs.

Key words: government support, small and medium-sized enterprises, financial instruments, economic sustainability, international cooperation.

Постановка проблеми. Малі та середні підприємства являються фундаментальною основою сучасної економіки, адже саме вони створюють значну частку робочих місць, сприяють розвитку місцевих та регіональних громад та стимулюють інновації. У мирний час, завдяки внутрішньому попиту, малий та середній бізнес, активно розвивався. Проте, початок воєнних дій на території країни у лютому 2022 р., суттєво змінив «правила гри».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням підтримки та основним напрямом фінансування бізнесу в умовах викликів та воєнного стану в Україні приділяється усе більше уваги вітчизняних дослідників. Ключові напрями підтримки бізнесу розкриті у працях: С. Борисової, О. Балашової, О. Крук, Н. Намлієвої та інших.

Постановка завдання. Визначити основні напрями державної підтримки підприємницької діяльності в Україні в умовах війни.

Визначення методики дослідження. Дослідження ґрунтується на застосуванні аналітичного підходу для оцінки динаміки функціонування середовища та статистичного аналізу даних для виявлення тенденцій у кількості суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сектор малих та середніх підприємств (далі – МСП) є не лише важливою частиною економічної системи, а й чинником соціальної стабільності, оскільки дозволяє залучати до підприємницької діяльності різні верстви населення, а особливо в умовах війни – молодь, жінок та ветеранів війни. МСП виконують критичну роль у розвитку національної економіки – забезпечують понад 60 % робочих місць в Україні та сприяють диверсифікації економіки, зменшуючи залежність від окремих галузей чи великих корпорацій. У мирний час малий та середній бізнес активно розвивався завдяки внутрішньому попиту, але війна суттєво змінила «правила гри».

Початок повномасштабного вторгнення росії в Україну в 2022 році поставив підприємництво перед безпрецедентними викликами – масові руйнування інфраструктури та логістичних шляхів, релокації бізнесу, кадровий голод, масовий виїзд громадян поза межі країни, втрату клієнтських ринків, нестачу фінансових ресурсів та інші. Однак, попри надзвичайно складні умови, українські ММСП продемонстрували вражаючу стійкість – майже 91% підприємств відновили свою діяльність з початку війни, а близько 9,6 % підприємств усе ще залишалися призупиненими протягом десяти місяців 2023 року [2, с.15].

Серед секторів економіки, які демонстрували найшвидші темпи відновлення, варто виділити будівництво (зростання на 21 %), внутрішню торгівлю (зростання обороту на 12 %), сільське господарство (зростання врожаю зернових на 15 % та врожайності культури на 18 %) та переробну промисловість, де найбільші темпи зростання зафіксовані у машинобудуванні (15,2 %), виробництві меблів (15, 3%), харчових продуктів (12 %) та хімічної продукції (12 %) [2, с. 12 – 13]. Результати свідчать про часткове відновлення економіки України, хоча за базовим сценарієм Україна не може досягти довоєнного рівня виробництва в межах «прогнозованого горизонту».

У таких умовах роль державної підтримки для МСП стала особливо важливою. Метою державної підтримки бізнесу є забезпечення рівних можливостей для всіх підприємств, незалежно від їх розміру чи форми власності, і у створенні умов, за яких підприємницька діяльність буде на одному рівні з іншими галузями економіки. Державна підтримка допомагає малим та середнім бізнесам не лише «виживати», а й адаптуватися до нових вимог та реалій, знаходити нові ринки, модернізувати виробництво, що особливо актуально в контексті воєнного стану.

Відповідно до загальноприйнятої класифікації, в Україні, до мікропідприємств належать ті, що мають до 10 працівників, до малих – від 10 до 50 осіб, до середніх – від 50 до 250 працівників, а до великих підприємств – більше, ніж 250 осіб. Розглянемо детальніше сектор малих та середніх підприємств, оскільки протягом 2014-2022 років вони становили близько 95 % та 5 % від загальної кількості суб'єктів підприємництва в Україні (табл. 1) [1].

Згідно даних табл. 1, протягом 2014 - 2022 років в Україні спостерігається стійка тенденція до зменшення загальної кількості суб'єктів підприємництва: з 341 тис. од. у 2014 році до 262 тис. од. у 2022 році.

Таблиця 1

Динаміка кількості суб'єктів великого, середнього та малого підприємництва в Україні, 2014-2022 рр.

Рік	Підприємства						
	Усього, од	Великі		Середні		Малі	
		од	%	од	%	од	%
2014	341 001	497	0,15	15 906	4,66	324 598	95,19
2015	343 440	423	0,12	15 203	4,43	327 814	95,45
2016	306 369	383	0,13	14 832	4,84	291 154	95,03
2017	338 256	399	0,12	14 937	4,42	322 920	95,47
2018	355 877	446	0,13	16 057	4,51	339 374	95,36
2019	380 597	518	0,14	17 751	4,66	362 328	95,2
2020	373 822	512	0,14	17 602	4,71	355 708	95,15
2021	370 834	610	0,16	17 502	4,72	352 722	95,12
2022	261 924	494	0,19	14 783	5,64	246 647	94,17

Джерело: складено авторами на основі [1]

Значне зменшення кількості суб'єктів підприємництва в Україні зумовлено впливом COVID-19 та початком війни на території країни. Найбільше зменшення зафіксовано у 2022 році, коли кількість підприємств скоротилася на 20 %, порівняно з 2021 роком. Частка великих підприємств залишається стабільною протягом досліджуваного періоду і коливається на рівні 0,13-0,19 %. Натомість малий бізнес переважає за часткою серед загальної кількості суб'єктів підприємництва (близько 95 %). Водночас, кількість середніх підприємств зберігає частку в межах 4,4-5,6 %, що свідчить про стабільний, але обмежений розвиток цього сегменту.

Однак, актуальним постає питання підтримки бізнесу на різних рівнях. Для забезпечення стабільного розвитку МСП необхідна державна підтримка, яка має на меті компенсувати негативний вплив війни і створити сприятливі умови для відновлення та зростання бізнесу. Така підтримка може реалізовуватися через різноманітні форми, які допоможуть підвищити конкурентоспроможність на ринку та адаптуватися до викликів сьогодення.

До основних форм державних підтримки в Україні належить фінансова, консультаційна, правова, інформаційна та інші (рис. 1). Інструменти забезпечують комплексний підхід до розвитку підприємництва, дозволяючи враховувати потреби різних категорій бізнесу та забезпечувати їхню ефективну діяльність. Розглянемо кожен із видів державної підтримки більш детально.

Консультаційна підтримка – це форма допомоги підприємствам, яка передбачає надання професійних консультацій з питань ведення бізнесу. Такий вид допомоги є особливо важливим є для підприємців-початківців, які не завжди володіють достатніми знаннями та досвідом для ефективного ведення бізнесу. Держава організовує експертні та консультаційні сервіси для підприємців, щоб допомогти з адаптацією до умов війни. Віртуальний центр «Дія. Бізнес 2.0» надає безоплатні консультації підприємцям та ВПО з питань релокації бізнесу, реєстрації чи відновлення діяльності, особливості податкової звітності та реєстрації ФОП у новому регіоні. Протягом першого етапу роботи центр провів понад 14 тис. консультацій [3]. При цьому, 95 % відгуків центру – позитивні. Про

свої канали підтримки бізнесу у воєнний час нагадує Державна регуляторна служба України.

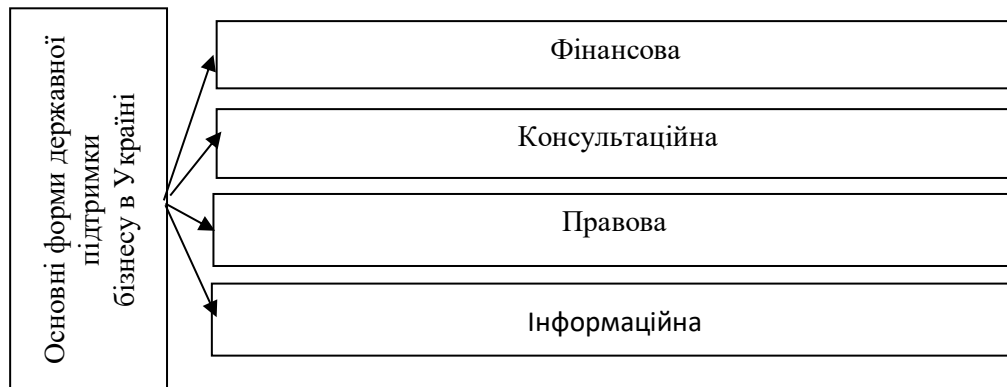

Рис. 1. Основні форми державної підтримки підприємницької діяльності в Україні, 2024 р.

Джерело: побудовано авторами

Однією з найважливіших форм державного сприяння розвитку малого та середнього бізнесу в Україні залишається фінансова підтримка. Вона передбачає надання суб'єктам господарювання безповоротні гранти, кредити під пільгові ставки, державні гарантії або компенсації частин відсоткових ставок за кредитами.

В Україні успішно реалізується програма «Доступні кредити 5-7-9 %», яка є державною ініціативою, що підтримує мікро-, малий та середній бізнес, спрощуючи доступ до фінансування [4]. Вона працює через компенсацію процентної ставки (дозволяючи отримати кредити під 5 %, 7 % або 9 %) та надання державних гарантій з метою полегшення отримання кредитів. Отримані кошти підприємці можуть використати на реалізацію інвестиційних проєктів: модернізацію, купівлю обладнання, транспорту, нерухомості, будівництво, поповнення обігового капіталу, рефінансування наявних кредитів, а також придбання об'єктів інтелектуальної власності.

Від початку війни в Україні підприємці залучили більше 70 тис. пільгових кредитів на загальну суму 270,4 млрд грн, включаючи кредити від державних банків (51 тис кредитів на суму 135,7 млрд грн) та приватних [5]. Така кредитна підтримка сприяє підприємствам покривати оборотні потреби та інвестувати в розвиток їх бізнесу.

Зокрема, урядовий проєкт «єРобота» забезпечує низку грантових програм для мікро-, малого й середнього бізнесу. За два роки дії «єРоботи» понад 22 тис підприємців отримали гранти на загальну суму 10,3 млрд грн, створивши понад 61 тис. нових робочих місць [6]. Половину інвестованих у «єРоботу» коштів підприємці вже повернули у вигляді податків. Проєкт надає певні гранти: мікрогранти «Власна справа» (до 250 тис. грн), гранти для переробних підприємств, гранти для ветеранів війни тощо [6]. Програми фінансують придбання обладнання, сировини, оплату послуг та товарів, головна її умова – створення мінімум 1-25 робочих місць в залежності від програми.

Міжнародні організації, такі як ПРООН, Європейський банк реконструкції та розвитку (секторіальна та експертна підтримка, грантове фінансування), USAID (проєкти «Будуємо майбутнє української логістики та експорту», «Економічна підтримка України» та ін.) реалізують спеціальні проєкти, спрямовані на консультування, навчання та надання грантів підприємцям.

Інформаційні ресурси та цифрові платформи допомагають підприємцям оперативно дізнаватися про наявні допомоги та необхідні дії, щоб їх отримати. Українська платформа «Дія.Бізнес» пропонує інформаційні матеріали для МСП щодо

ведення бізнесу, стану ринку, очікування споживачів і підприємців, інвестиційні можливості, участі у грантових програмах та тендерах. Інформаційна підтримка реалізується через проведення вебінарів, семінарів, конференцій від держави, які допомагають бізнесу бути в курсі останніх тенденцій та вимог ринку.

Правова підтримка є важливою складовою системи державної допомоги бізнесу, оскільки вона забезпечує захист прав та інтересів підприємців, а також сприяє формуванню прозорового та передбачуваного правового середовища для ведення господарської діяльності. У рамках державної програми «Дія. Бізнес» підприємці можуть отримати безкоштовні консультації юристів щодо реєстрації бізнесу, оподаткування, ліцензування чи захисту прав інтелектуальної власності.

Для мінімізації бюрократичних бар'єрів у воєнний час запроваджено низку змін у законодавстві. Найсуттєвіша – закон №3869-IX (17 липня 2024 р.), який на період воєнного стану переводить отримання державних дозволів і ліцензій на декларативний принцип [7]. Тобто, підприємці можуть розпочати діяльність, що зазвичай потребує ліцензії, просто задекларувавши її державі(безоплатно) та отримавши ліцензію вже після завершення війни. Закон також автоматично подовжує дію наявних ліцензій до завершення воєнного стану. Такі дерегуляторні заходи підвищують гнучкість для бізнесу. Окрім того, запроваджувалися й інші податково-правові поступки (тимчасове зниження ПДВ, «канікули» для ФОП першої-другої груп на початку війни), проте вони швидко переглядались залежно від бюджету та ситуації.

Перспективи розвитку державної підтримки підприємництва в Україні формуються під впливом складних зовнішніх факторів – війна, нестабільність, потреба у швидкому відновленні країни та інтеграції в глобальні ринки. Основні перспективні напрями наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Перспективи державної підтримки підприємництва

Перспектива	Її характеристика
Розвиток державно-приватного партнерства	Майбутнє державної підтримки пов'язане з активним залученням приватного сектору до реалізації великих інфраструктурних та соціальних проєктів через механізми ДПП, що дозволить зменшити навантаження на державний бюджет та стимулювати залучення інвестицій.
Міжнародне партнерство та інтеграція в глобальні ринки	Україна має активно продовжувати співпрацювати з міжнародними організаціями для залучення зовнішнього фінансування та відкриття нових ринків збуту. Перспективним є розроблення експортно-кредитних програм та гарантій для бізнесу, що працює на експорт.
Фокус на підтримку інноваційних, експортно-орієнтованих та стійких бізнесів	Державна політика має переходити від загальної допомоги до стимулювання підприємств, здатних формувати додану вартість та виходити на міжнародні ринки, що передбачить створення спеціальних програм для підтримки інновацій (гранти на R&D, акселератори, інкубатори), розвитку кластерів та хабів, сприяння участі у глобальних ланцюгах постачання.

Джерело: сформоване авторами на основі [2]

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Малі та середні підприємства є ключовою складовою економічної системи України, адже вони забезпечують більшість робочих місць, сприяють диверсифікації економіки, розвитку місцевих громад та регіонів. Незважаючи на серйозні виклики, зокрема пандемію

COVID-19 та повномасштабну війну, сектор МСП продемонстрував стійкість, адже понад 90% підприємств відновили діяльність після початку війни. Водночас, суттєве скорочення кількості підприємств (з 341 тис. у 2014 р. до 262 тис. у 2022 р.) вказує на складність умов для ведення бізнесу. Державна підтримка, зокрема фінансова, консультаційна, правова та інформаційна допомога, відіграє вирішальну роль у збереженні та розвитку МСП. Програми, такі як «Доступні кредити 5-7-9 %», «єРобота», а також підтримка міжнародних партнерів, допомагають українському бізнесу адаптуватися до викликів та шукати нові можливості для розвитку. Визначені перспективні напрями державної допомоги малого та середнього бізнесу в Україні: розвиток державно-приватного партнерства, фокус на підтримку інноваційних, експортно-орієнтованих та стійких бізнесів та інші. З огляду на сучасні умови, продовження таких ініціатив є необхідною умовою для сталого відновлення української економіки.

Список використаних джерел

1. Як підтримати малий бізнес в Україні. *European Business Association*. URL: <https://eba.com.ua/yak-pidtrymaty-malyj-biznes-v-ukrayini/>. **2. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні.** *Програма розвитку ООН в Україні*. С. 86. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf>. **3. Підтримка під час війни:** Віртуальний центр Дія.Бізнес 2.0 надає консультації релокованому бізнесу та ВПО. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/pidtrimka-pid-chas-viyni-virtualniy-tsentr-diyabiznes-20-nadae-konsultatsii-relokovanomu-biznesu-ta-vpo>. **4. Програма «Доступні кредити 5-7-9 %».** Фонд розвитку підприємництва. URL: <https://bdf.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/Prohrama-Dostupni-kredyty-5-7-9-31-10-24.pdf>. **5. Мінфін:** за час воєнного стану підприємці отримали 68 888 пільгових кредитів на 270,4 млрд грн за держпрограмою «Доступні кредити 5-7-9%». *Міністерство фінансів України*. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_chas_voiennoho_stanu_pidpriemtsi_otrimali_68_888_pilgovikh_kreditiv_na_2704_mlrld_grn_za_derzhprogramoiu_dostupni_krediti_5-7-9-4968#:~:text=Мінфін:%20за%20час%20воєнного%20стану,9%». **6. єРобота:** понад 22 тисячі підприємців отримали від держави гранти на розвиток бізнесу. *Міністерство економіки України*. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=857fd561-82fd-42a0-aac2-d82e3cbcd115&title=Robota-Ponad22-TisiachiPidprintsivOtrimaliVidDerzhaviGrantiNaRozvitokBiznesu#:~:text=3%20початку%20запуску%20проєкту%20єРобота,у%20ліпні%202022%20року>. **7. Про** внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов провадження господарської діяльності в період дії воєнного стану в Україні : *Закон України від 17.07.2024 № 3869-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3869-20#Text> (дата звернення: 28.05.2025).

ІНТЕГРАЦІЯ МАРКЕТИНГОВИХ ПІДХОДІВ В УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Котвицька Наталія Миколаївна,
доктор економічних наук, доцент,
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна
nataliia.kotvytska@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>

Котвицький Антон Ю.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна
akotvytskyj@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0008-3102-0633>

Снігур Василь М.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна
v.snigyr@e-u.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0007-2995-9310>

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти інтеграції маркетингових підходів в управління екологічною конкурентоспроможністю підприємств. Розглянуто сучасні тенденції екологізації бізнесу та зростаючу роль «зеленого» маркетингу у формуванні стійких конкурентних переваг. Проаналізовано можливості використання екологічного позиціонування, корпоративної соціальної відповідальності та стратегій сталого розвитку як елементів маркетингової діяльності підприємства. Обґрунтовано доцільність системного підходу до поєднання екологічних і маркетингових стратегій для підвищення ефективності управління та покращення репутації підприємства серед споживачів і партнерів. Запропоновано практичні рекомендації щодо впровадження екологічно орієнтованого маркетингового інструментарію в діяльність вітчизняних підприємств.

Ключові слова: екологічна конкурентоспроможність, маркетинг, стратегія, сталий розвиток, екологізація, підприємство, «зелений» маркетинг.

Abstract. The article explores the theoretical and practical aspects of integrating marketing approaches into the management of enterprises' environmental competitiveness. It examines current trends in business greening and the growing role of green marketing in shaping sustainable competitive advantages. The study analyzes the potential of using ecological positioning, corporate social responsibility, and sustainable development strategies as integral components of a company's marketing activities. The feasibility of a systematic approach to combining environmental and marketing strategies is substantiated in order to enhance management efficiency and improve the company's reputation among consumers and partners. Practical recommendations are provided for the implementation of environmentally oriented marketing tools in the operations of domestic enterprises.

Key words: environmental competitiveness, marketing, strategy, sustainable development, greening, enterprise, green marketing.

Постановка проблеми. Сучасні глобальні виклики, пов'язані з екологічними проблемами та кліматичними змінами, кардинально трансформують бізнес-середовище

та вимагають від підприємств переосмислення традиційних підходів до управління конкурентоспроможністю. Зростаюча екологічна свідомість споживачів, посилення екологічного законодавства та тиск з боку стейкхолдерів змушують компанії розглядати екологічні аспекти не як додаткові витрати, а як стратегічний актив для досягнення конкурентних переваг. Особливо актуальною ця проблема є в контексті концепції сталого розвитку, яка передбачає гармонійне поєднання економічного зростання, соціальної відповідальності та екологічної безпеки. Українські підприємства, прагнучи інтеграції до європейських та світових ринків, стикаються з необхідністю відповідності міжнародним екологічним стандартам та очікуванням споживачів щодо екологічно відповідальної поведінки бізнесу. Традиційні маркетингові підходи, орієнтовані виключно на максимізацію прибутку, виявляються недостатніми для формування довгострокової екологічної конкурентоспроможності. Необхідність інтеграції екологічних принципів у маркетингову стратегію та операційну діяльність підприємства стає критично важливим фактором успіху в сучасному бізнес-середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інтеграції маркетингових підходів в управління екологічною конкурентоспроможністю знайшла значне відображення у працях провідних зарубіжних та вітчизняних науковців. Фундаментальні основи екологічного маркетингу були закладені у роботах Дж. Оттмана, який розробив концепцію «зеленого маркетингу» та К. Пітті, що досліджував екологічну поведінку споживачів. Значний внесок у розвиток теорії екологічної конкурентоспроможності зробили М. Портер та С. ван дер Лінде, які обґрунтували «гіпотезу Портера» про позитивний зв'язок між екологічними інноваціями та конкурентоспроможністю. Р. Харт та С. Шарма розробили концепцію «екологічних стратегій» підприємства, а К. Арагон-Корреа досліджував природні ресурсні стратегії. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити праці Ілляшенка С.М., Зіновчук Н.В., Рябова Т.А. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері екологічного маркетингу та управління екологічною конкурентоспроможністю, залишається низка невирішених питань. Зокрема, недостатньо розробленими є методичні підходи до комплексної інтеграції маркетингових інструментів з екологічними цілями підприємства в умовах цифровізації економіки. Потребують подальшого дослідження питання розробки ефективних механізмів подолання феномену «грінвошингу» та формування справжньої екологічної автентичності бренду. Також недостатньо вивченими залишаються особливості споживчої поведінки на екологічних ринках в умовах культурних та економічних відмінностей різних країн. Окремої уваги потребує розробка комплексної системи метрик для оцінки ефективності інтеграції маркетингових підходів в управління екологічною конкурентоспроможністю, яка б враховувала як фінансові, так і екологічні та соціальні показники результативності. Недостатньо дослідженими є також питання впливу регуляторного середовища на формування екологічних маркетингових стратегій та механізми співпраці між підприємствами у створенні екологічних екосистем.

Методика дослідження. Дослідження базується на системному підході до вивчення процесів інтеграції маркетингових підходів в управління екологічною конкурентоспроможністю підприємств.

Виклад основного матеріалу. Екологічна конкурентоспроможність визначається як здатність підприємства досягати ринкових переваг через дотримання принципів екологічної відповідальності, впровадження технологій, орієнтованих на збереження довкілля, реалізацію концепції сталого розвитку та формування екологічно орієнтованої споживчої цінності. Компанії, що активно розвивають екологічну складову своєї діяльності, мають вищі шанси на зміцнення репутації, розширення клієнтської бази та

зростання довіри з боку зацікавлених сторін, зокрема тих, хто надає перевагу екологічно відповідальним продуктам і практикам.

У цьому контексті важливого значення набуває концепція маркетингу відносин, що передбачає цілеспрямоване управління взаємодією з усіма учасниками ринкового середовища — споживачами, постачальниками, партнерами, інвесторами. Поєднання екологічної конкурентоспроможності з маркетингом відносин забезпечує підприємствам не лише підвищення рівня довіри та стабільності взаємовідносин, але й формування доданої вартості, заснованої на спільних цінностях сталого розвитку. У довгостроковій перспективі це сприяє зростанню інвестиційної привабливості підприємства, укріпленню його ринкових позицій та підвищенню загальної ефективності функціонування в умовах зростаючих екологічних викликів.

Екологічні ініціативи являють собою сукупність стратегічних заходів, спрямованих на мінімізацію негативного впливу господарської діяльності підприємств на навколишнє середовище. До них належать модернізація виробничих процесів із метою зниження екологічного навантаження, впровадження інноваційних екотехнологій, розвиток асортименту екологічно безпечної продукції, а також здійснення ефективної екологічної комунікації зі стейкхолдерами [1].

У контексті зростаючої уваги до принципів сталого розвитку та соціальної відповідальності, екологічна орієнтованість бізнесу набуває визначального значення для формування довгострокових конкурентних переваг. Сучасні споживачі дедалі частіше надають перевагу компаніям, які демонструють екологічну відповідальність. Згідно з міжнародними опитуваннями, близько 80% споживачів готові сплачувати вищу ціну за продукцію, що відповідає екологічним стандартам [2].

Реалізація екологічних ініціатив забезпечує підприємствам низку стратегічних переваг:

- зміцнення корпоративної репутації — впровадження екологічно орієнтованих практик асоціюється з відповідальним ставленням до довкілля, що сприяє формуванню позитивного іміджу компанії. Отримання сертифікатів та відзнак у сфері сталого розвитку підвищує рівень довіри до бренду;

- зростання споживчої лояльності — екологічно свідомі покупці схильні підтримувати бренди, які пропонують товари з низьким рівнем екологічного впливу. Наприклад, застосування біорозкладної упаковки або відмова від шкідливих компонентів формує позитивне ставлення з боку молодіжної аудиторії;

- розширення ринкових можливостей — відповідність екологічним стандартам відкриває доступ до ринків країн, де наявність відповідних сертифікатів є обов'язковою умовою ведення бізнесу (зокрема в ЄС, США тощо);

- зниження операційних витрат — інвестування в екологічні технології, такі як альтернативні джерела енергії чи переробка відходів, у перспективі дозволяє суттєво зменшити витрати на ресурси й утилізацію;

- підвищення інвестиційної привабливості — екологічні показники дедалі частіше враховуються інвесторами під час прийняття рішень про фінансування. Підприємства з високим рівнем «зеленої» відповідальності мають більше шансів на залучення капіталу від етичних фондів або стратегічних партнерів;

- стимулювання інноваційної діяльності — екологічна трансформація бізнес-процесів потребує розробки та впровадження нових технологічних рішень, що сприяє нарощенню інноваційного потенціалу та посиленню конкурентоспроможності підприємства.

Таким чином, екологічні ініціативи слугують не лише інструментом екологічної відповідальності, але й вагомим чинником стратегічного розвитку бізнесу в умовах глобальних трансформацій.

Інтеграція екологічних ініціатив у загальну бізнес-стратегію виступає важливим чинником формування стійких конкурентних переваг та досягнення довготривалого стратегічного успіху. В умовах посилення екологічної обізнаності суспільства, зростання тиску з боку державних та наднаціональних регуляторів, а також актуалізації глобального порядку денного у сфері сталого розвитку, екологічна орієнтація підприємств набуває дедалі більшої значущості [3].

Компанії, що оперативнo адаптують свою діяльність до вимог «зеленої» економіки, здатні не лише відповідати сучасним стандартам, але й виступати інноваторами у своїх галузях. Запровадження екологічних практик сприяє зростанню ефективності використання ресурсів, зниженню екологічних ризиків, підвищенню привабливості бренду, а також формуванню додаткової вартості як для споживачів, так і для інвесторів. Екологічна відповідальність трансформується із суто етичної категорії в ключовий елемент стратегічного менеджменту, який забезпечує синергію між економічними цілями підприємства та необхідністю охорони навколишнього середовища.

Висновки й перспективи подальшого опрацювання проблеми. Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки щодо інтеграції маркетингових підходів в управління екологічною конкурентоспроможністю підприємств: інтеграція маркетингових підходів в екологічне управління є не лише етичним імперативом, але й стратегічною необхідністю для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності підприємств у сучасному бізнес-середовищі. Компанії, які успішно поєднують маркетингову експертизу з екологічними принципами, отримують значні конкурентні переваги; ефективна інтеграція вимагає комплексного підходу, який охоплює всі елементи маркетинг-міксу та базується на глибокому розумінні потреб екологічно свідомих споживачів. Критично важливими є автентичність екологічних заяв та прозорість у комунікаціях з стейкхолдерами; цифрові технології відкривають нові можливості для посилення екологічної конкурентоспроможності через персоналізацію, прозорість та ефективність. Однак їх успішне використання вимагає значних інвестицій та розвитку нових компетенцій; формування екологічної конкурентоспроможності є довгостроковим процесом, який вимагає послідовних інвестицій, культурних змін в організації та тісної співпраці з партнерами по ланцюгу створення вартості.

Список використаних джерел

1. Коцко Т.А., Ковальчук О.В. Розвиток підприємства на засадах концепції екологічного маркетингу. *Сучасні підходи до управління підприємством*. 2020. №5.
2. Ліпич Л.Г., Хілуха О.А., Кушнір М.А. Окремі аспекти використання екологічного маркетингу для поліпшення природного середовища міста. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. №4(70). С. 66-72.
3. Котвицька Н.М., Мамін К.В., Царенко Д.Г. (2024). Інноваційні стратегії для підвищення конкурентоспроможності організації. *«Інвестиції: практика та досвід»*. № 19.

ЛАБОРАТОРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Беднарчук Микола Степанович,

кандидат технічних наук, професор,
завідувач відділу товарознавчих, автотоварознавчих,
гемологічних та економічних досліджень,

Львівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України,
м. Львів, Україна

1959mikolai@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0002-4327-8390>

Лисенко Наталія В'ячеславівна,

кандидат технічних наук,

завідувач відділу товарознавчих та гемологічних досліджень,

Полтавський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України,
м. Полтава, Україна

lysenko.nataliia.v@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1377-5588>

Стойкова Теменуга Василева,

кандидат технічних наук, доцент,

Економічний університет-Варна,

Вільний Варненський університет «Черноризец Храбър»,
м. Варна, Болгарія

tunitema@abv.bg

<https://orcid.org/0000-0002-7013-6865>

Анотація. Лабораторні дослідження у судово-експертній діяльності розглянуто як сукупність методичних підходів, побудованих на використанні спеціалізованого технічного, аналітичного та діагностичного обладнання для дослідження речових доказів у контрольованому середовищі лабораторії. Викладено їх класифікацію за галузями знань (хімічні, фізико-хімічні, біологічні, цифрові, інформаційні, інструментальні, комплексні) і приклади відповідних передових досягнень за кордоном. Виявлено проблеми розвитку матеріальної бази лабораторних досліджень в Україні (фінансово-економічні, нормативно-правові, кадрові) та охарактеризовано міжнародний досвід її організації. Проаналізовано труднощі запровадження новітніх методів лабораторних досліджень - нестача методичних стандартів, проблеми сертифікації та допуску до використання, дефіцит фахівців та освіти, недостатня співпраця з міжнародними структурами. Накреслено перспективи та розроблено рекомендації до впровадження нових напрямів лабораторних досліджень – нормативне оновлення, розвиток технічної інфраструктури, міжнародна інтеграція, використання штучного інтелекту.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, інструментальні методи дослідження, міжнародний досвід.

Abstract. Laboratory research in forensics is considered as a set of methodological approaches based on the use of specialized technical, analytical, and diagnostic equipment for the study of physical evidence in a controlled laboratory environment. Their classification by fields of knowledge (chemical, physicochemical, biological, digital, information, instrumental, complex) and examples of relevant advanced achievements abroad are presented. Problems of

development of material base of laboratory research in Ukraine (financial and economic, regulatory and legal, personnel) are identified and international experience of its organization is characterized. The difficulties of introducing the latest laboratory research methods are analyzed - lack of methodological standards, problems of certification and admission to use, shortage of specialists and education, insufficient cooperation with international structures. Prospects are outlined and recommendations are developed for the implementation of new areas of laboratory research - regulatory update, development of technical infrastructure, international integration, use of artificial intelligence.

Key words: forensic expertise, instrumental research methods, international experience.

Постановка проблеми. У сучасному світі злочинність має організований, транснаціональний, кібертехнологічний характер. Тому судова експертиза має розвиватись кількісно і якісно. Для розслідування складних злочинів (кіберзлочини, незаконний обіг наркотиків, фінансове шахрайство) потрібні науково обґрунтовані, високоточні, стандартизовані методики. Через це лабораторні дослідження (ЛД) стають ядром сучасної судової експертної діяльності, оскільки вони виходять за межі суб'єктивного аналізу та дозволяють оперувати надійними, відтворюваними результатами.

У юридичному процесі доказування судова експертиза є «містком» між фактами, що зафіксовані як матеріальні сліди, і юридичними конструкціями, які формує суд. При цьому висновок судового експерта має доказове значення за умови наукового обґрунтування, об'єктивності та методологічного забезпечення. Тому ЛД є єдиним інструментом, спроможним забезпечити дотримання цих умов на належному рівні.

У ХХІ-му столітті лабораторна база експертних досліджень суттєво змінилась: на зміну класичним методикам (мікроскопічний аналіз, пробіркові реакції тощо) прийшли інструменти нанохімії, молекулярно-генетичні технології, цифрова спектроскопія, 3D-моделювання та ін. Це створило нові можливості та породило нові виклики.

Застосування потенціалу ЛД в Україні ускладнюють відсутність уніфікованих методичних рекомендацій, недостатній рівень підготовки фахівців, нестача фінансування й інфраструктури, невизначеність правового статусу новітніх методик та ін. Це негативно впливає на роботу судових експертів і породжує ризики для правосуддя, зокрема, щодо легітимності висновків судових експертів у судах.

У правових системах провідних країн (США, Німеччини, Великобританії) ЛД інтегровані у правосуддя – мають чіткі стандарти, акредитацію за ISO 17025, широке використання інформаційно-аналітичних баз (CODIS, Eurodac). В Україні впровадження зазначених досягнень уповільнене, фрагментарне. Тому актуальним науково-практичним завданням є аналіз сучасного стану використання ЛД у судовій експертизі України; виявлення проблем нормативного, технічного і кадрового характеру; узагальнення зарубіжного досвіду; формулювання рекомендацій розвитку.

Постановка завдання. Основним завданням даної статті є аналіз ЛД у судовій експертизі: понятійного апарату, класифікації, стану матеріальної бази, проблем використання методик, зарубіжного досвіду, напрямів реформування інфраструктури.

Визначення методики дослідження. У статті використані загальнонаукові методи отримання об'єктивних даних: групування, аналізу і синтезу інформації, абстрагування, формалізації, теоретичного узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні ЛД – це комплекс методичних підходів, які передбачають використання спеціального (технічного аналітичного, діагностичного та ін.) обладнання, реактивів, посуду тощо для дослідження речових доказів у контрольованому середовищі лабораторії. Їх мета –

отримання достовірних, об'єктивних, відтворюваних даних, які будуть покладені в основу висновку експерта. У контексті судової експертизи ЛД відзначають: висока точність вимірювань; відтворюваність результатів; застосування сертифікованого обладнання та стандартних протоколів; дотриманням принципу доказовості.

ЛД традиційно є невіддільною складовою більшості видів судових експертиз - біологічних, хімічних, токсикологічних, медичних, трасологічних, документів, цифрових носіїв та ін. Найбільш поширена класифікація ЛД за галузями знань.

Хімічні, фізико-хімічні методи ЛД дозволяють точно визначати хімічний склад речовин, ступінь чистоти, концентрацію, поліморфні форми та інші фізико-хімічні властивості. Їх застосування особливо актуальне при дослідженні наркотиків та психотропних речовин (хромато-мас-спектрометрія, ІЧ-спектроскопія, рентгенофлуоресценція), паливно-мастильних матеріалів і вибухових речовин (термогравіметричний аналіз, диференційно-сканувальна калориметрія), фальсифікації товарів (газова хроматографія). Міжнародна практика застосування цих методів має вагомий здобутки, наприклад, у Німеччині (Bundeskriminalamt) діє принцип регулярної перевірки хімічного обладнання з обов'язковою участю у міжлабораторних тестуваннях (ILC); у США (NIJ Forensic Labs) діє обов'язкова сертифікація кожного аналітичного приладу за вимогами ASTM E1618-1.

Методи молекулярної біології, генетики, імунології, гістології складають основу судово-медичних та криміналістичних біологічних експертиз. Основними напрямками їх застосування є ДНК-аналіз (ПЛР, STR-аналіз), імуноферментний аналіз, судово-ентомологічні дослідження, а базовими зарубіжними стандартами – FBI DNA Laboratory Quality Assurance Standards (QAS), USA та ENFSI DNA Working Group Recommendations, EU.

Цифрові та інформаційні ЛД передбачають аналіз інформації з електронних пристроїв і дедалі частіше використовують у зв'язку з цифровізацією правопорушень та можливістю отримати цифрові докази. Найбільш поширені серед цих ЛД – файл-кастинг; комп'ютерна трасологія; AI-алгоритми аналізу фото- та відеоматеріалів.

Інструментальні ЛД побудовані на використанні високоточної апаратури для аналізу структури, форми та фізичних властивостей об'єктів. Основними методами цих досліджень є електронна скануюча мікроскопія (SEM); лазерне сканування та фотограмметрія; мікрофур'є-спектроскопія. Найбільш відомі зарубіжні приклади застосування цих ЛД: у Великобританії (після рекомендацій Crown Prosecution Service) 3D-сканування місця події є обов'язковою процедурою у вбивствах; у Франції SEM застосовується для аналізу залишків пострілу (gunshot residue - GSR).

Сучасні виклики криміналістики вимагають синтезу різних галузей знань: хімії, біології, інформатики, медицини. Такий комплексний підхід дозволяє проводити комплексні експертизи (ДНК-аналіз + цифровий аналіз пристрою); співвідносити лабораторні дані з обставинами події; забезпечувати об'єктивність результатів навіть у складних справах.

Стан лабораторної бази системи судової експертизи України визначають інфраструктура і матеріально-технічне забезпечення лабораторій судових експертів, а також дослідження проблем розвитку ЛД та реалізація шляхів їх вирішення.

ЛД в системі судових експертних установ в Україні здійснює мережа лабораторій, що функціонують у складі державних спеціалізованих установ судово-експертної діяльності (Міністерства юстиції, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби) та незалежні експертні установи і лабораторії, які мають ліцензії на проведення певних видів експертиз.

Основними характеристиками інфраструктури зазначеної системи є централізованість (більшість високотехнологічних досліджень зосереджена в кількох центральних лабораторіях), диспропорція доступу (у багатьох регіонах фахівці вимушені направляти об'єкти дослідження до столиці чи до великих міст, що ускладнює строки проведення експертиз) та фінансова залежність (більшість лабораторій фінансується з державного бюджету, що обмежує можливості їх модернізації).

Матеріально-технічна база ЛД є критично важливим чинником формування якості судових експертиз. Вона включає обладнання (хроматографи, ПЛР-ампліфікатори, мікроскопи, спектрофотометри, системи 3D-візуалізації), програмне забезпечення (ELISA-аналізатори, бази даних типу CODIS, TrueAllele для ДНК-аналізу) системи контролю якості (відповідність стандарту ISO/IEC 17025, внутрішній та зовнішній аудит результатів). Особливості наявної матеріально-технічної бази ЛД в Україні: значна частка ЛД проводиться на приладах, закуплених у 2000-х р.р.; відсутній єдиний державний реєстр матеріально-технічного оснащення лабораторій; рівень автоматизації досліджень залишається низьким, що знижує ефективність та об'єктивність. Для порівняння, усі лабораторії Польщі (CLKP) щорічно оновлюють ключові технологічні платформи на грантовій основі за участі ЄС (NAPOBR), а технічні специфікації уніфіковані на рівні ENFSI.

Основними проблемами, які стримують розвиток системи ЛД у судовій експертизі в Україні є фінансово-економічні бар'єри (недостатнє бюджетне фінансування, особливо у регіонах; відсутність державних програм оновлення приладів; обмеженість грантових або міжнародних джерел; наприклад, у 2023 р. лише 3,1% експертних лабораторій оновили аналітичне обладнання в повному обсязі); кадровий дефіцит та втрата кваліфікованих фахівців (нестача молодих спеціалістів вузького профілю у галузях ДНК-аналізу, біоінформатики, токсикології; відтік кваліфікованих експертів за кордон; обмежені можливості професійного зростання); нормативно-правова фрагментація (відсутність оновленої національної стратегії розвитку судової експертизи; використання методик, які морально застаріли або не відповідають міжнародним нормам; відсутність єдиної платформи для обміну експертними практиками між лабораторіями).

Серед найгостріших проблем вітчизняної судової експертизи є відсутність уніфікованих, затверджених на національному рівні методичних стандартів для проведення ЛД. Зокрема, відсутні єдині протоколи, що регламентують порядок проведення таких процедур, як ПЛР-аналіз, хроматографія, спектроскопія та аналіз цифрових носіїв інформації. Через це експертні висновки можуть значно відрізнятись навіть при використанні однакових зразків і методів, що підриває довіру до експертних досліджень і дає підстави для їх оскарження в суді. Незадовільна стандартизація має низку негативних наслідків: відсутність чітких критеріїв оцінки достовірності результатів; різна інтерпретація одних і тих же результатів експертами з різних лабораторій; високий ризик процесуальних помилок, зловживань. Порівняно з країнами, де ЛД підпорядковані суворим регламентам (наприклад, стандарти ISO/IEC 17025, розроблені ENFSI), в Україні відсутність єдиної методичної бази є критичною перешкодою підвищення якості судових експертиз.

Значною перешкодою на шляху впровадження сучасних ЛД є проблеми їх офіційного визнання, сертифікації і допуску у судову практику. Українське Міністерство юстиції затвердило певні переліки допустимих методів досліджень, але багато новітніх технологій (мікрофур'є-спектроскопія, спектрометрія мас, молекулярна детекція синтетичних речовин та ін.) залишаються поза цими переліками. Основними причинами цього є відсутність чітких критеріїв оцінки інноваційних методів; складність та тривалість процедур сертифікації і акредитації; недостатня взаємодія між науковими

установами і регуляторними органами. Відсутність офіційного статусу у сучасних методів значно стримує їх широке впровадження, позбавляє експертів можливості застосовувати ці точніші та ефективніші інструменти. Це негативно впливає на оперативність та якість розслідувань, особливо у складних кримінальних провадженнях, що потребують високотехнологічних підходів.

Кадрове забезпечення ЛД є ще одним критично важливим викликом. В Україні існує значний дефіцит кваліфікованих фахівців судової експертизи (з аналітичної хімії, молекулярної біології, суміжних дисциплін). Основними причинами цього є низький рівень заробітної плати і соціального захисту судових експертів; відсутність привабливих та доступних освітніх програм підготовки спеціалістів із навичками ЛД (наприклад, дуальної освіти); низький імідж професії судового експерта серед молоді та невизначеність перспектив кар'єрного зростання. Тому випускники природничо-технічних спеціальностей обирають більш високооплачувані та престижні напрямки, а судова експертиза потерпає від нестачі молодих кадрів, що здатні працювати із сучасним лабораторним обладнанням.

Україна має значний потенціал для інтеграції у світове судово-експертне співтовариство, однак наразі ця співпраця недостатньо розвинена. Порівняно з країнами ЄС, де активно використовують ресурси і технічну допомогу INTERPOL, EUROPOL, ENFSI та ін., українські експертні установи мають обмежений доступ до сучасних тренінгів, обладнання, програм обміну за кордоном тощо. Основними перепонами інтеграції є недостатнє фінансування участі у міжнародних проєктах, конференціях; бюрократичні перепони укладання угод про співпрацю; відсутність ефективної державної стратегії інтеграції судово-експертної діяльності в міжнародну спільноту. Відсутність активної міжнародної взаємодії гальмує обмін знаннями та досвідом і позбавляє українські лабораторії доступу до новітніх технологій і найкращих практик, що суттєво впливає на якість та оперативність судових розслідувань.

З іншого боку, в останні роки, у системі ЛД у судовій експертизі є позитивні зрушення: державна програма цифрової трансформації передбачає включення лабораторних баз до національної системи е-правосуддя; співпраця з Європейською мережею судових інститутів (ENFSI) відкрила шлях до імплементації європейських стандартів; участь у міжнародних валідаційних дослідженнях дозволяє підвищити рівень верифікації результатів. Наприклад, у 2024 році Харківський НДІСЕ успішно пройшов зовнішнє оцінювання в межах програми ILAC-MRA з біологічних експертиз і отримав міжнародне визнання результатів.

Розвиток системи ЛД у судовій експертизі в Україні необхідно здійснювати на основі світового досвіду організації лабораторної бази. Найбільш доцільним у цьому напрямі є досвід США (ЛД проводить FBI Forensic Laboratory, яка повністю автономна і обладнана за останнім словом техніки, а стандартизація базується на SWGDE - Scientific Working Group on Digital Evidence); Німеччини (ЛД децентралізовані (кожна федеральна земля має власну лабораторію (LKA), підпорядковану центральному ВКА) та активно використовують автоматизовані системи керування процесом експертиз LIMS); Великої Британії (ЛД базуються на централізованій системі контролю якості Forensic Science Regulator, а судова експертиза повністю інтегрована до системи кримінального правосуддя з незалежним аудитом).

Ключовим напрямом реформування судово-експертної сфери є розробка та ухвалення нового комплексного законодавчого акту - Закону України «Про судово-експертну діяльність», який має стати фундаментом для побудови сучасної, прозорої і ефективної системи, що відповідатиме міжнародним стандартам. Основними завданнями нормативного оновлення є затвердження переліку сучасних лабораторних методів, які офіційно визнаються в судовій практиці, і який має включати традиційні

(хроматографія, ПЛР) та інноваційні (штучний інтелект, мікрофур'є-спектроскопія) методи; створення незалежного Національного агентства з акредитації судових лабораторій, що контролюватиме дотримання стандартів якості, буде проводити сертифікацію і регулярний аудит лабораторій; впровадження єдиних стандартів ISO, зокрема ISO/IEC 17025, які гарантують відповідність лабораторних досліджень міжнародним нормам і підвищують довіру до висновків експертів. Також зазначений закон має передбачити механізми оновлення методик з урахуванням стрімкого розвитку технологій та створення платформ для обміну досвідом між фахівцями.

Для забезпечення якісної судової експертизи потрібна потужна технічна база. Ефективним закордонним прикладом є створення національного Центру криміналістичних досліджень, аналогічного Національному інституту криміналістики (NFI) у Нідерландах. Такий Центр повинен об'єднати найсучасніше обладнання, лабораторії з різних напрямків експертизи та висококваліфікованих фахівців. Основними його завданнями є виконання складних досліджень за новітніми методами і технологіями; надання консультацій і навчання експертів з регіональних лабораторій; забезпечення відкритого доступу для правоохоронних органів для обміну біологічними, цифровими та іншими доказами (наприклад, через централізовані бази ДНК, відбитків пальців, цифрових слідів). Це дозволить підвищити оперативність розслідувань, уникнути дублювання досліджень і підвищити якість експертиз.

В умовах глобалізації злочинності інтеграція з міжнародними організаціями стає невід'ємною складовою успішної судово-експертної діяльності. Тому необхідно активізувати участь України у програмах Horizon Europe, Erasmus+ та ін., а також залучати гранти ЄС і міжнародних фондів для модернізації лабораторій та підвищення кваліфікації експертів. Потенційними напрямками міжнародної співпраці є спільні наукові дослідження з провідними університетами та лабораторіями Європи, США, Канади; участь у міжнародних обмінах і стажуваннях для підвищення кваліфікації фахівців; впровадження спільних стандартів якості та процедур досліджень. Це сприятиме інтеграції України в європейське правове поле та підвищить довіру міжнародної спільноти до вітчизняної судової системи.

Одним із найбільш перспективних напрямів розвитку ЛД є впровадження технологій штучного інтелекту (AI). AI-моделі здатні значно підвищити ефективність судових експертиз завдяки автоматизації обробки великих масивів даних, розпізнаванню складних закономірностей та прогнозуванню. Прикладами вдалого застосування AI у судовій експертизі є аналіз фото- та відеоінформації для ідентифікації облич, об'єктів, відтворення подій; хімічний профіль наркотичних речовин із прогнозуванням їх походження та синтезу; обробка цифрових слідів у кіберзлочинах, виявлення аномалій і шахрайства. Розробка національної стратегії впровадження AI має передбачати не лише технічні аспекти, а й підготовку кадрів, забезпечення етичних стандартів і захисту даних.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Сучасні ЛД є незамінним інструментом забезпечення об'єктивності, наукової обґрунтованості та ефективності судової експертизи. В умовах швидких технологічних змін, нових викликів (кібератак, появи синтетичних наркотиків, складних транскордонних злочинів) роль ЛД набуває особливої ваги. Без потужної та модернізованої лабораторної бази не можливо гарантувати справедливість і якість правосуддя.

Головними чинниками стримування розвитку ЛД в Україні є відсутність єдиних методичних стандартів, нерозвинена система сертифікації та допуску новітніх методів, кадровий дефіцит, низька якість професійної підготовки, недостатня міжнародна співпраця. Це знижує довіру до висновків експертів та ускладнюють судові розгляди.

Перспективним шляхом подолання проблем є системна реформа судової експертної діяльності, яка включає ухвалення комплексного законодавства, створення

незалежного агентства з акредитації, впровадження міжнародних стандартів якості та формування сучасної інфраструктури ЛД, активізація міжнародної інтеграції, використання передових технологій, забезпечення належної підготовки та мотивації судових експертів.

Реалізація зазначених рекомендацій дозволить підвищити науковий рівень судової експертизи, посилити ефективність розслідувань та зміцнити правову систему України загалом. Лише комплексний підхід до реформування дозволить досягти довіри суспільства та міжнародної спільноти до результатів судових експертиз.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. Документ z0705-98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. **2. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019** (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT). Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій. Чинний від 01.01.2021. **3. Беднарчук М.,** Семак Б. Лабораторні дослідження товарів – вектор європейського шляху розвитку судової експертизи в Україні. Conferința internațională MIJLOACELE TEHNICO-ȘTIINȚIFICE ÎN SERVICIUL EXPERTIZEI JUDICIARE (06 octombrie, Chișinău). LEGEA ȘI VIAȚA. Publicație științifico-practică. Ediție special. Chișinău, 2023. С.134-136. **4. Гошовський В.** Коментар до Кримінального процесуального кодексу України. Київ: Алерта, 2023. 550 с. **5. Долотова В. В.** Судова експертиза. К.: Юрінком Інтер, 2021. 320 с. **6. Ігнатов А. В.** Лабораторні методи у криміналістиці: сучасні технології. Харків: Право, 2020. 280 с. **7. Красильников В. П.** Судово-експертна діяльність: міжнародний досвід. Львів: Світ, 2022. 400 с. **8. European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI):** Best Practice Manuals, 2023. URL: <https://enfsi.eu/best-practice>. **9. Forensic Science and Laboratory Techniques,** Journal of Forensic Research, Vol. 14, Issue 2, 2024. **10. INTERPOL Forensic Guidelines.** 2023 Update. URL: <https://www.interpol.int/en/Our-expertise/Forensic-science> **11. Koper J.,** Nowak T. Forensic Chemistry and Evidence Analysis. Warsaw: PWN, 2021. 360 p. **12. Lindström K.,** Helmersson J. AI in Forensic Imaging. Forensic AI Journal, 2023. Vol. 2, Issue 1. **13. Ministry of Justice of Ukraine.** Strategy for Development of Forensic Expertise 2023-2030. Kyiv, 2023. **14. National Institute of Justice (USA).** Forensic Laboratory Needs Assessment, 2022. URL: <https://nij.ojp.gov/topics/forensic-science>.

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ЗМЕНШЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Пилип Аліна Володимирівна,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

pylyp.alina@student.uzhnu.edu.ua

Мирошник Анатолій Олександрович,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

myroshnyk.anatolii@student.uzhnu.edu.ua

Зем'янська Мар'яна Степанівна,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

zemianska.mariana@student.uzhnu.edu.ua

Анотація. В статті досліджується вплив разового проведення техніки арт-терапії на зменшення почуття тривожності в юнаків. Результати співставляються з аналогічними результатами дослідження у підлітків та за регулярного системного використання даних технік в межах корекційно-розвиткових програм. Було зроблено висновок, що арт-терапія дає значимий ефект щодо тривожності в юнацтва лише у випадку регулярного її використання. Було проаналізовано наукові джерела щодо даної проблематики, здійснено їх теоретичний аналіз і синтез, а також узагальнення, в якому отримано такі дані: Тривожність - емоційний стан напруги, який виникає внаслідок очікування невідомої небезпеки, а також негативних емоцій, пов'язаних з цією небезпекою, при цьому сама є негативною емоцією. Вона пов'язана з активацією симпатичного відділу нервової системи і з гормональною регуляцією організму людини; арт-терапія сприяє її зменшенню через вивільнення емоцій, які спричиняють стрес, а з ним і тривогу; розвиток моторних навичок, що відволікає від впливу стресових факторів; усвідомлення, вивчення та подальше вирішення внутрішніх конфліктів, які проєктуються в продуктах творчості та інші.

Ключові слова: тривога, стрес, арт-терапія, нервова система, емоційний стан, творчість, юнацтво

Abstract. The article explores the impact of a single application of art therapy techniques on reducing anxiety levels in young males. The results are compared with similar studies conducted on adolescents and in the context of regular, systematic use of these techniques within correctional and developmental programs. It was concluded that art therapy has a significant effect on anxiety in youth only when applied on a regular basis. Scientific sources related to the topic were analyzed, with theoretical analysis, synthesis, and generalization carried out. The findings indicate the following: Anxiety is an emotional state of tension arising from the anticipation of an unknown danger and the negative emotions associated with it; it is itself a negative emotion. It is linked to the activation of the sympathetic nervous system and the hormonal regulation of the human body. Art therapy contributes to anxiety reduction through the release of emotions that cause stress and, consequently, anxiety; the development of motor skills, which distracts from stress-inducing factors; the awareness, exploration, and resolution of internal conflicts projected into creative products, among other mechanisms.

Key words: anxiety, stress, art therapy, nervous system, emotional state, creativity, youth

Постановка проблеми. Нині проблема тривожності в юнацькому віці постає особливо гостро. Молоді люди постійно стикаються з дестабілізуючими психіку впливами, які порушують їхній емоційний стан та погіршують якість життя. Тривога оповила життя молодих людей, через що страждають їхні результати в навчанні, кар'єрі та стосунках, що негативно відображається на економічних показниках країни та становить загрозу для суспільного добробуту. Тривога є одним з основних неврозогенних чинників психіки, її тривалий вплив може викликати психоневрологічні та психосоматичні захворювання, адиктивну поведінку, емоційні страждання. Психологія повинна знаходити шляхи для профілактики та корекції тривожних станів та розвитку навичок подолання тривожності в усіх людей, зокрема і юнацтва. Цим і зумовлена актуальність проблеми.

Мета дослідження: Визначити вплив на переживання тривоги разового застосування технік арт-терапії щодо осіб юнацького віку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на те, що висуваються досить переконливі аргументи на користь позитивного впливу методу Арт-терапії на зменшення тривоги, невирішеним залишається питання про залежність цього ефекту від системності та регулярності проведення технік арт-терапії, у зв'язку з чим і було виділено цю мету дослідження.

Методика дослідження. Нами була застосована комплексна методика теоретичного та емпіричного аналізу виокремленої проблеми, зокрема, через аналіз та синтез теоретичних розвідок стосовно впливу арт-терапії на тривожність; проведення емпіричного дослідження; якісний та кількісний аналіз отриманих даних; застосування методів математичної статистики; інтерпретації отриманих даних та їх співставлення з аналогічними даними інших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз та синтез літератури з даної проблеми.

Арт-терапія - це метод покращення психоемоційного стану особистості через вивільнення та переживання непережитих емоцій, через їх перетворення на продукти творчості і краще їх розуміння, а завдяки цьому, і кращий їх контроль. Вона загалом допомагає при стресах, тривожності, депресії, низькій самооцінці тощо і може застосовуватися до будь-яких вікових груп в груповій або індивідуальній формі. вона має безліч видів та відгалуджень і її історія починається з 1938 року, відколи термін «арт-терапія» вперше почав використовувати американський психолог Адріан Хілл.

Сьогодні найбільш ефективними методами арт-терапії, які сприяють зниженню рівня тривожності є ізотерапія, музикотерапія, танцювальна терапія, драмотерапія, глинотерапія.

Тривога - емоційний стан напруги, який виникає внаслідок очікування невідомої небезпеки, а також негативних емоцій, пов'язаних з цією небезпекою, при цьому сама є негативною емоцією. Вона пов'язана з активацією симпатичного відділу нервової системи і з гормональною регуляцією організму людини.

Тривога залежить від зовнішніх та внутрішніх чинників, в особливості, від типу НС, конституції організму, особистісних чинників та ситуації, в якій опинилася людина. виділяють таку якість людини, як тривожність, яка визначається тим рівнем тривоги, який викликається подразником сталої сили.

Г.М. Прихожан описала два типи тривожності: – безпредметну тривожність, коли людина не може співвіднести переживання з конкретними об'єктами; – тривожність як схильність до очікування неблагополуччя в різних видах діяльності і спілкування. При

цьому перший варіант тривожності обумовлений особливостями нервової системи, тобто нейрофізіологічними властивостями організму, і є вродженим, у той час як другий пов'язаний з особливостями формування особистості протягом життя.

Також виділяють види тривожності на основі ситуацій, пов'язаних: – з процесом діяльності – навчальна, професійна тривожність; – уявленнями про себе – тривожність самоцінності; – спілкуванням – комунікативна та міжособистісна тривожність [1].

Як емоційний стан тривожність зазвичай проявляється в поведінці і неусвідомлюваних діях людини (накручування пасма волосся, стискання, рук та ін.). Тривожність легкого ступеня здатна задавати певний тонус організму, активізуючи роботу головного мозку, наприклад, легка тривожність перед іспитом. У важких проявах тривожність негативно впливає на розумові процеси, роботу вегетативної нервової системи, дезорієнтує людину в просторі подій [1].

Арт-терапія редукує тривожність завдяки: 1) вивільненню емоцій, які спричиняють стрес, а з ним і тривогу; 2) розвитку моторних навичок, що відволікає від впливу стресових факторів; 3) усвідомленню, вивченню та подальшому вирішенню внутрішніх конфліктів, які проектується в продуктах творчості; 4) підвищенню самооцінки завдяки творчому самовираженню та самовдосконаленню.

Творчість є потребою людини і приносить людині величезну насолоду, в групових формах роботи вона особливо сприяє зменшенню міжособистісної тривожності.

Зазначається, що завдяки цьому вдається 1) зменшити симптоми психосоматичних розладів; 3) зменшити тягу до вживання психоактивних речовин; 4) покращити самооцінку; 5) розвинути навички вирішення проблем; 6) покращити стосунки з іншими людьми. Вона це виконує через свої функції: діагностична - розуміння свого внутрішнього світу та невирішених конфліктів; комунікативна - соціалізація, розуміння свого відношення до інших, спілкування в процесі творчості; психорегуляторна - зменшення рівня стресу та втоми; корекційна - корекція відхилень в самооцінці, я-образі та ін.; розвиваюча (особистісне зростання, самовдосконалення). Через арт-терапевтичний діалог клієнти усвідомлюють свої почуття, долають переживання та емоційні травми, дивляться на свої емоції під іншим кутом, дистанціюються, прибирають негатив та непотрібні речі і звертають увагу на позитив. Таким чином, люди можуть усвідомити свої внутрішні конфлікти та зрозуміти значення зображень, які вони створили. Привабливість арт-терапії в роботі з тривожними станами полягає в тому, що цей метод в основному використовує невербальні способи самовираження та спілкування. А тривожні стани часто проявляються в емоційній неврівноваженості, і їх дуже складно виразити за допомогою мови. Дослідники відносять арт-терапію до найбільш ефективних методів боротьби з тривожністю, які застосовуються в наш час. [2]

За результатами досліджень Мусоріної Н. В., внаслідок арт-терапевтичної програми психокорекції в підлітків вдалося знизити показник тривожності на 54%, надійність результатів була підтверджена t-критерієм Ст'юдента, N=50. [3].

За результатами іншого дослідження, дещо зросли показники «тривожність» та «середня тривожність» (з 70% до 75% та з 20% до 23% відповідно), тобто дещо збільшилася кількість людей з такими показниками тривожності після арт-терапії, водночас зменшилися показники високої тривожності та тривожності вище норми (з 7% до 2% та з 3% до 0% відповідно), що свідчить про позитивний вплив програми даного дослідника для високих рівнів тривоги, але про відсутній вплив або негативний вплив на середній та нормальний рівень тривоги. Враховуючи, що тривога в межах норми тонізує нервову систему та активізує організм до діяльності, можна сказати, що це все таки більш позитивний результат, ніж негативний, адже тривога вище норми зникла зовсім, і перейшла в тривогу, яка в межах норми [2].

В межах даної розвідки було зроблено емпіричне дослідження ефективності арт-терапевтичного тренінгу щодо рівня тривожності.

Методологія емпіричного дослідження. В межах даного дослідження було апробовано арт-терапію як метод для зниження соціальної тривожності у молоді. Емпірична частина включала проведення анкетування до початку та по завершенні арт-терапевтичного сеансу. Застосування Google Forms забезпечило стандартизацію збору даних. У дослідженні взяли участь 11 осіб віком 15-21 років, серед яких 10 дівчат (62,5% від загальної кількості) та 6 хлопців (37,5% від загальної кількості). В ході проведення було використано такі методики:

- 1) Шкала соціальної тривожності К. Шихана (Social Phobia Inventory / SPIN)
- 2) Шкала оцінки страху негативної оцінки (Fear of Negative Evaluation Scale / FNE)
- 3) Шкали соціальної тривожності (SAS-A)

Принцип проведення даного емпіричного дослідження базується на оцінці динаміки рівня соціальної тривожності у молоді до та після одноразового арт-терапевтичного сеансу, що дозволяє визначити ефективність арт-терапії як корекційного методу для зниження соціальної тривожності. Реалізація цього принципу забезпечується за допомогою застосування комплексу стандартизованих психодіагностичних методик (зазначених вище), із подальшим уніфікованим збором даних шляхом анкетування, що дозволяє проводити порівняльний аналіз показників. Кінцеві результати дослідження (до та після інтервенції) дозволяють визначити зміни в рівні соціальної тривожності та, відповідно, оцінити вплив арт-терапії.

Результати емпіричного дослідження. Спочатку розглянемо дані, які були отримані до проведення сеансу арт-терапії.

За першою методикою «Шкала соціальної тривожності К. Шихана» – отримані результати наведено на (рис.1):

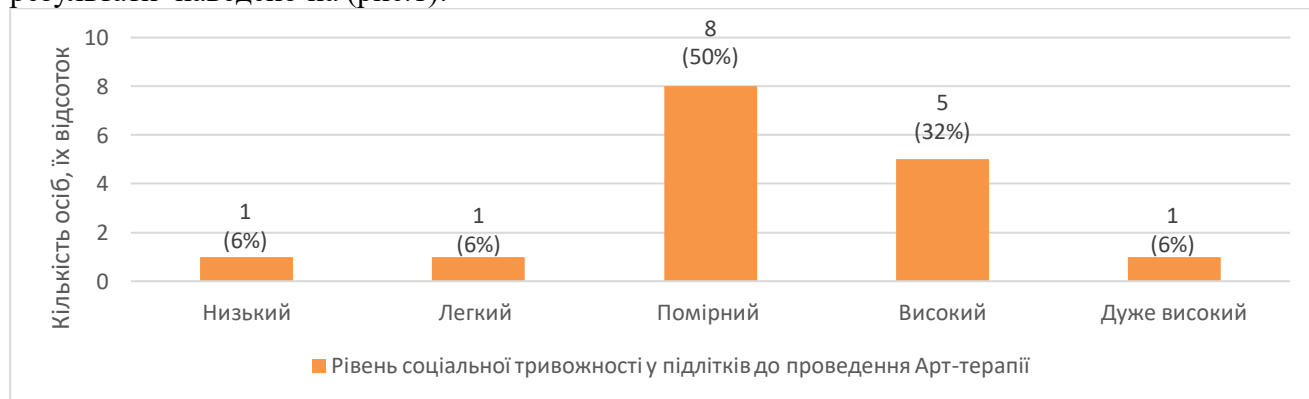

Рис. 1. Загальний розподіл рівнів соціальної тривожності учасників до проведення арт-терапії

За другою методикою «Шкала оцінки страху негативної оцінки» – було отримано наступні результати, зображені на графіку нижче (рис. 2):

Рис. 2. Загальний розподіл оцінки вираженості страху бути оціненим іншими людьми до проведення арт-терапії

За третьою методикою «Шкала соціальної тривожності (SAS-A)» - нами висвітлено результати на графіку нижче (рис. 3):

Рис. 3. Загальний розподіл рівнів соціальної тривожності у молоді до проведення арт-терапії

Надалі буде здійснено обробку та інтерпретацію емпіричних даних, здобутих у ході повторного вимірювання досліджуваних показників за допомогою стандартизованих психодіагностичних методик, що були застосовані після завершення сеансу арт-терапії.

По-перше, за методикою SPIN продемонстровано результати на графіку поданий нижче (рис. 4):

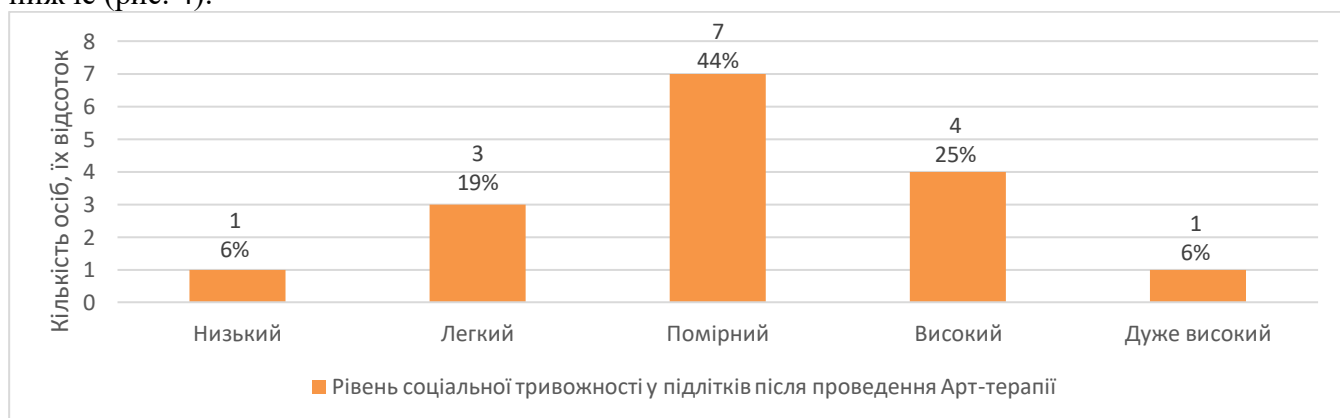

Рис. 4. Загальний розподіл рівнів соціальної тривожності учасників після проведення арт-терапії

По-друге, наступний графік висвітлює отримані дані методики FNE, отримані після проведення арт-терапії (рис.5):

Рис. 5. Загальний розподіл оцінки вираженості страху бути оціненим іншими людьми після проведення арт-терапії

По-третє, дані, отримані за допомогою методики SAS-A, свідчать про наступні результати, представлені на (рис. 6):

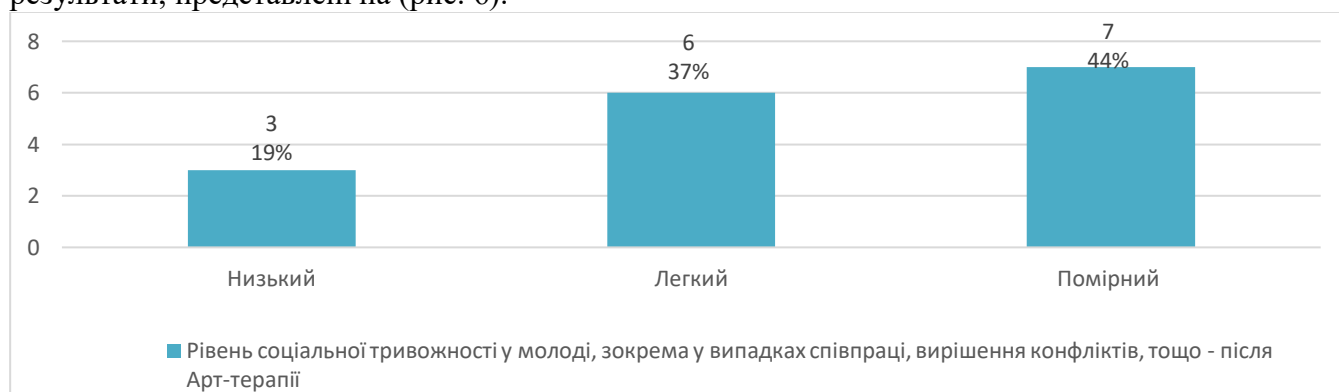

Рис. 6. Загальний розподіл рівнів соціальної тривожності у молоді

Для систематизації та полегшення інтерпретації результатів, отриманих через анкетування до та після проведення арт-терапевтичної інтервенції, була розроблена таблиця, що містить кількісні дані. (Таблиця 1.1):

Таблиця 1.1.

Методика	Рівень	До: кіл. осіб (%)	Після: кіл. осіб (%)
SPIN	Низький (0-20)	1 (6,3%)	1 (6,3%)
	Легкий (21-30)	1 (6,3%)	3 (18,8%)
	Помірний (31-40)	8 (50,0%)	7 (43,8%)
	Високий (41-50)	5 (31,3%)	4 (25,0%)
	Дуже високий (51+)	1 (6,3%)	1 (6,3%)
FNE	Низький (0-10)	1 (6,3%)	2 (12,5%)
	Легкий (11-20)	6 (37,5%)	5 (31,3%)
	Помірний (21-30)	5 (31,3%)	6 (37,5%)
	Високий (31-40)	4 (25,0%)	3 (18,8%)
	Дуже високий (41+)	0 (0,0%)	0 (0,0%)
SAS-A	Низький (<34)	2 (12,5%)	3 (18,8%)
	Помірний (35-48)	7 (43,8%)	6 (37,5%)
	Високий (>49)	7 (43,8%)	7 (43,8%)

За шкалою SPIN низький рівень не змінився — 1 особа (6.3%), легкий рівень зріс з 1 до 3 осіб (6.3% → 18.8%), помірний знизився з 8 до 7 осіб (50.0% → 43.8%), високий зменшився з 5 до 4 осіб (31.3% → 25.0%), дуже високий залишився без змін — 1 особа (6.3%). За шкалою FNE низький рівень зріс з 1 до 2 осіб (6.3% → 12.5%), легкий зменшився з 6 до 5 осіб (37.5% → 31.3%), помірний зріс з 5 до 6 осіб (31.3% → 37.5%), високий зменшився з 4 до 3 осіб (25.0% → 18.8%), дуже високий не зафіксовано. За шкалою SAS-A низький рівень зріс з 2 до 3 осіб (12.5% → 18.8%), помірний зменшився з 7 до 6 осіб (43.8% → 37.5%), високий без змін — 7 осіб (43.8%).

Результати усіх 3-ох методик на початку і вкінці заняття нормально розподілені, тому для їх аналізу використовувався кореляційний аналіз Пірсона.

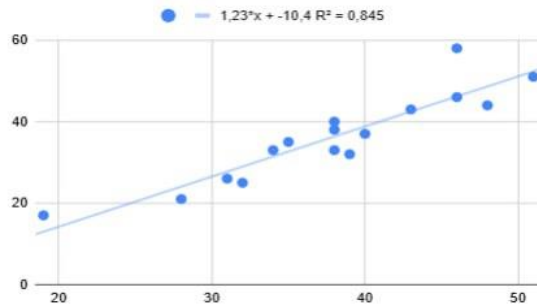

Рис. 7. Кореляційний аналіз Пірсона результатів на початку та вкінці за методикою “Шкала соціальної тривожності К. Шихана”

Кореляційний аналіз Пірсона отриманих результатів напочатку та вкінці заняття за методикою Шкала соціальної тривожності К. Шихана (Social Phobia Inventory / SPIN) (рис. 7.) - виявив статистично значущий кореляційний зв'язок між параметрами $p \leq 0,01$, де $r_{\text{емп}} = 0.9191$.

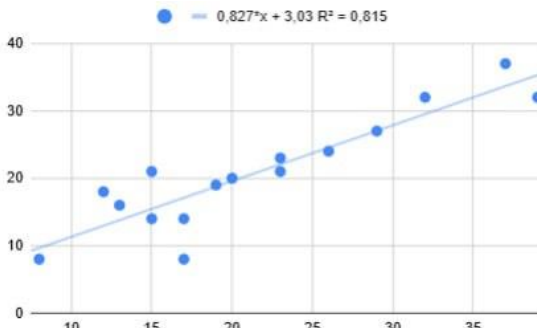

Рис. 8. Кореляційний аналіз Пірсона результатів на початку та в кінці за методикою “Шкала оцінки страху негативної оцінки”

Кореляційний аналіз Пірсона отриманих результатів напочатку та вкінці заняття за методикою Шкала оцінки страху негативної оцінки (Fear of Negative Evaluation Scale / FNE) (рис.8.) - виявив статистично значущий кореляційний зв'язок між параметрами $p \leq 0,01$, де $r_{\text{емп}} = 0.90266$.

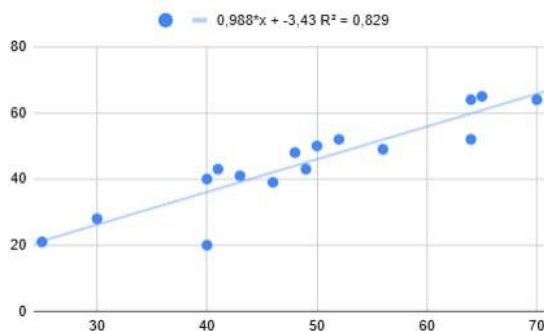

Рис. 9. Кореляційний аналіз Пірсона результатів на початку та в кінці за методикою “Шкали соціальної тривожності”

Кореляційний аналіз Пірсона отриманих результатів напочатку та вкінці заняття за методикою Шкали соціальної тривожності (SAS-A) виявив статистично значущий кореляційний зв'язок між параметрами $p \leq 0,01$, де $r_{\text{емп}} = 0.91065$.

З наданих даних кореляційного аналізу, що були проведені за методиками Шкали соціальної тривожності К. Шихана (SPIN), Шкали оцінки страху негативної оцінки (FNE) та Шкали соціальної тривожності (SAS-A), ми отримали статистично значущі позитивні кореляційні зв'язки між показниками на початку та в кінці сеансу арт-терапії (для всіх трьох $p \leq 0.01$). Коефіцієнти кореляції Пірсона ($r_{\text{емп}}$) становлять 0.9191 для SPIN, 0.90266 для FNE та 0.91065 для SAS-A. Отримані коефіцієнти кореляції є дуже високими і позитивними, що свідчить про сильну пряму залежність між результатами анкетування, проведеного до та після арт-терапії. Тобто, учасники, які демонстрували вищий рівень соціальної тривожності або страху негативної оцінки на початку сеансу, мали відповідно вищі показники і наприкінці. Аналогічно, ті, хто мав нижчі початкові показники, зберегли відносно нижчі показники після терапії.

Висновки. Отже, на основі проведеного емпіричного дослідження, яке мало на меті оцінити ефективність одноразового арт-терапевтичного сеансу для зниження соціальної тривожності у молоді, можна зробити наступні висновки. Проведений кореляційний аналіз Пірсона за трьома методиками — виявив статистично значущі позитивні кореляційні зв'язки між показниками до і після інтервенції ($p \leq 0.01$ для всіх трьох методик). Таким чином, одноразовий сеанс не призвів до значного перерозподілу учасників за рівнями тривожності в межах групи, а високі коефіцієнти кореляції Пірсона лише підтверджують, що учасники зберегли свої відносні позиції в групі за рівнем тривожності до і після інтервенції. Незважаючи на деякі позитивні тенденції, виявлені в кількісних даних (Таблиця 1.1), такі як зменшення кількості осіб з високим рівнем за SPIN (з 5 до 4 осіб) та FNE (з 4 до 3 осіб), а також зростання кількості осіб з низьким рівнем за FNE (з 1 до 2 осіб) та SAS-A (з 2 до 3 осіб), ці зміни не є достатньо вираженими та універсальними для всіх рівнів та методик. Це вказує на те, що одноразовий арт-терапевтичний сеанс не спричинив статистично значущого та масштабного зниження соціальної тривожності або страху негативної оцінки у всіх учасників дослідження. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про необхідність збільшення кількості терапевтичних сеансів для верифікації дійсної ефективності арт-терапії як корекційного методу для зниження соціальної тривожності. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про необхідність у майбутньому провести серію терапевтичних сеансів для верифікації дійсної ефективності арт-терапії як корекційного методу для зниження соціальної тривожності. При цьому, подальші дослідження повинні включати системну фіксацію будь-яких позитивних та негативних змін у динаміці досліджуваних показників після кожного сеансу, щоб відстежити тенденцію зміни рівнів тривожності учасників. Це

дозволить отримати більш повну картину впливу арт-терапії та встановити оптимальну кількість сеансів для досягнення стійких позитивних результатів.

Враховуючи результати цього та попередніх результатів емпіричних досліджень, можна зробити такий висновок: Арт-терапія як метод психологічного впливу на зменшення тривоги ефективно реалізовує свою ціль лише у випадку системного й тривалого, регулярного її застосування, тоді як разова інтервенція не чинить істотного впливу на почуття тривоги у молодих людей.

Список використаних джерел

1. Карапетрова О.В., використання методів арт-терапії у роботі психолога з корекції тривожних станів особистості. Вісник університету імені альфреда нобеля. Серія «педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2020. № 2 (20). 6 с. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/pdf/2020/2/5.pdf> **2. Кудінова І.В.,** Застосування методу арт-терапії в роботі з тривожністю в підлітковому віці. Кваліфікаційна робота магістра. Науковий керівник: канд. Психол. Наук, доц. Кафедри практичної психології гергель євгеній леонідович. Кривий ріг, 2024. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11382/3/> **3. Мусоріна Н. В.,** Корекція тривожності у студентської молоді засобами Арт-терапії. Кваліфікаційна робота магістра. Науковий керівник: доктор психологічних наук, доцент яблонський андрій іванович. Миколаїв, 2023. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2704/1/%d0%9c%d1%83%d1%81%d0%be%d1%80i%d0%bd%d0%b0.pdf>

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЯМОТОЧНОГО ПОВІТРЯНО-ДЕТОНАЦІЙНОГО ДВИГУНА НА МОНОПАЛИВАХ

Столярчук Віталій Васильович,

Аспірант дослідник PhD,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,

м. Дніпро, Україна

Інженер випробувач

Державне підприємство “Конструкторське бюро

“Південне” імені М. К. Янгеля,

м. Дніпро, Україна

vitaliy.stolyarchuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6082-7577>

Золотко Олександр Євгенович,

Кандидат технічних наук, доцент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,

м. Дніпро, Україна

O.Zolotko@ftf.dnu.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0008-5600-500X>

Анотація. Предметом вивчення у статті є процеси, які відбуваються у камері прямоточно повітряно-детонаційної двигунної установки комбінованого циклу прискорення. Метою є виявлення найбільш значущих факторів та дослідження їх впливу на визначальні характеристики роботи компактного детонаційного двигуна. Завдання: розглянути перспективні концепції багаторежимних двигунів та дослідити характер впливу режимних параметрів та конструктивних факторів на підвищення ефективності компактного детонаційного двигуна. Методи розв’язання задач: розрахунково-аналітичний та обчислювально-експерименту. У статті представлено повну методологію дослідження прямоточного повітряно-детонаційного двигуна (ППДД), що функціонує на монопаливі. Обґрунтовано доцільність переходу від традиційного режиму згоряння до детонаційного в контексті підвищення ефективності тяги та зменшення питомої витрати палива. Визначено актуальність розробки подібних силових установок для перспективної авіаційної та космічної техніки, зокрема малої авіації, безпілотних літальних апаратів та модульних ракетних систем. Метою дослідження є створення цілісної системи експериментального та чисельного аналізу процесів у ППДД з подачею монопалива, а також верифікація аналітичних моделей з урахуванням особливостей хімічної кінетики.

Ключові слова: детонаційне згоряння, монопаливо, прямоточний повітряно-детонаційний двигун, чисельне моделювання, стабілізація хвилі, камера згоряння, компактний детонаційний двигун.

Abstract. The subject of the study in the article is the processes occurring in the chamber of a straight-through air-detonation engine of a combined acceleration cycle. The aim is to identify the most significant factors and study their influence on defining characteristics of the ejector mode of operation of a compact detonation engine. Task: to consider promising concepts of multi-mode engines and to investigate the nature of the influence of mode parameters and design factors on increasing the efficiency of a compact detonation engine. Methods of solving problems: computational-analytical and computational-experimental. The article presents a complete methodology for studying a ramjet air-detonation engine (RDE) operating on a monofuel. The feasibility of switching from the traditional combustion mode to the detonation mode in the context of increasing thrust efficiency and reducing specific fuel consumption is substantiated. The relevance of developing such power plants for promising

aviation and space technology, in particular small aircraft, unmanned aerial vehicles and modular rocket systems, is determined. The purpose of the study is to create a holistic system of experimental and numerical analysis of processes in a monofuel SPDD, as well as verification of analytical models considering the features of chemical kinetics.

Key words: detonation combustion, monofuel, direct-flow air-detonation engine, numerical modeling, wave stabilization, combustion chamber, compact detonation engine.

У сучасних аерокосмічних технологіях дедалі більшу увагу привертають системи з використанням детонаційного згоряння завдяки їхній потенційній здатності до підвищення ефективності та компактності силових установок. Одним із найперспективніших напрямів є створення прямооточного повітряно-детонаційного двигуна (ППДД), що забезпечує тягу за рахунок енергії детонаційної хвилі, яка поширюється у напрямку основного потоку. На відміну від звичайних реактивних двигунів, де згоряння відбувається в режимі дефлаграції, у ППДД реалізується режим детонаційного згоряння, що супроводжується високою швидкістю тиску, температури й швидкості газу.

Потенціал використання ППДД особливо актуальний для безпілотних літальних апаратів, оперативно-тактичних ракет і гіперзвукових систем, де критичними є компактність, швидкість запуску, питома потужність і енергоефективність. Водночас детонаційне згоряння має складну природу, запуск та утримання фронту детонації вимагає точного контролю параметрів потоку, геометрії камери згоряння й властивостей пального.

Одним із напрямів спрощення конструкції та підвищення її надійності є застосування монопалива, яке містить у своїй структурі як окислювальні, так і відновні компоненти, що дозволяє уникнути складних схем змішування повітря й пального, зменшити час реакції, а також досягти самозаймання за оптимальних умов. Типовими представниками монопалив є висококонцентрований перекис водню, гідразин, монометилгідразин, етилнітрат тощо. Їхня здатність до швидкого розкладу й виділення тепла робить їх привабливими для застосування в імпульсних системах.

Використання монопалив у ППДД ставить нові завдання — зокрема щодо керованості детонаційного процесу, термостійкості конструкцій, вибору критичних параметрів камери згоряння та способів ініціювання детонаційної хвилі. Зазначені проблеми потребують комплексного підходу, що поєднує експериментальні методи з чисельним моделюванням.

Актуальність дослідження полягає в необхідності створення науково обґрунтованої методології аналізу процесів у прямооточному повітряно-детонаційному двигуні з використанням монопалива як джерела енергії, з урахуванням динаміки хімічного перетворення, ударно-хвильової структури та впливу геометричних параметрів.

Мета роботи — розробити методологію експериментального та чисельного дослідження ППДД на монопаливі, верифікувати основні математичні моделі (Wilson, Lu, Heiser), визначити критичні параметри для стійкого запуску та реалізації детонації, оцінити теплове навантаження та перспективи практичного застосування.

Експериментальні дослідження мають визначальне значення, вони дають можливість коректно верифікувати чисельне моделювання. Для виконання поставлених задач дослідження, відпрацювання виконувалось в наступній послідовності: вибір пального проведення розрахунків геометричних параметрів камери ППДД, вхідного дифузору, критичних параметрів. Створена стендова установка відпрацювання порожнистої камери з усіченим соплом Лавалю, для підтвердження обертової детонації

на компонентах палива Еніт, Проніт з Повітрям та визначались критичні параметри компактної камери до наступних випробувань ППДД в аеродинамічній трубі.

Рисунок 1 - Фото стендової установки, відпрацювання порожньої камери на монопаливах

У цьому дослідженні була перевірена можливість оберткової детонації в порожнистій камері з усіченим соплом Лавалю, для визначення зв'язку між високочастотною тангенціальною нестабільністю і безперервною обертковою детонацією з відпрацюванням використання монопалив Еніта та Проніта, за основу було взяті дослідження Zhang H. L., Liu W. D., & Liu S. J. [1], [2], Porowski R., Teodorczyk A. [3]. Були визначені основні критичні параметри даних палив та відпрацьована методика регулювання флегматизаторами та стабілізатора, для стабілізації детонаційних процесів в камері згорання. Їх застосування у ППДД обумовлене такими факторами: висока питома теплота згорання (18–23 МДж/кг); низька температура самозаймання (370–500 °K); добра детонаційна чутливість у закритих об'ємах; можливість ініціювання реакцій детонації за допомогою каталізаторів або іскрових імпульсів.

Розклад монопалива, як правило, є багатостадійним хімічним процесом, у якому відбувається спочатку розрив слабких хімічних зв'язків з утворенням радикалів, а потім — рекомбінація з виділенням тепла [4, 5].

В даній роботі були розглянуті можливість використання Еніта та Проніта в ППДД як перспективних монопалив. Основна перевага монопалив — їх достатньо висока густина і температурна стабільність. На відміну від кріогенних палив, таких як метан або водень, Проніт і Еніт не потребують охолодження до наднизьких температур, що значно спрощує конструкцію паливної системи та знижує вимоги до ізоляції. Щільність пального Проніт сягає 1220–1228 кг/м³, а Еніт — 1276–1281 кг/м³, що дозволяє компактно зберігати велику кількість енергії, важливо для ракетних платформ малої та середньої дальності.

Для Еніту температура самозаймання становить всього 476 °K, а це означає, що навіть помірний нагрів внутрішніх стінок камери може призвести до передчасної дефлаграції. Для порівняння, у парі Н₂ + О₂ температура самозаймання перевищує 510 °K, що дає більший запас термостабільності. У середовищі повітря або залишкових продуктів згорання у циклічних режимах ППДД ці властивості ставлять додаткові вимоги до матеріалів камери згорання. Якщо не забезпечити активне охолодження (внутрішнє або зовнішнє), то ризик термічного самозаймання призводить до порушення режиму детонації. Зокрема, теплоємність Проніту (близько 1580–1620 Дж/кг·°K) і Еніту (≈1660 Дж/кг·°K) значно нижча, ніж у водню, що обмежує їх здатність відводити тепло при регенеративному охолодженні.

Повний цикл роботи ППДД включає чотири фази: заповнення камери паливом або паливно-окиснювальною сумішшю; ініціювання детонації (за допомогою іскри, струменя або теплового запуску); поширення фронту детонації до заднього торця камери; видалення продуктів згоряння та продування. У роботі [7] показано, що ефективність кожного циклу може бути підвищена шляхом синхронізації часу продування та повторного заповнення. Важливо, що за належних умов, сам процес очищення камери може відбуватись за рахунок розрідження, яке утворюється після проходження хвилі детонації.

Наші розрахунки для ППДД з використанням Проніта показали, що температура вхідного середовища з висотою поступово знижується (від 288 °K на рівні моря до 226 °K на 30 км), що потенційно зменшує ризик самозаймання, але водночас знижує тягу двигуна без додаткового наддуву. Найкраще співвідношення між питомим імпульсом і витратою пального досягається на висоті 10–15 км: при тяговому навантаженні 4000 Н витрата пального складає лише ~1.12 кг/с, що в 1.3–1.5 рази нижче, ніж у рідкого кисню з гасом при аналогічних умовах.

У випадку з Енітом ситуація схожа, його питомий імпульс сягає 340 с, але температура детонації дещо нижча — 2200–2300 °K, що дозволяє зменшити теплове навантаження на камеру згоряння, але водночас зменшує кінетичну енергію продуктів згоряння. Крім того, температура самозаймання Еніту дуже близька до стандартних робочих температур на вході в двигун, особливо на висотах нижче 5 км, де зовнішнє повітряне охолодження є обмеженим через щільність атмосфери.

Зауважитимемо, що обидва паливні склади мають високу пружність парів, що є потенційно небезпечним при роботі в умовах великих перепадів температур, при старті з рівня моря до стратосфери.

Таблиця 1 - Порівняльна таблиця базових характеристик палив

Параметр	H ₂ +O ₂	CH ₄ +O ₂	Гас+O ₂	Проніт	Еніт
Тиск у точці Чепмена–Жуге, МПа	1.86	1.69	1.21	4.16	3.95
Тиск у зоні сталих параметрів, МПа	0.70	0.64	0.47	1.485	1.415
Питомий імпульс, с	369.7	347.6	328.4	349.8	365.1
Температура у Чепмена–Жуге, °K	3673	3616	3631	2437	2209
Швидкість фронту детонації, м/с	2835	2333	2191	2525	2360

Ці дані підтверджують, що детонаційні двигуни на Проніті або Еніті мають вищу теплову і механічну потужність у режимі Чепмена–Жуге, але платять за це вищим рівнем витрат палива та вимог до охолодження [5].

Для експериментальних досліджень процесів детонації в компактному детонаційному двигуні використовувалась аеродинамічна труба ДП “КБ “Південне” імені М. К. Янгеля, дивись рисунок 2. Процес експерименту в аеродинамічній трубі є нелінійним процесом зі складними характеристиками. Першочерговим завданням є опанування ключових фізичних параметрів та критеріїв оцінки продуктивності під час його роботи.

Рисунок 2 — Стендова установка для дослідження ППДД на монопаливі [6]
 де : 1 – рама; 2 – ємність для зберігання стисненого повітря з підігрівачами; 3 –
 головна передкамера; 4 – трубопровід подачі стисненого повітря; 5 – дистанційний
 швидкодіючий клапан; 6 – з’єднувальний трубопровід; 7 – допоміжна форкамера; 8 –
 змінна частина форсунки; 9 – робоча частина, де розміщений ППДД; 10 – оптичне вікно
 візуалізації процесу; 11 – конфузор; 12 – витяжний дифузор; 13 – камера
 звукопоглинання

Ключові елементи конструкції стенда: вхідний дифузор — формує надзвуковий потік повітря; інжекторна система — осьова подача монопалива через розпилювальні форсунки; камера згоряння — змінного діаметра (від 38 до 76 мм), довжиною до 500 мм, виконана з жаростійкого сплаву; запалювальна система — іскровий імпульс від високовольтного генератора; система діагностики — включає тензометричні датчики тиску, термопари, фотодіоди та високошвидкісну камеру (до 100 кадрів/с). Послідовність проведення випробувань: проведення калібрування датчиків тиску та температури при оптимізації вибору вхідного дифузору повітрязабірника; відпрацювання обтікання габаритного (1:35) макета ППДД в ІАТ; відпрацювання системи ініціювання детонаційної реакції в ППДД під набігаючим потоком $M=2,5-6$ махів; відпрацювання працездатності ППДД на критичних параметрах; аналіз результатів та модернізація.

Для дослідження динаміки хвилі детонації автоматичним програмним комплексом реєструвались наступні параметри: температура та тиск у трьох перерізах камери (вхід, середина, вихід); температура на стінці та в центрі камери; швидкість детонаційного фронту; структура полум’я (візуалізація через систему СНВВ-81/87) [6].

Розрахунок швидкості детонації здійснювався за формулою:

$$D = \Delta x / \Delta t$$

де D — швидкість детонації (м/с); Δx — відстань між сенсорами (м); Δt — затримка сигналу між датчиками тиску, різниця часу спрацьовування (с).

Число Маха при надзвуковому обтіканні визначалося як відношення тиску гальмування за прямим стрибком у приймачі повного тиску, встановленому в робочій частині назустріч потоку до повного тиску в допоміжній форкамері

$$\frac{P_0'}{P_{\Phi 2}} = \frac{\frac{2\gamma}{\gamma+1} M^2 - \frac{\gamma-1}{\gamma+1}}{\left[\frac{4\gamma}{(\gamma+1)^2} - \frac{2(\gamma-1)}{(\gamma+1)^2} \frac{1}{M^2} \right]^{\frac{\gamma}{\gamma-1}} \left(1 + \frac{\gamma-1}{2} M^2 \right)^{\frac{\gamma}{\gamma-1}}}$$

де $\gamma = 1,4$

Розподіл температур здійснено за допомогою термопар типу ТХ з частотою дискретизації 10 кГц. Визначались максимальні температури у фронті хвилі до 2600 °K та на стінках до 1400 °K, що дозволило оцінити теплові навантаження на конструкцію камери.

Тиск вимірювався датчиками ВТС-22-250В-А-Г1/4-С-S200 (до 20 МПа) з частотою 10 кГц. Графіки тиску будувались для виявлення характеру фронту (піковий / мінімальний) та повторюваності циклу.

Результати випробувань та аналіз отриманих даних. Перед проведеннями випробувань були проведені розрахункові операції з визначення оптимальних параметрів вхідного дифузору (повітрозабірника) ППДД. Повітрозабірник відіграє важливу роль у визначенні загальної ефективності ППДД, теплопередача через поверхню повітрозабірника визначає ефективність процесу стиснення та величину аеродинамічного опору. Доведено, що середня температура на виході з повітрозабірника та коефіцієнт стиснення є вирішальними факторами для підвищення ступеня стиснення повітря та ефективності двигуна [9].

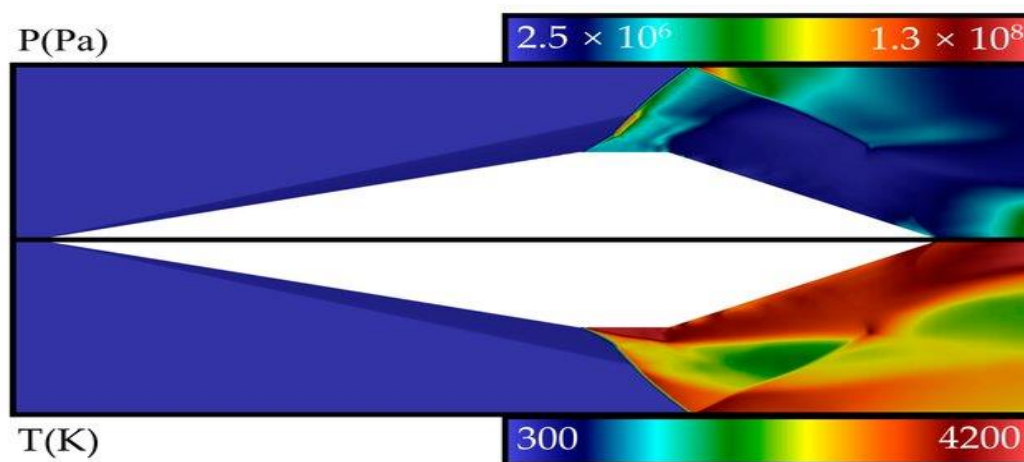

Рисунок 3 — Розподіл тиску та температури в ППДД, при куті входу 30° та M=5 махів

Монопаливо перед подачею підігрівалось до 480–520 °K через канал охолодження внутрішньої стінки камери двигуна, що забезпечувало надійний запуск детонації. Установлено, що нижче температури 460 °K ініціація відбувалась нестабільно або супроводжувалась лише хвилююванням дефлагмаційним горінням, без переходу в детонацію [10].

Подача здійснювалась дозовано насосом високого тиску (0,7–2 МПа), що забезпечувало рівномірне заповнення зони інжекції перед запалюванням. Швидкість подачі корегувалась у реальному часі, виходячи з аналізу інформації, отриманої за допомогою датчиків тиску.

У ході експериментальних досліджень було зареєстровано типові осцилограми зміни тиску у трьох контрольних точках камери згоряння. Установлено, що після запалювання фронт тиску формується через ~ 0,7 мс, і швидко переходить у стаціонарну фазу детонації. Максимальні значення тиску у фронті становили: $P_1=0,65$ МПа (вхід); $P_2=1,5$ МПа (середина); $P_3=1,1$ МПа (вихід). Швидкість детонації - $D=1920\text{--}2530$ м/с. Максимальний тиск - $P_{\text{Макс}}=1,5$ МПа. Температура в зоні горіння - до 2150 °K, що відповідає літературним значенням для монопалива з високою енергетикою [6, 12, 13, 14]. Температурні заміри показали такі граничні значення: температура в осі фронту $T_{\text{Макс}} \approx 2150$ °K; температура на стінках $T_{\text{ст}} \approx 1180$ °K.

У такому контексті постає необхідність у розробці методології дослідження ППДД, що працює на монопаливі, з урахуванням термохімічних властивостей обраного пального, динаміки детонаційної хвилі, конструктивних параметрів сопла та дифузора, а також особливостей інтеграції з ежектором — як засобу підвищення ефективності на дозвукових та трансзвукових режимах [15]. Особливий інтерес викликають роботи авторів (Wilson, Lu, Heiser, Pratt), у яких представлено практично-орієнтовану модель детонаційного двигуна з ежектором (Ejector-Augmented Pulse Detonation Rocket, EA-PDR), реалізовану через адаптивні енергетичні рівняння, що дозволяє враховувати як миттєві, так і усереднені по циклу параметри процесу [16].

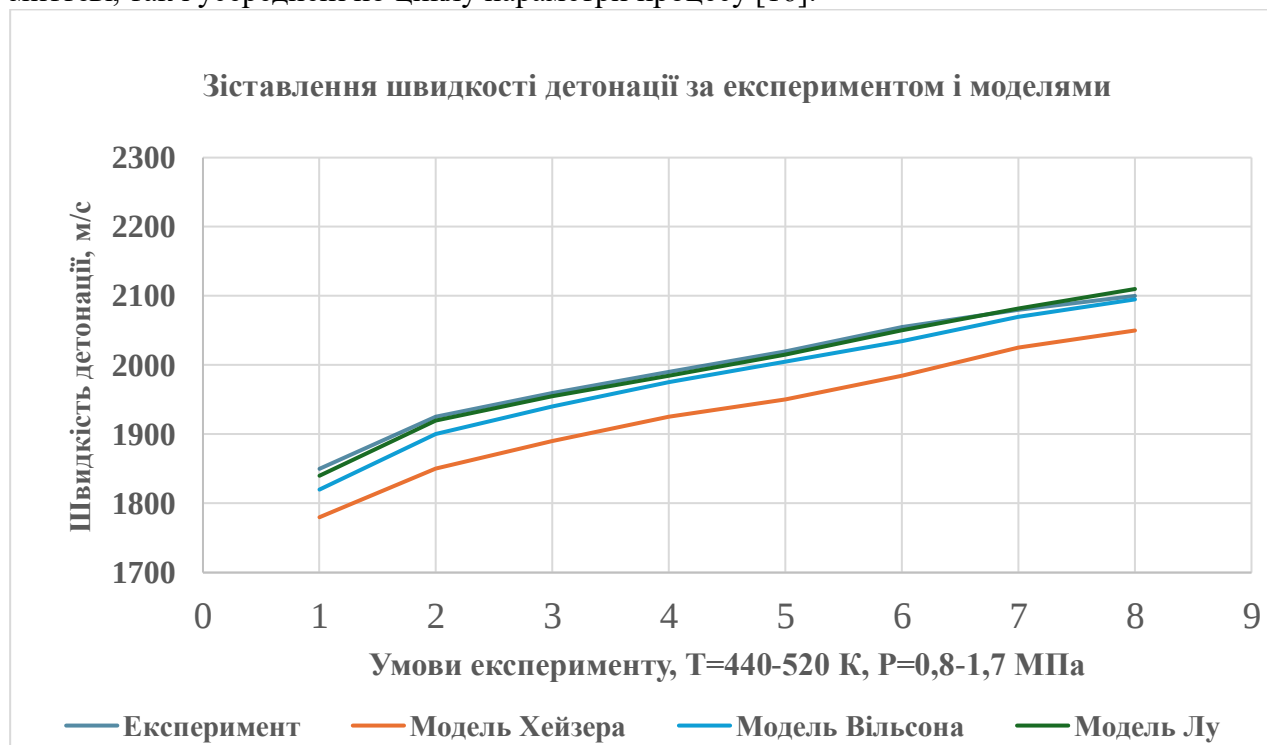

Рисунок 4 — Графік: детонаційна швидкість за експериментом та моделями

Таблиця 2 — Порівняння основних моделей за точністю прогнозу ключових параметрів

Модель	Відхилення D, %	Відхилення P макс, %	Коментар
Хейзер	±7	±9	Найпростіша, придатна для попередніх оцінок
Вільсон	±4	±5	Найкраще описує затримку займання та форму хвилі
Лу (CFD)	±3	±3	Відображає зворотні хвилі, зони нестійкості

Висновки.

1. Монопаливо (Еніт , Проніт) демонструє високу ефективність для використання у ППДД, забезпечуючи самозаймання за температури понад 480 °K без потреби в окислювачі.
2. Експериментально підтверджено, що стабільна детонація досягається при співвідношенні $L/D \geq 5$, тиску повітря $P_{вх} \geq 1,3 \text{ МПа}$ та температурі пального не нижче $T_{вх} = 480 \text{ °K}$.
3. Температурні навантаження на камеру згоряння досягають 1180 °K на стінках, що вимагає використання термостійких матеріалів і термозахисних покриттів.

4. Чутливість до умов подачі пального показує, що навіть незначні відхилення температури та тиску можуть призвести до зриву хвилі або нестійкої роботи. Це підтверджує необхідність адаптивного керування подачею.

Наукова новизна - полягає у системному підході до аналізу ППДД на монопаливі, що об'єднує енергетичні, гідродинамічні та хімічні аспекти з підтвердженням у фізичному експерименті.

Практична значущість — проведені дослідження та розроблена методика дозволяє проектувати ефективні, компактні та енергетично доцільні двигуни для безпілотних літальних апаратів, тактичних ракет і малих носіїв. **Перспективи подальших досліджень** будуть зосереджуватися на вдосконаленні конструктивних параметрів та адаптації всього компактного детонаційного двигуна.

Подяки

Автор висловлює щирі вдячності начальнику випробувальної бази Колесниченко С. А., начальнику лабораторії Гудименку Д. І., випробувачу Кошелюку С. П., начальнику відділу проектної автоматизації Тиртишнику С. В., начальнику сектора проектної автоматизації Павленко В. В. та інженерно-дослідному складу ІАТ за підтримку під час експериментальних досліджень

Список використаної літератури

1. Zhang, H., et al. (2021). Characteristic of rotating detonation wave in an H₂/air hollow chamber with Laval nozzle. *International Journal of Hydrogen Energy*, 46(24), 13389–13401. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2021.01.143>
2. Zhang, H., Liu, W. D., & Liu, S. J. (2017). Experimental investigations on H₂/air rotating detonation wave in the hollow chamber with Laval nozzle. *International Journal of Hydrogen Energy*, 42(5), 3363–3370. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2016.11.057>
3. Porowski, R., & Teodorczyk, A. (2011). Cellular structure of detonation wave for hydrogen-methane-air mixtures. *Journal of Power Technologies*, 91(3), 130–135. Retrieved from <https://papers.it.pw.edu.pl/index.php/jpt/article/view/225>
4. Kawalec, M., Gluch, J., Dudziak, M., & Teodorczyk, A. (2023). Development of a liquid-propogellant rocket powered by a rotating detonation engine. *Journal of Propulsion and Power*, 39(4), 554–561. <https://doi.org/10.2514/1.B38771>
5. Zhou, L., Wu, Y., Yu, Y., Zhang, Y., & Fan, Y. (2020). Design and testing of a monopropellant thruster based on N₂O decomposition. *Acta Astronautica*, 173, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.actaastro.2020.05.010>
6. Stoliarchuk, V. V. (2024). Validation of efficiency enhancement methods for detonation jet engines. *Journal of Rocket-Space Technology*, 1(197), 82–88. <https://doi.org/10.32620/aktt.2024.4sup1.12>
7. Bennewitz, J. W., Glaesemann, A., Paxson, D. E., Hoke, J. L., & Johnson, J. (2021). Performance of a rotating detonation rocket engine with various convergent nozzles and chamber lengths. *Energies*, 14(8), 2037. <https://doi.org/10.3390/en14082037>
8. Zhang, Y., Wu, Y., Liu, Y., & Fan, Y. (2017). Wind tunnel tests of a hydrogen-fueled detonation ramjet model. *International Journal of Hydrogen Energy*, 42(36), 22979–22987. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2017.07.131>
9. Heiser, W. H., & Pratt, D. T. (2002). Thermodynamic cycle analysis of pulse detonation engines. *Journal of Propulsion and Power*, 18(1), 68–76. <https://doi.org/10.2514/2.5899>
10. Munipalli, R., Shankar, V., Wilson, D. R., Kim, H., Lu, F. K., & Liston, G. (2001). Performance assessment of ejector-augmented pulsed detonation rockets. AIAA Paper 2001-0830. <https://doi.org/10.2514/6.2001-830>
11. Larsson, J., Bermejo-Moreno, I., & Lele, S. K. (2013). Reynolds- and Mach-number effects in canonical shock-turbulence interaction. *Journal of Fluid Mechanics*, 717, 293–321. <https://doi.org/10.1017/jfm.2012.573>
12. Kailasanath, K. (2000). Review of propulsion applications of detonation waves. *AIAA Journal*, 38(9), 1698–1708. <https://doi.org/10.2514/2.1156>
13. Endo, T., & Fujiwara, T. (2003). Analytic estimation of performance parameters of an ideal pulse detonation engine. *Transactions of the Japan Society*

for Aeronautical and Space Sciences, 45(150), 249–254. <https://doi.org/10.2322/tjsass.45.249>

14. Gany, A., & Elitzur, S. (2022). Monopropellant detonation for advanced propulsion. *Acta Astronautica*, 195, 200–210. <https://doi.org/10.1016/j.actaastro.2022.04.005>

15. Zolotko, O. Y., Zolotko, O. V., Aksyonov, O. S., Stoliarchuk, V. V., & Cherniavskyi, O. S. (2024). Analysis of the characteristics of the ejector regime of the impulse-detonation engine of the combined cycle of acceleration. *Aviation and Space Technology*, 6, 52–59. <https://doi.org/10.32620/aktt.2024.6.05>

16. Liu, Y., Han, X., & Zhang, Z. (2022). The criterion on the propulsive balance of oblique detonation engine. *arXiv preprint arXiv:2211.14551*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2211.14551>

ОПТИМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ У ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ

Котвицька Наталія Миколаївна,

доктор економічних наук, доцент,
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна

nataliia.kotvytska@e-u.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>

Тихонович Олександр Ю.,

увач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна

o.tychonovych@e-u.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0004-5963-075X>

Ліпінський Євген Т.,

увач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна

ye.lipinskuy@e-u.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0002-3343-5329>

Анотація. У статті розглянуто питання управління ризиками, що виникають у процесі впровадження інноваційних рішень на підприємствах. Досліджено основні джерела ризиків, пов'язаних з технологічною невизначеністю, нестабільністю ринку, інвестиційними обмеженнями та опором змінам з боку персоналу. Проаналізовано сучасні методи оцінки та мінімізації ризиків у сфері інноваційної діяльності. Запропоновано системний підхід до оптимізації ризиків, який передбачає поєднання стратегічного планування, адаптивного управління, страхування інноваційних проєктів і залучення експертного супроводу. Обґрунтовано доцільність використання цифрових інструментів моніторингу ризиків та створення гнучких моделей реагування на загрози. Результати дослідження можуть бути корисними для керівників підприємств, які прагнуть забезпечити ефективне та безпечне впровадження інновацій.

Ключові слова: інновації, ризики, управління ризиками, оптимізація, впровадження, підприємство, стратегія.

Abstract. The article addresses risk management issues arising during the implementation of innovative solutions in enterprises. It explores the main sources of risks related to technological uncertainty, market instability, investment limitations, and resistance to change among personnel. Modern methods of risk assessment and minimization in the field of innovation are analyzed. A systematic approach to risk optimization is proposed, which involves a combination of strategic planning, adaptive management, innovation project insurance, and expert support. The use of digital tools for risk monitoring and the development of flexible threat response models is substantiated. The research results may be useful for business leaders aiming to ensure effective and safe implementation of innovations.

Key words: innovation, risks, risk management, optimization, implementation, enterprise, strategy.

Постановка проблеми. Впровадження інновацій є ключовим чинником підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах динамічного розвитку економіки та технологічного прогресу. Однак інноваційна діяльність супроводжується значним рівнем ризиків, які можуть спричинити фінансові втрати, зниження

ефективності управління та невдачу реалізації нововведень. Проблема полягає в тому, що багато підприємств не мають сформованої системи управління ризиками у сфері інновацій або використовують неадаптовані інструменти, що не враховують специфіку інноваційних проєктів. Це зумовлює потребу в науковому обґрунтуванні підходів до оптимізації ризиків з метою підвищення успішності інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ризик-менеджменту в інноваційній діяльності розглядали у своїх працях такі дослідники, як І. Бланк, В. Гейсц, О. Амоша, Р. Drucker, Н. Chesbrough. У їхніх роботах висвітлюється структура ризиків, що супроводжують інноваційний процес, а також загальні методи їх оцінки та мінімізації. Зокрема, досліджуються техніко-економічні ризики, інституційні та ринкові чинники. Водночас у сучасній науковій літературі бракує системного підходу до інтеграції інструментів ризик-менеджменту безпосередньо в процес стратегічного впровадження інновацій, що є вкрай актуальним для українських підприємств.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо розробленими залишаються питання динамічної адаптації ризик-менеджменту до специфіки інноваційних рішень, які зазвичай мають високий ступінь невизначеності. Також не існує єдиного підходу до вибору оптимальних методів оцінювання та контролю ризиків на різних етапах життєвого циклу інноваційного проєкту. Особливої уваги потребує питання цифровізації систем управління ризиками з метою підвищення точності прогнозування та оперативності реагування.

Методика дослідження. У роботі використано аналітичний і порівняльний методи, методи експертного оцінювання, SWOT-аналіз, а також моделювання ризиків з використанням інструментів сценарного аналізу. Дослідження базується на аналізі практичного досвіду інноваційної діяльності підприємств України та кращих міжнародних практик управління ризиками. Проведено також узагальнення існуючих моделей ризик-менеджменту з метою формування оптимального підходу до їх використання в умовах інноваційної економіки.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність є ключовим і невід'ємним елементом забезпечення конкурентоспроможності та сталого економічного зростання будь-якого підприємства. Проте впровадження інноваційних проєктів часто супроводжується численними ризиками, що можуть призвести до фінансових збитків, технологічних ускладнень, проблем із впровадженням нових продуктів або послуг, а також до труднощів, пов'язаних із нормативно-правовим регулюванням. Незважаючи на досягнення в сфері ризик-менеджменту, чимало компаній продовжують зіштовхуватись з проблемами у прогнозуванні та зниженні потенційних загроз, які здатні суттєво вплинути на ефективність інноваційної діяльності або навіть зупинити її повністю.

Визначення ефективних підходів до зниження ризиків потребує всебічного аналізу наявних інструментів та адаптації кращих практик до сучасних умов функціонування підприємств в інноваційному середовищі.

Сучасне бізнес-середовище вирізняється швидкими темпами змін, високою невизначеністю та нестабільністю. В таких умовах інновації стають одним із основних чинників, що забезпечують конкурентні переваги компаній і підприємств. Водночас процес упровадження інновацій майже завжди супроводжується ризиками, здатними спричинити суттєві втрати ресурсів, часу та потенційних можливостей. Тому ефективне управління ризиками є важливою складовою успішної реалізації інноваційних ініціатив.

Вироблення дієвих механізмів управління ризиками є пріоритетним завданням для підприємств, що орієнтуються на інноваційний розвиток. Високий рівень невизначеності, властивий інноваційному середовищу, може викликати фінансові збитки, затримки у реалізації проєктів, технологічні ускладнення та інші негативні наслідки. У зв'язку з цим надзвичайно важливим є застосування системного підходу до

виявлення, оцінювання та зниження ризиків, що у свою чергу сприятиме підвищенню ефективності інноваційної діяльності [1].

Фінансові ризики виникають у разі нестачі необхідних ресурсів для реалізації проєкту, можливих втрат через невдалі інвестиції або несприятливі зміни в економічному середовищі.

Технологічні ризики пов'язані з труднощами, що можуть з'явитися під час розробки та впровадження нових технологій, які можуть бути несумісними з уже існуючими системами або містити серйозні технічні недоліки.

Ринкові ризики стосуються рівня попиту на інноваційні продукти чи послуги, адже навіть найперспективніші розробки можуть не зацікавити цільову аудиторію.

Організаційні ризики включають внутрішні проблеми управління, збої в комунікації між підрозділами, а також брак кваліфікованих кадрів.

Правові ризики пов'язані з дотриманням чинних норм і стандартів, процедурою патентування, захистом авторських прав і відповідністю проєкту вимогам законодавства.

Існує ряд ефективних підходів до оптимізації рівня ризиків у процесі реалізації інноваційних проєктів. Одним із найпоширеніших є диверсифікація, що передбачає розподіл ресурсів між різними напрямками інноваційної діяльності, зменшуючи залежність від окремих проєктів. Важливим також є застосування гнучких методів управління, які забезпечують оперативну адаптацію до змін і своєчасне виявлення можливих проблем.

Застосування цифрових інструментів, зокрема технологій штучного інтелекту та аналізу великих даних, сприяє точнішому моделюванню ризиків і прогнозуванню потенційних загроз, що, у свою чергу, підвищує ефективність управлінських рішень. До дієвих фінансових інструментів належать страхування ризиків і використання венчурного капіталу, які допомагають зменшити втрати в разі невдачі інновацій.

Окрім цього, ефективне управління ризиками потребує стратегічного підходу, розвитку інноваційної корпоративної культури, формування компетентної команди, залучення зовнішніх фахівців і активного розширення партнерської співпраці. Вагомий внесок у зменшення фінансових та правових ризиків може зробити державна підтримка — через надання грантів, податкові пільги та сприятливе регуляторне середовище [2].

Визначення ефективних шляхів зниження ризиків є одним із пріоритетних завдань для будь-якої організації, що прагне забезпечити сталий розвиток і підвищити результативність своєї діяльності. Ризики можуть виникати в різних сферах — фінансовій, операційній, технологічній, правовій, ринковій тощо. Саме тому до їхнього управління необхідно підходити комплексно, охоплюючи аналіз, оцінювання та впровадження інструментів для мінімізації можливих негативних наслідків [3].

Одним із ефективних способів захисту від фінансових втрат є страхування ризиків. Венчурне фінансування, у свою чергу, дає змогу залучити додаткові інвестиції для підтримки інновацій з високим рівнем невизначеності. Стратегічні партнерства сприяють об'єднанню ресурсів, досвіду та знань, що дозволяє зменшити ризики та покращити результати спільної діяльності.

Роль держави в регулюванні інноваційної діяльності реалізується через створення сприятливої нормативно-правової бази, податкових преференцій, грантових програм, а також через підтримку наукових досліджень і підприємництва. Ефективна інноваційна політика держави включає фінансування науково-дослідних робіт, надання субсидій, пільгових кредитів, а також підтримку стартапів та малого й середнього бізнесу.

Значущою є також підтримка співпраці між наукою, освітою та бізнесом, що сприяє комерціалізації наукових розробок і появи новітніх технологій. Держава відіграє провідну роль у формуванні інноваційної інфраструктури — таких як наукові парки, бізнес-інкубатори, технопарки та центри трансферу технологій — які створюють

сприятливі умови для розвитку інноваційних екосистем і забезпечують підприємства необхідними ресурсами, фінансуванням та експертною підтримкою.

Окрему увагу варто приділити міжнародному співробітництву у сфері інновацій, адже участь у глобальних науково-технологічних процесах відкриває доступ до передових знань, сучасних технологій та міжнародних інвестицій.

Результативне управління ризиками в інноваційній діяльності сприяє не лише зменшенню можливих втрат, а й підвищенню ефективності реалізації інновацій. Це забезпечується завдяки інтегрованому підходу, який охоплює виявлення, аналіз, управління та постійне спостереження за ризиками. Використання сучасних цифрових рішень і технологій дає змогу зробити цей процес більш точним та адаптивним, що є вирішальним у динамічному та конкурентному ринковому середовищі.

Успішна реалізація інноваційних проєктів вимагає впровадження ефективних моделей управління ризиками. Комплексне управління, яке включає етапи ідентифікації, оцінки, прогнозування та застосування різноманітних стратегій нейтралізації ризиків, дозволяє підвищити продуктивність інноваційних процесів, сприяти стабільному розвитку компанії та посилити її конкурентоспроможність.

Оскільки інноваційна діяльність завжди пов'язана з невизначеністю та можливими загрозами, управління ризиками стає одним із ключових аспектів її організації. У сучасних умовах глобалізації, стрімких технологічних змін та посилення конкуренції, підприємства повинні не лише генерувати нові ідеї, а й ефективно управляти ризиками, які супроводжують їх реалізацію. У цьому контексті особлива увага приділяється сучасним підходам до ризик-менеджменту, їхньому впливу на зниження загроз і формуванню стратегій, що забезпечують успішне втілення інноваційних рішень.

Висновки й перспективи подальшого опрацювання проблеми. Оптимізація ризиків у процесі впровадження інновацій є необхідною умовою підвищення результативності інноваційної діяльності підприємств. Запропонований підхід дозволяє здійснювати гнучке управління ризиками на всіх етапах реалізації інноваційних проєктів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою галузевих моделей ризик-менеджменту, застосуванням штучного інтелекту для прогнозування ризиків, а також вивченням поведінкових аспектів управління інноваціями у високоризикових середовищах.

Список використаних джерел

1. Орел А.М., Шило В.В., Кравченко С.Ю. Фінансова стійкість маркетингової діяльності підприємств в умовах кризи. *Журнал Інвестиції: практика та досвід*. Науковий фаховий журнал. 2024. № 19. С. 80-84. **2. Котвицька Н.М.,** Солдаткін О.В., Сидоренко Ю.В. Інноваційні стратегії та управління ризиками в сучасних аграрних і промислових підприємствах. *Наука і техніка сьогодні*. №1 (42), 2025. С.334-344. **3. Орел В.М.,** Афанасьєв І.П. Роль інновацій в системі трансформації економіки. *Вісник Сумського національного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. Науковий журнал. 2020. №3(85). С. 105-110.

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Шевченко Олена Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна
shevchenko.36028@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5829-2048>

Лещенко Тетяна Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки
Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна
tetyana.57@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4682-3734>

Когнітивна психологія дефінує мислення як механізм творення нового уявлення. Цей процес полягає в перебудові інформації під час взаємодії між уявними атрибутами судження, абстрагування, раціоналізації, уяви і розв'язання проблеми.

Сучасна педагогіка наголошує на важливості відомостей про те, що студент знає і вміє, а також про те, як він мислить. Когнітивні стилі — це особистісні риси мислення, що визначають, як людина сприймає, обробляє і застосовує інформацію. Когнітивний стиль впливає на те, як людина аналізує завдання, ухвалює рішення, запам'ятовує відомості, навчається і взаємодіє з іншими людьми.

Науковцями доведено, що кожна людина певною мірою помиляється під час мислення й упорядкування інформації, відхиляючись від об'єктивного, роблячи хибні припущення. Ця суперечність привертає увагу вчених, актуалізуючи дослідження.

Проблематика людського мислення вивчається в контексті динамічного креативного мислення вітчизняними й зарубіжними науковцями, які спеціалізуються в царинах гуманітарних знань – філософії, психології, соціології, логіці та інших.

Сутність креативного мислення, процеси творчої активності й особливості різних форм творчого мислення привертають увагу дослідників (Р. Аткинсон, Е. Балашов, А. Вороніна, В. Моляко, Klima Gyula, J. Livingston, E. Loftus & Palmer J. C та ін.). Властивості мислення вчені досліджують усебічно з позицій різних наукових підходів. Незважаючи на те, що вивчення мислення як об'єкта наукового аналізу не нове, більшість питань цієї тематики все ще потребують глибшого висвітлення. Серед них – питання розвитку креативного мислення у здобувачів закладу вищої медичної освіти.

Мета нашої роботи – дослідити здатність студентів до такої дослідницької стратегії як креативність мислення, або творче дивергентне мислення.

Креативність мислення визначається не стільки критичним ставленням до нового, скільки здатністю створювати нові ідеї, розв'язувати проблеми неординарно, унікальним способом поєднання відомих елементів, із готовністю до виникнення й реалізації принципово нових ідей [1].

Структуру креативності дослідники трактують по-різному. Ф. Шаріпов, В.Щадріков стверджують, що креативність – це здатність до творчості й розв'язання проблемних завдань; Р. Сімпсон, М. Воллах вважають креативність здатністю долати стереотипи, генерувати нові ідеї, ризикувати; Дж. Гілфорд, Е. Торренс, К. Тейлор під креативністю вбачають здатність до винахідливості, гнучкості та дивергентності

мислення; О. Антонова, Д. Богоявленська доводять, що креативність – це відчуття новизни, фантазії, співпереживання, інтуїції [2].

Дж. Гілфорд (1967 р.) виділив конвергентне (логічне, односпрямоване) і дивергентне (таке, що відбувається одночасно в різних напрямках, відступає від логіки) мислення, яке засноване на стратегії генерування багатьох рішень одного завдання. Одним із відомих тестів Гілфорда є тест університету штату Каліфорнія, в якому визначалися провідні ознаки дивергентного мислення – легкість, гнучкість, точність [3].

На думку вченого Е. Торренса, креативність включає підвищену чутливість до проблем, до дефіциту й суперечностей знань, до дії з визначення цих проблем, до пошуку їх розв'язання на основі висунення гіпотез; їх перевірку й виправлення, формулювання результату рішення [4]. Е. Торренс запропонував такі ключові параметри креативності:

- 1) легкість, тобто як швидко здобувачі освіти виконують тестові завдання;
- 2) гнучкість, яку ми визначаємо за кількістю здійснених під час відповідей здобувачами освіти переходів від одного класу об'єктів на інший;
- 3) оригінальність, тобто мінімальна періодичність певної відповіді відносно однакової групи респондентів [4, с.102].

У своєму дослідженні ми спираємося на наукові погляди Дж. Гілфорда і Е. Торренса щодо творчого процесу, творчої діяльності, креативності та іншого. Зокрема, на трактування Дж. Гілфордом дивергентного мислення підґрунтям для розв'язання творчих завдань [3].

Розвиток креативності здобувачів освіти залежить від вдалого поєднання в навчальному процесі принципів практичності, проблемності викладу матеріалу, творчого підходу і викладача, і здобувачів освіти [5].

Креативність входить у структуру обдарованості як самостійний чинник.

Досвід викладацької діяльності свідчить, що для успішного розвитку творчого мислення здобувачів освіти в навчальному процесі доцільно застосовувати ситуації, що є незавершеними або мають характеристику відкритості щодо використання нових елементів навчання. Це такі форми як «мозковий штурм», ділова гра, дискусія, практична робота з дослідною діяльністю, тобто переважно інтерактивні види роботи зі здобувачами освіти.

Для розвитку креативності у здобувачів освіти застосовуємо відповідні форми організації навчального процесу:

- групова – одночасно навчати всю групу;
- парна – взаємодія «здобувач – здобувач» або «викладач – здобувач»;
- кооперативна – навчання в малих групах;
- індивідуальна – самостійна робота здобувача освіти [6].

Перешкодою розвитку креативності стають острах виникнення невдач, а не прагнення до успіху, а також стереотипи мислення і конформність поведінки.

Зважаючи на те, що під креативністю здобувачів освіти ми вбачаємо допитливість, розвинену уяву, оригінальність, унікальність, зацікавленість складними речами й ідеями тощо, ми здійснили вивчення й аналіз особливостей розвитку креативності в майбутніх лікарів, які навчаються в Полтавському державному медичному університеті. Було залучено 60 студентів третього курсу ОПП «Медицина» за їхньої згоди взяти участь у дослідженні. Дослідження проводилося у вільний від занять час, без розголошення особистих даних його учасників і результатів.

Для перевірки рівнів розвитку креативності у здобувачів освіти ми використали методику Торренса [4]. Вона містить у собі 12 тестів, об'єднаних у три групи.

За даною методикою ми змогли оцінити два показники креативності здобувачів освіти: оригінальність і унікальність.

Оригінальність – це показник, що встановлює здатність здобувачів освіти до висування ідей, які відрізняються від очевидних, загальновідомих.

Унікальність – це показник, властивий успішним здобувачам освіти, які здатні до творчої діяльності.

Результати вивчення оригінальності як ознаки креативності здобувачів освіти за методикою Торренса зображено на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Результати вивчення оригінальності як ознаки креативності здобувачів освіти

Результати вивчення унікальності як ознаки креативності здобувачів освіти за методикою Торренса зображено на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Результати вивчення унікальності як ознаки креативності здобувачів освіти

Як видно з рис. 2.1 і 2.2, здобувачам освіти більше властива оригінальність мислення, ніж унікальність. Нами встановлено, що в процесі навчальних занять студенти намагаються уникати легких і нецікавих відповідей. Такі здобувачі освіти активні й неконформні.

Водночас здобувачі освіти мають низький потенціал до формування несподіваних і унікальних ідей.

За результатами виконаного дослідження можемо зробити висновки про те, що здобувачам освіти більше властива оригінальність мислення, ніж його унікальність. У навчальному процесі на практичних заняттях переважають активні студенти із середнім і високим рівнями розвитку креативних рис мислення. Отже, можна передбачити, що заняття на розвиток нестандартності, гнучкості, креативності мислення матимуть підтримку в студентів із середнім і високим рівнями розвитку цих якостей мислення, а здобувачі освіти з низьким рівнем розвитку креативності мислення, у кращому разі, отримають внутрішню адаптацію до цих якостей і розпочнеться період «спроб і помилок», який зазвичай триває впродовж року. У разі підкріплення цих якостей середовищем ЗВО й необхідними відповідними формами навчання ще 5-7 % здобувачів освіти вийдуть на середній і високий рівень розвитку дивергентного мислення.

В оцінюванні знань, умінь, навичок здобувачів освіти важливо враховувати не тільки задачі й завдання з конвергентного типу мислення (тести, усні та письмові відповіді, реферати здобувачів «за шаблоном»), а й завдання з дивергентного типу

(групові та індивідуальні дослідницькі роботи, різні практикуми), а в побудові формату навчання потрібно якнайширше використовувати інтерактивні методи.

Список використаних джерел

1. Іванченко А.О. Психологія креативності особистості: теоретико-методологічний та прикладний аспекти : автореф. дис. ... докт. психол. наук. 19.00.01. Національна академія педагогічних наук України. Інститут психології імені Г. С. Костюка. Київ. 2017. 20 с. **2. Особов І.П.** Умови, що сприяють формуванню креативності студентів в навчально-освітньому середовищі. Гуманітарні наукові дослідження. 2011. № 4. С.42–50. **3. Guilford J.** Creativity. American Psychologist, 1990. 5. P. 444-454. **4. Torrance E.** Norms-technical manual: Torrance Tests of Creative Thinking. Lexington, MA: Ginn. 1974. 212 p. **5. Barron F., Harrington D.** Creativity, intelligence and personality. Annual Review of Psychology, 1981. 32. P. 439–476. **6. Шевченко О. М.** Роль STEAM-освіти у формуванні креативності й інноваційного мислення здобувачів освіти. Наукові інновації та передові технології. 2023. № 7 (21). С. 486–497.

APPLICATION OF TGS 821 SENSOR IN HYDROGEN LEAK DETECTION SYSTEMS

Vitalii Borodii Ivanovych,

1st year postgraduate student in
Information and measurement technologies,
The Institute of Electrodynamics of the NAS of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
vitalii.borodii@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-3166-6991>

Zaitsev Evgen Oleksandrovych,

Dr. tech., sr. researcher, Head of Department of
Theoretical Electrical Engineering,
The Institute of Electrodynamics of the NAS of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
zaitsev@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3303-471X>,

Kromplyas Bogdan Antonovych,

Dr. tech., sr. researcher
Department of Theoretical Electrical Engineering,
The Institute of Electrodynamics of the NAS of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-7164-8056>,

Abstract. The report analyzes the significance of using hydrogen as a promising energy and heat carrier, along with its applications in energy systems and heat exchange processes, especially in turbogenerators.

Key words: hydrogen, safety, sensor, hydrogen measurement, turbogenerator

Анотація. У статті аналізуються перспективи використання водню як енерго- та теплоносія, а також його застосування в енергетичних системах та процесах теплообміну, особливо в турбогенераторах.

Ключові слова: водень, безпека, сенсор, вимірювання водню, турбогенератор

Problem setting. The continuous rise in global energy demand, coupled with the imperative to decarbonize electricity production, underscores the necessity of seeking new, environmentally friendly renewable energy sources. One of the promising avenues for the advancement of renewable energy is the utilization of hydrogen as an alternative fuel. Hydrogen is an eco-friendly energy source, as during its combustion or use in fuel cells, it produces only water vapor as a byproduct, thereby leaving the environment unpolluted [1]. Furthermore, hydrogen has practical applications in heat exchange systems, particularly as an effective cooling medium in power plants like turbogenerators. In its pure form, hydrogen exhibits a thermal conductivity of approximately 0.18 W/(m K) at normal conditions (20°C), which is significantly higher than that of air, which has a thermal conductivity of 0.025 W/(m K) highlights the need to explore new, eco-friendly renewable energy sources.

Hydrogen gas is made up of H₂ molecules, each containing two hydrogen atoms bonded together. This structure makes hydrogen the smallest molecule found in nature. As a result of its low molecular weight and high mobility, hydrogen has a significant propensity to leak through joints and seals, as well as through even the tiniest openings in materials designed to contain gas. This propensity also leads to the occurrence of diffusion leaks, which can result in

gas accumulation indoors. Although the ignition range for hydrogen in the air is notably broad—ranging from 4% to 75% by volume (for comparison, methane ignites only at concentrations of 4.4% to 17% by volume)—its ignition energy is only 0.017 mJ. This is considerably lower than that of other fuels, such as gasoline or natural gas, which have ignition energies around 0.3 mJ for methane/air or propane/air mixtures.[2,3].

Setting the task. Promptly detecting and addressing hydrogen leaks, particularly when concentrations in the air are low, is a critical task. Effective detection and control of hydrogen levels rely on specialized leak control systems that utilize various sensors sensitive to hydrogen in the environment.

Analysis of recent research and publications. Recent research on hydrogen measurement primarily emphasizes the development of highly sensitive and accurate methods to detect hydrogen emissions, especially at the parts-per-million (ppm) level, in response to climate concerns about potential leaks from hydrogen infrastructure. This research encompasses the creation of advanced sensors and their deployment in real-world environments to quantify emissions from various sources, including pipelines, refueling stations, and production facilities.

Definition of research methodology. Following our exploration of the problem and an analysis of the existing research on the matter, we now need to establish the requirements for the hydrogen measurement system: the system must be selective for hydrogen gas and capable of detecting low concentrations, starting at 50 ppm. Additionally, it should be easy to use and cost-effective to allow mass production in the future. One such sensor that satisfies our requirements is the TGS 821 hydrogen gas sensor produced by Figaro Engineering. The TGS 821 sensor is known for its ease of use, high sensitivity and selectivity to hydrogen, stable operation, resistance to environmental changes, and its ability to detect hydrogen concentrations starting from 50 ppm.

Outline of the main material of the study. Figure 1 illustrates a scheme for measuring hydrogen concentration using the ESP32 microcontroller and the TGS 821 hydrogen sensor. [4]

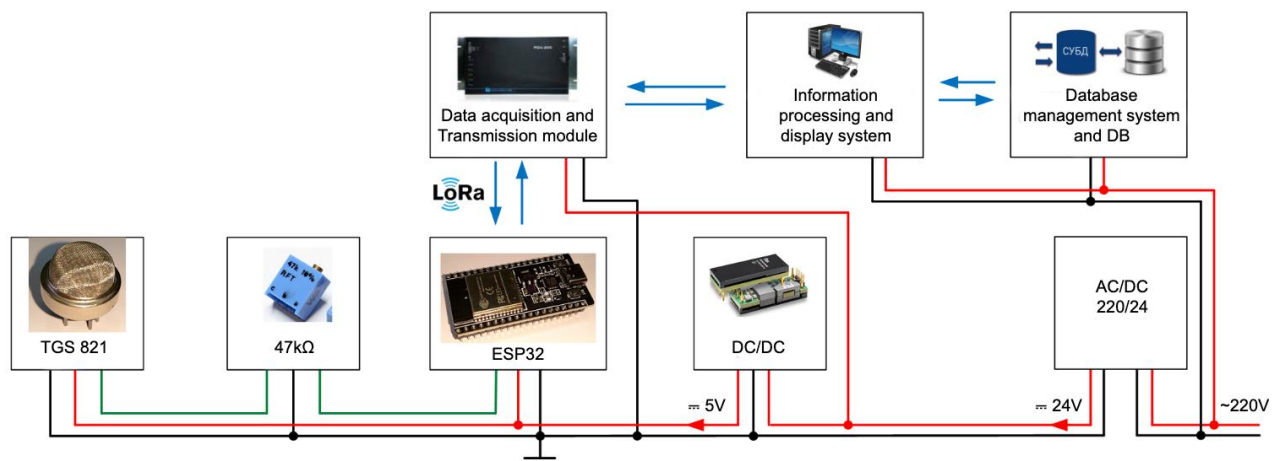

Figure 1 – Scheme for measuring hydrogen concentration using the ESP32 microcontroller and the TGS 821 hydrogen sensor.

The basic principle of the measurement scheme depicted in Figure 1 is as follows: hydrogen molecules interact with the sensitive element on the surface of the TGS 821 sensor, causing a reduction in its resistance based on the concentration of hydrogen present. Conversely, as the hydrogen concentration decreases, the resistance increases, leading to a decrease in the output voltage. Therefore, changes in gas concentration directly affect the sensor's resistance and the output signal level, allowing for the detection of hydrogen presence and concentration levels.

An additional resistor is employed to adjust the voltage level at the microcontroller input. The data collected by the ESP32 microcontroller is transmitted wirelessly to processing and analysis tools. The obtained measurements are subjected to preliminary filtering to eliminate noise and anomalous values, after which calculations are performed to estimate the hydrogen concentration.

Conclusions and further prospects. The data collected from hydrogen concentration sensors positioned at various control and diagnostic points within the electrolysis plant can be utilized to monitor hydrogen levels in the air surrounding the facilities. Additionally, with strategic sensor placement, this data can help assess the stability of the electrolysis process and the efficiency of hydrogen separation from oxygen. By evaluating these control and diagnostic parameters, we can identify potential deviations that may indicate a decline in gas purity or highlight the need for adjustments to the electrolysis parameters, as well as the necessity for maintenance and repair work on the electrolysis plants.

References

1. Lanz, W. Hydrogen Properties. Hydrogen Fuel 47 (2001). **2. ISO – ISO/TR 15916:2015** – Basic considerations for the safety of hydrogen systems. URL: <https://www.iso.org/standard/56546.html>. **3. Haase, H.** Electrostatic hazards. Their evaluation and control. (Verlag Chemie, 1977). **4. Special Sensor for Hydrogen Gas TGS 821.** User manual. URL: <https://www.figarosensor.com/product/docs/TGS821.pdf>.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО
ІІІ МІЖНАРОДНУ МІЖДИСЦИПЛІНАРНУ НАУКОВО-ПРАКТИЧНУ
КОНФЕРЕНЦІЮ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ
24-26 КВІТНЯ 2025 РОКУ

ПЕРЕЛІК УСТАНОВ І ЗАКЛАДІВ, ЩО ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У РОБОТІ
КОНФЕРЕНЦІЇ:

- Бахмутський навчально-науковий професійно-педагогічний інститут Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
- Бердянський державний педагогічний університет
- Варненський Вільний університет «Чорноризец Храбър»
- Відокремлений структурний підрозділ «Кадіївський педагогічний фаховий коледж ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
- Відокремлений структурний підрозділ «Лисичанський педагогічний фаховий коледж ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
- Відокремлений структурний підрозділ «Полтавський фаховий коледж Національного університету харчових технологій
- Відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету»
- Вінницький національний технічний університет
- Громадська організація «Школа го «Тесудзі»
- Донецький національний медичний університет
- Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України
- Державне підприємство «Конструкторське бюро “Південне” імені М. К. Янгеля»
- Державний біотехнологічний університет
- Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»
- Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»
- Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
- Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
- Державний навчальний заклад «Полтавське вище міжрегіональне професійне училище»
- Державний торговельно-економічний університет
- Державний університет «Житомирська політехніка»
- Державний університет економіки і технологій
- Дніпровський державний технічний університет
- Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
- Донбаська державна машинобудівна академія
- Донецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України
- Донецький національний університет імені Василя Стуса

- Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 54 «Метелик» Черкаської міської ради
- Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
- Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова
- Житомирський державний університет імені Івана Франка
- Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»
- Заклад вищої освіти «Університет трансформації майбутнього»
- Західноукраїнський національний університет
- Інститут електродинаміки Національної академії наук України
- Інститут проблем моделювання в енергетиці ім. Г.Є. Пухова
- Київський авіаційний інститут
- Київський національний університет технологій та дизайну
- Класичний приватний університет
- Комунальний заклад «Кам'яноярський ліцей» Чугуївської міської ради
- Харківської області
- Комунальний заклад «Одеський педагогічний фаховий коледж»
- Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
- Комунальний Заклад вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»
- Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
- Криворізький національний університет
- Луцький національний технічний університет
- Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
- Львівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
- Міністерства внутрішніх справ України
- Львівський національний університет «Львівська політехніка»
- Львівський національний університет імені Івана Франка
- Львівський торговельно-економічний університет
- Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
- Хмельницького
- Миколаївський національний аграрний університет
- Національний медичний університет імені О. О. Богомольця
- Науковий ліцей №3 Полтавської міської ради
- Національний аерокосмічний університет "Харківський авіаційний інститут"
- Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С.Бокаріуса»
- Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
- Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
- Національний університет «Львівська Політехніка»
- Національний університет «Острозька академія»
- Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
- Національний університет «Чернігівська політехніка»
- Національний університет біоресурсів і природокористування України
- Національний університет оборони України
- Національний університет цивільного захисту України
- Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
- Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

- Одеський національний економічний університет
 - Одеський національний морський університет
 - Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
 - Полтавський державний медичний університет
 - Полтавський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
- Міністерства внутрішніх справ України
- Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
 - Полтавський університет економіки і торгівлі
 - Початкова школа «Первоцвіт» Львівської міської ради
 - Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»
 - Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
 - Рівненський державний гуманітарний університет
 - Сумський національний аграрний університет
 - Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра
- Моторного
- ТОВ «Дніпровський ліцей "ПРИМУС ІНТЕР ПАРЕС СКУЛ»
 - Український державний університет імені Михайла Драгоманова
 - Український державний університет науки і технологій ННІ
- «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
- Університет економіки і підприємництва
 - Університет Матея Бела
 - Харківська державна академія фізичної культури
 - Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
 - Херсонський національний технічний університет
 - Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
 - Хмельницький інституту соціальних технологій Університету «Україна»
 - Хмельницький національний університет
 - Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
 - Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

КОНФЕРЕНЦІЯ ПРАЦЮВАЛА ЗА ТАКИМИ ТЕМАТИЧНИМИ НАПРЯМАМИ:

1. Аграрні науки.
2. Держава та право.
3. Дизайн та інформаційні технології.
4. Економіка, маркетинг, менеджмент і фінанси.
5. Підприємництво та торгівля.
6. Історія, мистецтво та культура.
7. Міжнародні відносини та публічне управління.
8. Освіта і педагогіка.
9. Охорона здоров'я та спорт.
10. Природничі науки.
11. Психологія та соціальна робота.
12. Точні науки.
13. Туризм та готельно-ресторанна справа.
14. Філологічні напрями.
15. Філософські та соціальні науки.

Електронний варіант збірника матеріалів конференції розміщений у **цифровому репозиторії** Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» за посиланням:
<http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/>

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ІІІ МІЖНАРОДНОЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Українською та англійською мовами

Відповідальна за випуск **Ольга КОРІНСЬКА**
Оригінал-макет **Ольга КОРІНСЬКА**
Дизайн обкладинки **Євгенія СЕМЕНОВА**

Адреса оргкомітету та редакційної колегії:
вул. Івана Банка, 3, ауд.419а, м. Полтава, Україна
E-mail: radalnuconference@gmail.com

